

2 ЧЭРВЕНЯ 1995 г.

№ 22 (3794)

Кошт 400 руб.

ПАЎСТААННЕ ДУХУ

Рыгор КЛІМОВІЧ: "Сорак дзён над Нарыльскаю лунаў чорны з чырвонай паласой сцяг. Сорак дзён працягвалася Нарыльскае паўстанне. І хоць гэтае паўстанне было падаўлена коштам вялікай крыві, яна не была марнай. Пасля арышту Берыі Горлаг быў зліквідаваны".

5

ДЫЯЛОГ

Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ: "Сённяшнія юбілеі праходзяць неяк ціха, неўзаметку і разам з тым нечакана. Аказваецца, і Васілю Зуёнку ўжо шэсцьдзесят..."

САД НЯВІННАСЦІ

Апавяданне **Марыі ВАЙЦЯШОНАК**

8—9

"МЫ ДАЎНО ЗМАРНАВАЛІ ЗНАЧНАСЦЬ ДЫ ПРЫЗНАННЕ..."

Валерый РАЕЎСКІ: "Так ці інакш людзі працавалі творча пры самых жорсткіх уцісках. Колькі існаваў наш вялікадзяржаўны, адзін на ўсіх таталітарызм, колькі ні ссылалі, колькі ні стралялі. Часам чым мацней уціскалі, тым больш адметнымі былі вынікі чалавечай і творчай самарэалізацыі".

12

ДВА ШЛЯХІ БЕЛАРУСАЎ

Казімеж ПАДЛЯСКІ: "Беларусы стаяць перад татальнай пагрозай сваёй нацыянальнай таясамнасці з боку расейцаў. І альбо знойдуць для той таясамнасці адпаведны выраз, неабавязкова адразу ў форме незалежнасці, альбо бег гісторыі здэградуе іх да расейскай этнаграфічнай асаблівасці".

16



...ЯШЧЭ БЕЛАРУСЫ ЖЫВУЦЬ

Ад спакою і ад навалніц
Мы прыходзім да нашых крыніц.
Мы прыходзім да нашых святых
У спякоту і лютую стынь,
Каб душою збалелай адчуць,
Што яшчэ беларусы жывуць,
І наш Край існуе на зямлі,
І кружляюць над ім жураўлі
У нябёсах, дзе тчэцца святло...
Нам век помніць, што ў нас Тут было
І таму нам ісці да крыніц
Ад спакою і ад навалніц,

І знаходзіць крыніцы ў пясках,
І знаходзіць свой шлях у вяках.

В. Ш.

На здымку: побач з вёскай Жукайшчына, што ў Дзятлаўскім раёне, з глыбін зямлі ўжо шмат гадоў бруіцца крыніца. А ў мясцовым калгасе "1 Мая" існуе калектыў мастацкай самадзейнасці "Крынічка". Яго ўдзельнікі **Марыя Верамейчык**, **Марыя Цішук** і **Тацяна Ванчук** часта гасці мясціны, якая дае ім не толькі ваду, каб спатоліць смагу ў спякотны дзень, але і натхненне.

Фота **Рамана КАБЯКА**,
БЕЛІНФАРМ

Прэзідэнт Лукашэнка нарэшце дамогся таго, чаго хацеў: нічым неабмежаванае ўлады. Але абсалютная ўлада патрабуе абсалютнай адказнасці. Няма больш з кім змагацца, няма каго абвінавачваць. І вось тут мы ці не ўпершыню ўбачылі народнага прэзідэнта разгубленым: як жа быць без ягонаў рухальнай сілы — усюдысных ворагаў, што вінаватыя ва ўсіх ягоных праліках? Але нядоўгім было зацішыша ў прэзідэнцкім лагеры з нагоды разумення, што недзе, у нечым яны перастараліся. Было знойдзена выйсце: з тых паўаграрных, паўкамуністычных вылучэнцаў, што сталі дэпутатамі новага Вярхоўнага Савета, стварыць кішэнны парламент, праз які можна будзе праводзіць свае "ідэі" і які можна будзе бясконца абвінавачваць ва ўсіх грахах... Толькі ці пойдзе на змены Канстытуцыі стары парламент і ці згодзіцца на адведзеную яму ролю новы? Зрэшты, усё ў нас залежыць сёння толькі ад волі прэзідэнта... Хто стане чарговым "дэстабілізатарам" эканомікі і "дэструктыўнай сілай" — выбіраць яму. У любым выпадку, якое б рашэнне ні прыняў стары парламент, будзе яно на сёння незаконным і антыканстытуцыйным.

СУСТРЭЧА ТЫДНЯ

Чарговы саміт кіраўнікоў дзяржаў і ўрадаў СНД пацвердзіў ранейшыя высновы: будучыні ў Садружнасці, створанай некалі дзеля змяшэння настальгіі па СССР, практычна няма. Незалежныя дзяржавы ўсё больш "замыкаюцца" ў сваіх нацыянальных "кватэрах" і вырашаюць адно свае "асабістыя" праблемы. Падобна на тое, што прычынай гэтага стала і паскарэнне інтэграцыйнага працэсу між Расіяй і Беларуссю. Калі на ранейшых сустрэчах толькі адзін-два кіраўнікі галасавалі супраць нейкіх прапаноў, то на апошняй да паловы дзяржаў, а то і больш, не падлісвалі або не далучаліся да прапанаваных дакументаў. Сімвалічна, што на сустрэчу не прыехаў ініцыятар многіх непадтрыманых саюзаў і блокаў прэзідэнт Казахстана Н. Назарбаеў, а дэлегацыя Украіны на чале з прэзідэнтам Л. Кучмам прысутнічала ў якасці назіральнікаў. Наступная і, хутчэй за ўсё, апошняя сустрэча кіраўнікоў краін СНД адбудзецца ў лістападзе г. г. у г. Сочы.

"ПАДЗЕЯ" ТЫДНЯ

Прэзідэнт Лукашэнка і прэм'ер-міністр Чарнамырдзін сімвалічна знішчылі 26 траўня на мяжы Беларусі і Расіі мытны шлагбаум. Прэзідэнт Ельцын удзельнічаў у гэтай акцыі (дададзім ад сябе — ганебнай) — адмовіўся. Беларусь замерла ў чаканні хутэйшага паляпшэння ўзроўню жыцця. А з Масквы паведамляюць, што цяпер купіць білет на Мінск практычна немагчыма, а на поўдзень Расіі, аж да Чорнага мора, у адпускны сезон білетаў процьма...

ЛІЧБА ТЫДНЯ

Па падліках МУС і міграцыйнай службы Беларусі ў нашай краіне нелегальна жыве цяпер больш за 400 тысяч грамадзян іншых краін. Афіцыйна ж зарэгістравана — каля 25 тысяч бежанцаў. Аднак лічба гэтая не адпавядае сапраўднасці. Бо бежанцаў з Чачні афіцыйна налічваецца ўсяго 75 чалавек, у той час, як, напрыклад, у Брэсце з'явіліся цэлыя мікрараёны "чачэнцаў". Як бачым, дзякуючы адкрытым межам Беларусі не пагражае дэмаграфічная "смерць" з-за змяшэння натуральнага прыросту ўласна беларусаў.

ФАКТ ТЫДНЯ

У сваім інтэрв'ю газеце "Знамя юности" ("Апаратчик, который любит петь и читать", 30 траўня г. г.) былы дзяржсакратар па барацьбе са злачыннасцю і нацыянальнай бяспецы Генадзь Данілаў назваў адну лічбу, якая прымусліла жажнуцца і скалануцца. Аказваецца, на правядзенне ваеннага парада, прысвечанага 50-годдзю Перамогі, затрачана "парадка трыліяна рублёў"... Сума неверагодна вялікая, нават па сённяшнім часе. Як памятаецца, дзяржава ледзь-ледзь сабрала патрэбныя 100 мільярдаў на правядзенне выбараў і рэфэрэндуму. А на парад трывален знайшоўся лёгка і без ніякіх тлумачэнняў. Нічога, затое цяпер мы ведаем, на што адміністрацыя прэзідэнта патраціла грошы, якія прызначаліся на своечасовую выплату пенсій, стыпендыяў, зарплаты бюджэтным.

ЗАГАЛОВАК ТЫДНЯ

"Поменьше политической трескотни. Работать надо". Аўтар — Белінфарм. Неабходнае тлумачэнне: гэтыя словы амаль дакладная цытата з выступлення прэзідэнта Лукашэнка на сустрэчы з удзельнікамі сесіі савета Міжнароднай асацыяцыі акадэміі навук. Мы цалкам пагаджаемся з гэтымі словамі прэзідэнта.

ПАВЕДАМЛЕННЕ ТЫДНЯ

У Маскве распачаты друк грашовых купюр вартасцю ў 50 і 100 тысяч беларускіх рублёў. Пра знешні выгляд новых грошай не паведамляецца нічога. Але, мяркуючы, "глобус Беларусі" змяніць "Пагоню" яшчэ не паспее.

АПЛЯВУХА ТЫДНЯ

Рэжысёр фільма "Ненависть. Дети лжи" Ю. Азаронак атрымаў на мінулым тыдні "ганарар" за сваю тытанічную работу. Старшыня БЗВ Мікола Статкевіч выбраў адзіны магчымы сёння шлях, каб абараніць свой гонар: ён прыйшоў дамоў да "знакамітага" рэжысёра і даў яму аплявуху. Аўтар фільма параўнаў М. Статкевіча з фашыстамі, чым абразіў яго і ягоную сям'ю, бо падчас Вялікай Айчыннай вайны паліцаі забілі дзеда М. Статкевіча. Звяртацца ў суд М. Статкевіч не стаў, бо мала надзеі, што там абароняць ягоны гонар. "Подласць павінна атрымліваць адпор", — лічыць ён, таму і вырашыў паступіць згодна з кодэксам гонару афіцэра.

ПРОСТА, ЯК КАЛУМБАВА ЯЙКА?

З ПРЭС-КАНФЕРЭНЦЫІ М. ГРЫБА

Адметная асаблівасць нашай сёняшняй палітычнай сітуацыі — шуканне простых адказаў на самыя складаныя пытанні, што падкідае нам жыццё. Ну проста як з тым яйкам, якое славутому Калумбу ўдалося паставіць вертыкальна. Але ж, што дазволена Юпітэру...

Вось прыблізна такія думкі роіліся ў галаве падчас прэс-канферэнцыі, якую 31 мая даў пасля досыць працяглага перапынку прадстаўнікам мас-медыя краіны Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі Мечаслаў Іванавіч Грыб.

Перад тым, як раскажаць, што і да чаго, дазволю сабе падзяліцца адным суб'ектыўным назіраннем. Выглядаў наш спікер парламента ў новым светлым гарнітуры добра адпачыўшым і бадзёрым, хоць, мяркуючы па ягоным расказе на пачатку прэс-канферэнцыі, змаганне за месца ў новым парламенце каштавала яму немалых сіл і нерваў — давялося шмат сустракацца з выбаршчыкамі, выступаць перад імі, раскажваць, пераканваць і г. д. Гэта аказалася няпростай справай. Тым больш, што ў Мечаслава Іванавіча ў выбарчай акрузе было шмат канкурэнтаў. Але перамог ён, а перамога — яна і ёсць перамога: лепшы лекавы і танізуючы сродак.

Ну, а асацыяцыя з калумбавым яйкам узнікла пасля таго, як М. Грыб раскажаў пра сваю ідэю выхаду са, здавалася, тупіковай сітуацыі, што

стварылася пасля другога тура выбараў новага складу Вярхоўнага Савета. Атрымалася, як у той прыказцы: планавалі — весяліліся, падлічылі — праспяліліся. А праспяліцца сапраўды было ад чаго: з 260 дэпутаткіх месца заваяванымі аказаліся толькі 120. Як кажучы, ні ў два, ні ў тры, бо паводле Закона аб Вярхоўным Саевеце Рэспублікі Беларусь парламент лічыцца легітымным, дэзядольным толькі тады, калі ў яго будзе абрана не менш дзювох трэціх устаноўленай колькасці дэпутатаў. Наяўныя ж 120, як вынікае з простага арыфметычнага падліку, да тых дзювох трэціх не дацягваюць.

Выйсце з гэтага становішча, па думцы М. Грыба, геніяльна простае — трэба ўнесці папраўку ў існуючы Закон аб Вярхоўным Саевеце, а калі больш канкрэтна, змяніць фармулёўку артыкула, які вызначае кворум парламента, яго легітымнасць. Прапануемая спікерам фармулёўка, з якой па яго словах пагадзіўся і прэзідэнт краіны, — змяніць колькасць — дзве трэці на дзве пятыя. Тады, маўляў, усё стане на свае месцы — і 120 абраных дэпутатаў змогуць утварыць легітымны парламент. Ну, а астатніх з цягам часу давыберуць. Для ўнясення папраўкі ў існуючы закон і мяркуецца сабраць 14 чэрвеня нечарговую сесію Вярхоўнага Савета старога склікання.

Выказаў Мечаслаў Іванавіч сваё негатыўнае стаўленне і да нека-

торых артыкулаў Закона аб выбарах, маючы на ўвазе вельмі высокую, на яго думку, планку абавязкова ўдзелу выбаршчыкаў у галасаванні — пяцьдзят працэнтаў плюс адзін голас. У многіх дэмакратычных краінах, паведаміў спікер, выбары лічацца адбыўшыміся, калі ў іх прыняла ўдзел нашмат меншая колькасць выбаршчыкаў, чым нават 25 працэнтаў.

Як можна было зразумець М. Грыба, гэтымі змяненнямі ў Законе аб выбарах зоймецца ўжо новы Вярхоўны Савет на самым пачатку свайго існавання, каб давыбары ў парламент праводзіліся ўжо па змененай сістэме.

На рэзоннае пытанне некаторых журналістаў, ці пагодзіцца дэпутаты, што прайшлі цяжкі выбарчы марфон, зрабіць такую палёжку сваім будучым калегам, Мечаслаў Іванавіч толькі паціснуў плячыма. Але, думаецца, і тут знойдзецца простае рашэнне, ворта толькі гэтага пажадаць. Скажам, пакінуць ранейшыя ўмовы, абавязаць грамадзян прымаць удзел у галасаванні ў адміністрацыйным парадку. Або пад нейкім іншым прымусам. Упэўнены, хто-хто, а дэпутаты-камуністы і іх саюзнікі, якіх у новым парламенце збіраецца няма-ла, за такое рашэнне з радасцю прагаласуюць. Ім да гэтага не пры-выкаць.

М. ЗАМСКІ

ПАДТРЫМЛІВАЙЦЕ НАШЫЯ НАМАГАННІ

ЗАЯВА ЁДЗЕЛЬНІКАЎ ДРУГОЙ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ КАНФЕРЭНЦЫІ "ПРАБЛЕМЫ БЕЛАРУСКАЙ НАВУКОВАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ"

Мінуў год пасля першай канферэнцыі па беларускай навуковай тэрміналогіі. За гэты час апублікаваны шэраг слоўнікаў, падручнікаў для сярэдняй і вышэйшай школаў, шмат рукапісаў здадзена ў выдавецтвы, сфармаваны калектывы аўтараў, якія плённа працуюць амаль ва ўсіх галінах сучасных ведаў.

Вывікі тэрмінаграфіі сведчаць пра тое, што па сваім уласным лексічным запасе і багаці слоўаўтваральных сродкаў беларуская мова сёння ў стане забяспечыць лінгвістычныя патрэбы ўсіх галінаў навукі, тэхнікі, вытворчасці, культуры ад класічных да найноўшых. Значнай падтрымкай намаганням навукоўцам-тэрмінолагам

з'явіўся загад Міністэрства адукацыі і навукі ад 17 траўня 1995 г. аб стварэнні Тэрміналагічнай камісіі.

Разам з тым нас непакояць вынікі праведзенага 14.05.1995 г. рэспубліканскага рэфэрэндуму. Фактычна ўсяго каля паловы дарослага насельніцтва Беларусі вызначыла змену моўнага кірунку развіцця дзяржавы. У становішчы білінгвізму тэмпы адраджэння і развіцця ўсяго свайго самабытнага, нацыянальнага, у тым ліку навуковай тэрміналогіі, могуць значна паменшыцца. Справа нават можа прыйсці ў заняпад, як гэта ўжо было неаднойчы — у 30-х і 50-60-х гадах. Мы — удзельнікі канферэнцыі,

спадзяёмся, што ў кіраўніцтва дзяржавы хопіць здаровага сэнсу не перашкаджаць, а падтрымліваць намаганні шматлікіх энтузіястаў на шляху стварэння і спарадкавання беларускай навуковай тэрміналогіі. Гістарычны досвед нашых суседзяў сведчыць пра тое, што такая праца ўздымае міжнародны аўтарытэт краіны і ўмацоўвае добразычлівы клімат у грамадстве. Спадзяёмся, што на наступнай, трэцяй нацыянальнай канферэнцыі па навуковай тэрміналогіі будуць падставы канстатаваць новыя дасягненні, пашырэнне творчых кірункаў у беларускай тэрміналагічнай навуцы.

*Мінск, Дом настаўніка
19 траўня 1995 г.*

БЛЮЗНЕРСТВА

ДУМКІ, НАВЕЯНЫЯ АДНЫМ АРТЫКУЛАМ

Па беларускай зямлі адкročыў травень. Беларускі народ разам з іншымі народамі свету на дні адсвяткаваў 50-годдзе Перамогі над нацысцкай Германіяй. Ветэраны вайны згадваюць мінулае, а старонкі газет аж стракаццяць ад самых разнастайных публікацый, прысвечаных гэтай тэме.

Свой уклад у гэтую справу вырашыла ўнесці і газета з выкапнёваю назвай "Советская Белоруссия", што з'яўляецца органам адміністрацыі Прэзідэнта. У нумары ад 4 траўня тут змешчаны артыкул кандыдата гістарычных навук Анатоля Бадуліна пад дужа доўгім і тэндэнцыйным заглаўкам: "Германские нацисты залили нашу землю кровью. Сегодня немецкий народ кается за грехи. Белорусские нацисты возводятся в ранг святых. Кошунство!".

Абураны чыгач, канешне ж, адразу памкнецца даведацца, якія ж новыя факты пра дзейнасць бела-

рускіх нацыстаў прыводзіць спецыяліст па гісторыі дзейнасці Гомельскай абласной партыйнай арганізацыі ў гады вайны А. М. Бадулін? І будзе глыбока расчараваны. У артыкуле падаюцца ў асноўным добра вядомыя факты аб праграме гітлераўскага генэцыду, прагуджэняў планам "Ост", згадаецца дзейнасць на акупаванай тэрыторыі айнзатцгруп і айнзатцкаманд, а таксама і "белорусских наци". Менавіта апошні аспект і прэзвалюе ў артыкуле.

Тры фотаздымкі павінны пераканаць чытачоў "Советской Белоруссии" ў вялізнай небяспечнасці для чалавецтва "барацьбітоў за незалежную Беларусь". На першым здымку М. Ганько, кіраўнік Саюза Беларускай моладзі, паціскае руку генералу СС, побач стаіць Н. Абрамава. Вядома, абменьвацца поціскамі рук з эсэсаўцам ці стаяць каля яго — гэта вельмі кепска. Аднак, калі ісці ўслед за такой прымітыв-

най логікай, то можна, выбраўшы адпаведны момант, сфатаграфавач і самога А. Бадуліна, у час, калі ён вітаецца, скажам, з Э. Пазняком, ці якім іншым вядомым дзеячам БНФ, і, зыходзячы з гэтага, абвінавачваць і яго ў прыналежнасці да нацыянальна-адраджэнскага руху. Зрэшты, згадаем трошкі і гісторыю... Гітлераўскаму міністру Рыбентропу падавалі рукі і пілі з ім шампанскае Сталін і Молатаў, з іранскім шахам (пазней звергнутым) абдымаўся Л. Брэжнеў. А быў час, калі ўсе савецкія людзі штораніцы натхняліся песняй "Мао и Сталин в сердце у нас".

На наступным здымку, дзе нямецкія салдаты расстрэльваюць групу людзей, падпіс паведамляе: "1942 год. Беларусь пад кіраўніцтвам правадыроў-нацыяналістаў крочыць у "новую Эўропу". Тут ужо ўраджае ступень магутнасці "правадыроў-нацыяналістаў", як жа — яшчэ ў 1942 годзе, калі не існавала

І АД УКРАЇНЫ АДСТАЁМ?

13—19 мая ў Беларусі знаходзілася дэлегацыя ўкраінскіх журналістаў. Паездка была арганізавана Беларускай рэспубліканскай фундацыяй падтрымкі дэмакратычных рэформ імя Льва Сапегі і Украінскім фондам "Дэмакратычны ініцыятыўны" па праграме Усход—Усход з фінансавай дапамогай Беларускага фонду Сораса і Украінскага фонду "Відроджэння". У складзе дэлегацыі — 13 прадстаўнікоў дзяржаўных і незалежных сродкаў масавай інфармацыі — газет, радыё, тэлебачання, інфармацыйных агенцтваў з Кіева і Данецка. Дарчы, на пачатку сакавіка такая ж самая група беларускіх журналістаў наведвала Украіну, а цяпер украінскія калегі свай сустрэчы ў Мінск прымеркавалі да выбараў у Вярхоўны Савет і рэспубліканскага рэфэрндуму.

На жаль, дагэтуль паміж Украінай і Беларуссю не наладжана нармальнага інфармацыйнага абмену, у абедзвюх суседніх рэспубліках не працуе ніводнага ўласнага карэспандэнта, інфармацыя ідзе толькі праз былыя цэнтры Масквы ці замежныя радыёгаслы. Праграма візіту, складзеная ў адпаведнасць з пажаданнямі гасцей, была дастаткова разнастайнай.

Так, украінскія журналісты працавалі наглядальнікамі на парламенцкіх выбарах. Яны наведвалі ўчасткі ў акругах, дзе балатраваліся вядомыя беларускія палітыкі, такія, як экс-спікер С. Шушкевіч, лідэр БНФ З. Пазняк, старшыня Партыі народнай згоды Г. Карпенка, лідэр Аб'яднанай дэмакратычнай партыі А. Дабравольскі; пабывалі ў Цэнтры Баркаме, прынялі ўдзел у некалькіх прэсканферэнцях, наладжаных ЦВК, дэлегацыямі Еўропарламенту, Рады Еўропы, OSCE. Журналістаў, як і ўсім міжнародным наглядальнікам, вельмі ўраза адсутнасць магчымасці весці перадвыбарчую агітацыю, выступаць у рэспубліканскай прэсе, на радыё і тэлебачанні з перадвыбарчымі праграмамі.

Вельмі здзівілі іх фармулёўкі пытанняў рэфэрэндуму, а таксама асвятленне яго ў "Советской Белоруссии" і "Знамени юности", дзе напярэдадні выбараў, у суботу, былі надрукаваны ўзоры запаўнення бюлетэняў. Увогуле, паводле ацэнак украінскіх калег, падчас выбараў панавала атмосфера старых савецкіх часоў, дзе ўсё было сплatchу вызначана і перадвыбарчая барацьба стала проста лішняй.

Нават тыя неспяродныя рэформы, якія ідуць на Украіне, не могуць быць параўнаны з адпаведнымі працамі ў Беларусі — настолькі маруднымі, што беларуская рэалінасць падаецца як тупіковая. Непаратальна таксама ступень дэмакратызацыі грамадства і развіццё незалежных сродкаў масавай інфармацыі.

Украінскія журналісты сустрэліся з З. Пазняком, С. Шушкевічам, пазнаёміліся з іхняй ацэнкай развіцця палітычнай і эканамічнай сітуацыі ў краіне. Гэтыя сустрэчы пакінулі прыемныя ўражанні ва ўкраінскіх калег.

У праграму візіту ўваходзіла знаёмства з самымі рознымі беларускімі выданнямі і інфармацыйнымі агенцтвамі, дзяржаўнымі і незалежнымі — "Свабодай" і "Народнай газетай", "Советской Белоруссией" і "Белорусской деловой газетой", Белінфарм і мас-медыя Цэнтрам. Асабліва цікавае са ўкраінскіх калег вылікалі таксама сустрэчы з прадстаўнікамі ўкраінскай дыяспары на Беларусі, з супрацоўнікамі ўкраінскага пасольства. Як у першым, так і ў другім выпадку ішла размова пра больш трывалы інфармацыйны абмен паміж Беларуссю і Украінай. Дарчы, візіт журналістаў у Мінск супаў з прыездам на Беларусь міністра замежных спраў Украіны Г. Удовенкі. Разам з ім журналісты былі на прыёме ў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь і Старшыню Кабінета Міністраў. Такім чынам, з'явілася магчымасць параўнаць ацэнкі беларускага жыцця, прадстаўленыя афіцыйнымі калегамі, з ацэнкамі іх апанентаў з дэмакратычнай апазіцыі. Украінскія калегі былі сведкамі змены дзяржаўных сімвалаў у прэзідэнцкім палацы да іх афіцыйнага зацвярджэння ў заканадаўчым парадку.

Украінскія сябры сустрэліся з кіраўніцтвам выдавецтва "Беларуская энцыклапедыя", Міжнароднага адукацыйнага цэнтру, Беларускага фонду Сораса, азнаёміліся з іх напрацаваннямі і перспектывамі дзейнасці. Наведалі Інфармацыйна-адукацыйны цэнтр праблем самакіравання пры Фондзе падтрымкі дэмакратычных рэформ імя Л. Сапегі, дзе мелі гутарку з экспертамі і супрацоўнікамі фонду. У вольны час украінскія журналісты адкрылі для сябе цікавыя мясціны Мінска, як, напрыклад, Стары Горад ці Лошыцкі парк, наведвалі тэатры і музеі.

Паводле агульнага прызнання беларускага і ўкраінскага бакоў такі абмен вельмі патрэбны для прадстаўнікоў абедзвюх краін. Яны даюць магчымасць, у першую чаргу, даволі грунтоўна, усебакова і аб'ектыўна паказаць жыццё братняга народа, раскажаць аб яго праблемах і дасягненнях, пераняць карысны досвед.

У перспектыве Фонд падтрымкі дэмакратычных рэформ плануе працягваць абмен групамі журналістаў і спецыялістаў па пытаннях мясцовага самакіравання як з Украінай, так і з іншымі краінамі СНД і далёкага замежжа.

А. ЗАВАДСКІ

ЛАЎРЭАТЫ ЛІТАРАТУРНЫХ ПРЭМІЙ

Па традыцыі адбылося чарговае прысуджэнне літаратурных прэмій Саюза пісьменнікаў Беларусі. Кандыдатаў прапанавалі творчыя секцыі, а лаўрэаты былі названы ў выніку тайнага галасавання прэзідыума рады СП.

Літаратурная прэмія імя Аркадзя Куляшова прысуджана паэту Алесю Каско. Так адзначана яго новая кніга "Час прысутнасці". Творы, што склалі зборнік, пазначаны высокай духоўнай напоўненасцю. Лірчны герой А. Каско належыць да тых, хто не толькі імкнецца жыць сумленна і годна, але жадае, каб з такімі высокімі патрабаваннямі ставіліся да жыцця і іншыя. Свайго роду духоўным крэда яго, бадай, можна ўспрымаць наступным радкі: "... калі, зямля, тваё прызвание — нарадзіць і пахаваць, дык жыць — людзей накіраванне". Паспрабаваў А. Каско сябе і ў ліраэпічным жанры. Паэма "Апазанне", што поруч з вершамі ўвайшла ў кнігу, таксама сведчыць аб актыўнай грамадзянскай пазіцыі паэта, яго настойлівым жаданні разабрацца ў часе, але адначасова і ў самім сабе.

Бадай, няма асабліва патрэбы прадстаўляць Андрэя Федарэнку. Ён апошняй часам, можна сказаць, пастаянна знаходзіцца ў полі зроку і чытачоў, і крытыкі. Лаўрэат штотыднёвай "Літаратура і мастацтва"... Заўважаны ажно ў Злучаных Штатах Амерыкі... Выйшаў пераможцам на конкурсе п'ес (пра ўсё гэта "ЛіМ" своечасова паведамляў). Цяпер жа за кнігу аповесці і апавяданняў



"Смута" А. Федарэнку прысуджана Літаратурная прэмія імя Івана Мележа. Магчыма, не ўсе нашы чытачы знаёмы з ёй (хоць у гэта, прызнацца, верыць не хочацца!), таму колкі слоў пра яе.

Адна асалода перачытваць апавяданне "Бляха". Падобныя творы лічылі б за гонар мець у сваім мастакоўскім набытку нават самыя сталыя аўтары. А поруч змешчаны такія апавяданні, як "Пеля", "Камандзіроўка", "Рэжыма", "Бульбашы"... А. Федарэнка заўсёды застаецца самім сабой. З ім можна спрачацца, але яго нельга не чытаць. Гэта ты-



чыцца і аповесці "Смута". Вядома, знойдзца ахвотнікі і заявіць безалежна, што не чакалі нічога падобнага ад А. Федарэнкі, але што з іх возьмеш? Няма ім чым іншым займацца, як толькі выносіць канчатковы прысуды. Кагосьці "сутыкаць" ілбамі. Скажам, прэмія за прэміякам, крытыка за прэміякам... Пэўна, гэтак заўсёды шэрая пасрэднасць роагуе на праяўленне сапраўднага таленту. А што кніга А. Федарэнкі таленавітая — несумненна...

Віншуем лаўрэатаў і жадаем ім новых творчых поспехаў!

3 ПАМ'ЯЦЦЮ ПРА КАРАНЫ

Праз два гады будзе адзначана 600 год, як на беларускіх землях пасяліліся татары. Гэтай даце пятырадынічала II Міжнародная навуковая канферэнцыя "Ісламская культура татар-мусульман Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі". У канферэнцыі прынялі ўдзел гасці з Татарстана, Крима, Літвы, Польшчы, Швейцарыі, Галандыі, ЗША, Егіпта, гарадоў Расіі I, вядома, самой Беларусі.

Падчас канферэнцыі на месцы былых татарскіх могілак — мізара — адбыўся мітынг і закладка мячэці, што будзе тут пабудавана.

Надмагільныя камяні з арабскай вяззю, што цудам тут захаваліся, і абзначаюць месца, дзе ўзнінула купалі мінарэты мячэці. Яе праект узаўраў былою культураву пабудову татар, якая знаходзілася ў Мінску ў раёне цяперашняй гасцініцы "Юбілейная". Сама мясціна стане запаведнай зонай, дзе па плане размесціцца цэнтр татарскай культуры.

Наш карэспандэнт сустрэўся з удзельнікам канферэнцыі, пісьменнікам і журналістам Фаязам ФАЯЗАВІМ. Вось што ён нам сказаў:

— Гісторыя беларускіх татар пачалася з хана Тахтамышы, які быў пераможаны і амерланам і з войскам знайшоў прытулак на землях Валыкага княства Літоўскага. З дапамогай Вітаўта ён спрабаваў захапіць ардынскі пасад, але няўдала. Гэтага на кароткі час даб'ецца толькі яго ўнук. Сын жа Тахтамышы паспяхова ўдзельнічаў у слаўтай бітве з крывічамі пад Грунвальдам.

— Але татары былі не толькі вядомымі ваярамі. Яны ўнеслі значны ўклад у культуру Беларусі.

— Татары калі ўжо служылі каму, то служыць верна і аддана. Існуе

такія гістарычныя доказы: калі трэба было перадаць камусьці грошы і гэта звязана было з небяспекаю, то справу даручалі менавіта татарыну. Ён ці выканае яе як след, ці загіне. Скажу больш: татары настолькі зрадніліся з беларускім народам, што ва ўсе перыяды заняпад беларускай дзяржавы быў іх заняпадам, а адраджэнне яе — іх адраджэннем. Мяне асабіста ўразае, як добра размаўляюць па-беларуску не толькі мясцовыя мае суплёмнікі, але і замежныя, якія жывуць у іншых краінах.

— Ды сказанае не азначае, што беларускія татары асіміляваны,

што яны страцілі сябе...

— Яны страцілі толькі родную мову — і вельмі даўно, але захавалі веру, імёны, звычкі, гістарычныя памяць, сваю нацыянальную сутнасць. Згодна з вызначэннем ЮНЕСКА, іх можна лічыць карэнным народам Беларусі (звыш 500 год пражывання даюць для гэтага ўсе падставы).

— Як вы, Фаяз, успрымаеце падзеі, што адбываюцца ў нашай рэспубліцы?

— Пасля распаду Савецкага Саюза ўтварыўся шэраг незалежных дзяржаў, у тым ліку і Рэспубліка Беларусь. Але яе незалежнасць яшчэ не замацавана, яна як бы ў дваістым становішчы, бо імперская бацька яшчэ жывая, моцная інерцыя таталітарна-бальшавіцкага гвалту, Думаецца, дасягнуўшы незалежнасці, нам не варта, як той вароне з байкі Крылова, "каркаць ад задавальнення". Мы павінны забяспечыць паспяховае развіццё і бяспеку сваіх нацый.

На заканчэнне гаворкі рады магчымасці прывітаць чытачоў "ЛіМа" ад імя пісьменнікаў Татарстана. Салам вам, шановныя сябры!

Гутарыла Г. КАРЖАНЕЎСКАЯ

ні Беларускай Цэнтральнай Рады, ні якога іншага падабенства ўраду, яны маглі ўжо паводле сваіх жаданняў распарадкацца падраздзяленнямі магутнейшай на той час нямецкай арміі. Ды ўсё глумачыцца проста. Ужо сама згадка пра "правадыроў-нацыяналістаў" разлічана на тое, каб запалохаць чытачоў той безданню, у якую "нацыяналісты" нібыта могуць завесці. Прыцэл зроблены яўна на сённяшні час.

Зрэшты, не толькі тут аўтар даволі адвольна маніпулюе фактамі. У пачатку артыкула прыводзіцца табліца, што ілюструе нямецкія планы каланізацыі тэрыторыі Беларусі. Колькасць плануемых нямецкіх каланістаў, што павінны былі пасяліцца ў нашых гарадах, сапраўды значная. Не выклікае сумненняў, што мясцовыя жыхары павінны былі выкарыстоўвацца "арыйцамі" ў якасці бяспраўнай рабочай сілы. Але, пішучы пра мяркуюмае змяншэнне мясцовага насельніцтва ў гарадах, А. Бадулін уступіў у супярэчнасць са сваёй жа табліцай, згодна з якой у Гародні планавалася пакінуць 220 тысяч карэнных жыхароў (гэта пры тым, што на стане на 1939 год там жыло ўсяго 49 тысяч чалавек).

Захапіўшыся выкрыццём так званых беларускіх нацыяналістаў, аўтар так увайшоў у азарт, што прыпісаў ксяндзу В. Гадлеўскаму ўдзел у стварэнні ў 1933 годзе "Беларускай нацыянальна-сацыялістычнай партыі". (На самай жа справе яе стваралі Ф. Аквінчыц і А. Качоўскі). Пры нагодзе, варта адзначыць, што згаданая партыя так і засталася невялікай групай у заходнебеларускім грамадстве, бо шырокай падтрымкі фашысцкага руху ў Заходняй Беларусі ніколі не было. Ды і з вядомых адраджэнцаў да яе дзейнасці ніхто не спрычынуўся. Паводле ж пра канферэнцыю беларускіх дзеячаў у Гданьску ў чэрвені 1939 г. (пад апекай нямецкай разведкі) было звычайнай "уткой", якую запусціла тагачасная польская прэса.

Дзеля ачарнення таго, што яму здаецца беларускім нацыяналізмам, А. Бадулін стараецца цесна звязаць дзейнасць функцыянераў Беларускай народнай самапомачы, Беларускай краёвай абароны, розных культурніцкіх арганізацый і органаў мясцовага самакіравання з карнымі акцыямі паліцыі, СД і СС. Але варта не забываць, што на пачатку вайны ў паліцыю часта ўступілі розны крывічаны зброд незалежна ад нацыянальнасці, а пазней туды нярэдка мабілізоўвалі сілай. Супрацоўніцтва пэўнай част-

кі "калабарацыяністаў" з немцамі было справакавана даваеннай антыбеларускай палітыкай польскіх і савецкіх улад, масавымі сталінскімі рэпрэсіямі. Да пары да часу гітлераўцы шырока не абвешчалі сваіх планаў на заняволненні і знішчэнні народаў акупаваных краін, а складаны абставіны сусветнай вайны стваралі ілюзію магчымасці аднаўлення беларускай дзяржаўнасці ці хоць уздыму нацыянальна-культурнага жыцця. Сталінскі рэжым не пакаідаў нават такіх ілюзій.

Аўтар артыкула неправамерна абвешчае беларускімі нацыстамі ўсё, хто кіраваў беларускімі ўстановамі на акупаванай тэрыторыі, хаця нацыянальна-сацыялістычны погляд прытрымліваўся толькі нямногія з гэтых людзей. Зрэшты, і дачыненне пераважнай большасці іх да карных акцый фашыстаў нікім яшчэ пераканаўча не даказана. Усё толькі на ўзроўні эм'цый.

Здаўляе, што ў артыкуле проста смакуюцца тыя месцы з нямецкіх данясенняў, дзе гаворыцца пра абьяквашч беларусаў да роднай мовы, русіфікацыю беларускай нацыянальнай самасяядомасці. Здаецца, што аўтара гэта як быццам радуе. Нездарма ж і само слова "нацыяналіст", якое ўва ўсім свеце абазначае чалавека, што любіць

свой народ, яго мову і культуру, А. Бадулін ужывае толькі ў негатывным, парткамаўска-кадзібскім значэнні былых савецкіх часоў.

Дзеля аб'ектыўнасці хочацца адзначыць, што аўтар прыводзіць часам і даволі цікавыя звесткі для масавага чытача. Напрыклад, апісваючы фашысцкі план пасляваеннай перабудовы Мінска. Паводле яго каля вуліцы Камсамольскай павінен быў размесціцца будынак СД, жандармерыі і іншых карных органаў, а ў раёне вуліц Бернаса і Мяснікова планавалася вялікая турма. Міжволі згадваецца Мінск сталінскіх часоў: будынак КДБ-МУС — у першым месцы, і турма на вуліцы Валадарскага — недалёка ад другога. Альбо другі факт, які вельмі хвалюе А. Бадуліна, — што пры захопе Мінска гітлераўцам дасталіся архівы савецкай разведкі і спісы інфарматыраў (чытай — сексотаў). Не выклікае сумненняў, што ведамства Гітлера перавярбалі пэўную частку гэтых прадажных і нікчэмных людзей сабе на службу, і яны надалей працягвалі даносіць, папаўняючы спісы ахвяр, толькі ўжо на Кур'янаці, а Трасцянецкі і іншыя лагераў смерці.

Але, на маю думку, было б больш карысна, каб А. Бадулін апублікаваў арыгінальны матэрыял па доб-

ра знаёмай яму Гомельшчыне, падаў свежыя факты пра гераізм і ахвяры беларускага народа ў вайне з фашызмам. А ў вялікіх ахвярах, які сёння ўсім зразумела, вінаватыя не толькі нямецкія нацысты, але і тагачасны таталітарны рэжым СССР. Адозненні паміж двума дыктатарамі — Сталіным і Гітлерам — былі не такія ўжо і вялікія, таму і пакт Молатава—Рыбентропа, і сумесны парад у Брэсце не былі выпадкова.

Увогуле ж артыкул у "Советской Белоруссии", эксплуатауючы святую для кожнага беларуса тэму ахвяр у другой сусветнай вайне (а яна для нашага народа пачалася 1 верасня 1939 г.), з'яўляецца банальным прапагандысцкім матэрыялам напярэдадні выбараў у Вярхоўны Савет і рэфэрэндуму па пытаннях мовы, дзяржаўнай свабоды і адносін са "старэйшымі братамі".

Мэта згаданага опуса — маналізаваць перамогу над нацызмам, апляваць ідэю незалежнай дзяржаўнасці і нацыянальнага Адраджэння, — а ў канчатковым выніку — паўплываць на вынікі выбараў і рэфэрэндуму ў патрэбны для пэўных колаў накірунку.

Эдвард ЗАЙКОЎСКІ,
кандыдат гістарычных навук

ПРЫНЯТЫ Ё САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ

У СУВЯЗІ З ЮБІЛЕЙНЫМ НУМАРАМ

...Бывай, наш сцяг. Я пэўна знаю,
Што пройдзе час — час забыцця,
І над дзяржавай залунае
Зноў бел-чырвона-белы Сцяг! —
чытаў свой верш "Развітанне са сцягам",
напісаны 16 мая 1995 года, паэт, галоўны
рэдактар газеты "Добры вечар" А. Эжаў
на вечары ў Доме літаратара, што праходзіў з
нагоды выхаду 1000-га нумара гэтага выдання.

Першы рэдактар "Добрага вечара"
М. Расолька расказаў аб станаўленні
калектыву рэдакцыі, падрыхтоўцы першага
нумара. Супрацоўнікаў "ДВ" віталі
прадстаўнікі Міністэрства культуры і друку
Рэспублікі Беларусь, гарсавета і гарвыканкама
Мінска, рэдакцыі "Звязды", "Вячэрняга
Мінска", універмага "Беларусь", а таксама
С. Шушкевіч і Э. Ханок.

З цікавымі канцэртнымі нумарамі выступілі
заслужаны артыст рэспублікі А. Рудкоўскі,
спявачкі Н. Мікуляр, Н. Кавалёва,
Т. Ліхадзеўская, артыст Ю. Аўяр янаў і іншыя.

П. ГАРДЗІЕНКА

НЕ АБЫЯКАВЫ, А ПІЛЬНЫ ПОЗІРК

на падзеі даўня, як і адносна блізкія,
і ў другім нумары часопіса "Беларуская
мінуўшына". Адкрываецца ён раздзелам
"Перамога—50". Прадстаўленыя публікацыі
з шэрагу тых, што дазваляюць шмат
што пераасэнсаваць, а на нешта зірнуць
і па-новаму. Прынамсі, багаты фактычны
матэрыял у артыкуле У. Паўлава "Амазонкі
з Беларусі, або Надзея Лісавец — лейтэнант
французскай арміі". У нарысе В. Ермаловіча
"Панамарэнка яго не любіў" расказваецца
пра І. Кожара. В. Скараход і С. Табачнікаў
("Прывітанне "Хайль Гітлер!" адмяніць...)
звяртаюцца да вобліку У. Гіль-Радзіёнава,
постаці далёка неардынарнай.

Працягваецца публікацыя матэрыялу У. Арлова
і Г. Сагановіча "Гісторыя Беларусі: год
за годам". Гэтым разам увазе чытача
прапануюцца артыкулы "1581. Адкрыты
полацкі езуіцкі калегіум", "1988. Прыняты
трэці Статут Вялікага княства Літоўскага",
"1595. Паход Северына Налівайкі
на Беларусь", "1596. Прынята Берасцейская
царкоўная унія".

Артыкулы В. Літвіна ("Клецкая бітва")
і В. Чаропкі ("Люблінская унія") самі гавораць
за сябе. С. Асіноўскі ("У самым канцы самай
доўгай вуліцы") знаёміць з Гродзенскім
дзяржаўным абласным архівам. Яшчэ адзін
эпізод гісторыі Шклова ў цэнтры ўвагі
Я. Анішчанкі ("Шклоўскія
фальшываманетчыкі"). Э. Іофэ ("Бацька
беларусізацыі") знаёміць з А. Баліцім.
А. Карлюкевіч гутарыць з У. Цярохіным,
дзякуючы якому выходзіць газета "Беларускі
калекцыянер" ("Наша мэта — зварот
да беларускай гісторыі").

З нарыса А. Соніча "Калі я буду адыходзіць..."
можна даведацца пра знакамитага даследчыка
Я. Чэрскага. Сярод іншых матэрыялаў нумара
і такія цікавыя публікацыі, як "Веткаўскія
раскольнікі" Х. Бейлікіна, "Гісторыя без нас,
ці мы без гісторыі" В. Рабкова, "Запознанае
прызнанне" У. Адамушкі і іншыя.

"ШЛЯХАМІ ВЯЛІКАЙ ПЕРАМОГІ"



У Дзяржаўнай мастацкай галерэі працавала
рэспубліканская выстава "Шляхамі Вялікай
Перамогі". Сярод яе ўдзельнікаў: мастакі —
ветэраны вайны. У іх работах галоўнае месца
займае ваенная тэматыка. Гэта даніна памяці
загінуўшым баявым таварышам, ратным
подзвігам пакалення.

На здымку: у выставачнай зале.
Фота Яўгена КАЗЮЛІ,
БЕЛІНФАРМ



ГРЫЦКЕВІЧ Валянцін Пятровіч. Навуковы
публіцыст. Нарадзіўся ў 1933 годзе ў Мінску.
Скончыў Мінскі дзяржаўны медыцынскі інсты-
тут (1956), Мінскі дзяржаўны педагагічны
інстытут замежных моў (1955), Беларускі дзяр-
жаўны ўніверсітэт (1957). Кандыдат медыцын-
скіх навук. Жыве ў Санкт-Пецярбурзе, працуе
старшым навуковым супрацоўнікам Пецярбур-
гскай акадэміі культуры.

Літаратурную працу пачаў у 1956 годзе.
Аўтар звыш 230 навуковых публікацый, у
тым ліку 11 кніг, сярод якіх "Падарожжы
нашых землякоў" (1968), "Шляхі вялі прыз
Беларусь" (разам з А. Мальдзісам, 1980), "Ад
Нёмана да берагоў Ціхага акіяна" (1986), "Эду-
ард Пякарскі" (1989), "Адсея наваградскай
лекаркі" (1989).

ДЗЕЛЯНКОЎСКІ Мікола Іванавіч. Публіцыст,
драматург. Нарадзіўся ў 1932 годзе ў Свідзель.
Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1957).
Намеснік галоўнага рэдактара газеты "Рэклама
плюс".

Упершыню выступіў у друку ў 1949 годзе.
Аўтар кніг "Стваральнікі" (1975), "Нясвіж"
(1979), "Родная краса" (1980), "Бацькоўскі
парог" (1981), "Свідзель" (1987), "Сяброўствы.
Знаёмствы. Сустрэчы" (1992) і іншых. Па сцэ-
нарных М. Дзелянкоўскага пастаўлены тэле-

фільмы "Нясвіж", "Купалаўскі запаведнік" і
іншыя.

КІРВЕЛЬ Анатоля Мяфодзевіч. Празаік.
Нарадзіўся ў 1939 годзе ў вёсцы Вітунічы
Докшыцкага раёна. Вучыўся ў Мінскім дзяржаў-
ным педагагічным інстытуце замежных моў.
Жыве ў Санкт-Пецярбурзе, працуе будаўніком.
Літаратурную працу пачаў у 1959 годзе.
Аўтар кніг "Човен Харона" (1993), "Урба-
нія" (1994), шэрагу публікацый у перыядычным
друку.

МАСКАЛЕНКА Валерыя Сцяпанавіч. Паэт,
празаік, перакладчык. Нарадзіўся ў 1941 годзе
ў Клічаве. Скончыў Ленінградскі электратэхні-
чны інстытут (1964). Працуе ў малым прадпры-
емстве "Дзісна".

Літаратурную працу пачаў у 1966 годзе.
Аўтар кніг "Сонечны вецер" (1976), "Музыка
восені" (1992), друкаваўся ў калектыўных збор-
ніках і перыядыцы.

СУПРУН Васіль Рыгоравіч. Паэт, нарысіст.
Нарадзіўся ў 1926 годзе ў вёсцы Глоўсевичы
Слонімскага раёна. Ахвяра таталітарызму, быў
зняволены. Скончыў Мінскі педінстытут (1969).
Цяпер на пенсіі.

Літаратурную працу пачаў у 1943 годзе.

Аўтар кніг паэзіі "Крык" (1993), "Рэха
абуджаных дзён" (самвыд, 1994), зборніка
краязнаўчых нарысаў і артыкулаў "За смугою
часу" (1994).

СЯРГЕЙЧЫК Іван Лук'янавіч. Празаік. На-
радзіўся ў 1949 годзе ў вёсцы Вострава Зэль-
венскага раёна. Старшыня Слонімскага раён-
нага аб'яднання ветэранаў вайны ў Афганіста-
не, дырэктар малага прадпрыемства.

Літаратурную працу пачаў у 1972 годзе.
Аўтар дакументальнай кнігі "Горкі пыл Гін-
дукуша" (1991).

ЯНУШКЕВІЧ Язэп Язэпавіч. Эсэіст, нары-
сіст. Нарадзіўся ў 1959 годзе ў Ракаве Валы-
жынскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаў-
ны ўніверсітэт (1981), аспірантуру Інстытута
літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук
Беларусі (1984). Кандыдат філалагічных навук.
Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літарату-
ры.

Літаратурную працу пачаў у 1976 годзе.
Аўтар звыш 90 публікацый у беларускім і
замежным друку, выйшлі кнігі "Беларускі дур-
дар. Праблемы славянскіх традыцый і ўплы-
ваў у творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча" (1991),
"У прадчуванні знаходак" (1994). Лаўрэат ча-
сопіса "Маладосць".

Думка чытача

КУЛЬТУРА І МЫ

Адносіны да культуры — то адносіны да
чалавека. Толькі сталае грамадства можа гаварыць
пра сябе такімі словамі. Кідаючы ўсе свае
намаганні (як правіла — марныя!) на эканоміку
і на варты жалю дабрабыт, праблему культуры
мы адштурхоўваем убок, наіўна спадзеючыся,
што яна сама сабой рашыцца, адно з'явіцца ў
крамах "танная кілбаса"... Культура павінна
быць рэнтабельная — заклікаюць эканамісты;
культура павінна быць прыярытэтай — пры-
рачаць тэарэтыкі культуры, спасылаючыся на
сусветны вопыт развітых краін. Ды пры ўсім
гэтым яшчэ пакуль ніхто з нашых айчынных
інтэлектуалаў не наважыўся на філасофскае
асэнсаванне самае культуры ўвогуле...

Перадумова канцэпцыі культуры — ідэі, якія
здольныя фарміраваць і пабудоваць уздым
культуры грамадства ў яго цэласнасці. Прапа-
ноўваць людзям тое, чаго яны зусім не жада-
юць, і не даваць таго, чаго найбольш хочуць,
— гэта прафанацыя і кампраметацыя культуры.
Культура для рэпрэзентацыі — гэта яшчэ не
культура народа ўвогуле. Культура як сацыяль-
ны працэс, які павінен за кожным разам штораз
болей напаяцца духоўнае жыццё чалавека,
надае пэўнай краіне пэўныя спецыфічныя рысы,
з каторых, бадай, найважнейшыя — працяг
традыцый, усеагульнае жаданне людзей куль-
турна ўдасканалвацца. Нездарма так шырока
разгалінавалася ў нас фасадная культура, спа-
роджаная паталагічнай страсцю да паказухі;
культура, якая прыхоўвала маральнае выра-
джэнне грамадства, свавольства і карупцыю
ўлад...

І ўлады "шчодра" транжырылі народныя
грошы на манументальныя архітэктурна-скуль-
птурныя комплексы, якія нават фізічна старэлі
хутчэй за сваіх творцаў, на тыражаванне брон-
завых статуяў і г. д. Усё гэта мы добра памятаем.
Праўда, хто-ніхто з дзеячаў культуры са
смулкам і сумам усё яшчэ называе гэта клопа-
там дзяржавы аб культуры.

Ды беззваротна мінулі тыя часы. А мы

засталіся "тут" і "цяпер"... Наш час для поста-
муністычных грамадстваў знамянальны тым,
што даўно ўжо спарэхнелая "жалезная" ага-
роджа, якая шчыльнай заслонай надзейна
ахоўвала нас ад навакольнага свету, рассыпа-
лася ўшчэнт, і ён перад намі раптоўна паўстаў
ва ўсёй сваёй нечаканай разнастайнасці. Мы
ўраз здранцвелі перад абліччам сфармаванай
праз натуральную эвалюцыю сусветнай культу-
ры, здавалася б, ужо добра вядомай з літарату-
ры, з іншых, на той час даступных крыніц.
Ажно не! Ранейшы — для каго большы, для
каго меншы — душэўны камфорт ды пачуццё
адноснай паўнаватарнасці здрадзілі многім з
нас. І цяпер ужо не "жалезнай" заслонай, а
ўласнай неспрычыненасцю да сусветнай куль-
туры мы самі себе казалі пра фатальную
ізаляцыю ад яе. Узнікшая падчас раптоўнага
наступу дэмакратычных павеяў няўтульнасць
некаторых няблага ўладкаваных раней "нашых
грамадзян" спакваля пачала перарастаць у
насталгію па ранейшым парадку, а потым і ў
імклівыя захады да стварэння розных саюзаў
ды сабораў. Характэрнай рысай гэтай з'явы
ёсць тое, што тут цалкам адсутнічае момант
стваральнасці, арыентацыі на вышэйшыя, агуль-
началавечыя вартасці. Ёсць толькі апантанасць
рэанімаваць, адрадыць "махіну", якая даўней
абслугоўвала адно палітыку непрымання інак-
шасці ані ў другіх людзях, ані ў другіх наро-
дах... Зусім зразумела, што ў кантэксце сусвет-
ных каардынат маралі вялікая армія "былых"
іначай сябе паводзіць і не можа... Але проста
няўцям, чаму людзі, абавязаныя па сваёй пра-
фесіі тварыць культуру, а тым больш не разбу-
раць яе асноў, зажадалі двухгаловага арла ды
яшчэ абрамлёнага сацыялістычнымі калосся-
мі?! Найжо толькі дзеля страчанага цяпер
пачуцця элітарнасці, якую яны мелі ва ўжо
неіснуючай "рабоча-сялянскай" дзяржаве, нашы
дзеячы культуры гатовы зрабіць свой народ
заложнікам крымінальна-ваеннай пошасці суп-
рацстванія ўсяму цывілізаванаму свету?.. А

калі так, то чаму не вабіць тых мастакоў больш
самавітая постаць — быць паўнаватарным
творцам сусветнага (не па-над сусветнага!) ма-
стацтва, а значыць культуры? Мусяць жа, нале-
жаць да агульначалавечай культурна-духоўнай
супольнасці больш "прэстыжна", чым быць
элітай у "асобна ўзятай краіне", абнесенай па
перыметры колкім дротам...

Цікава, што боязь апынуцца без нейкай
супердзяржавы, звышграмадства, сам-насам з
сусветнай культурай, уласціва і прадстаўнікам
так званнага дысідэнцкага мастацтва. Былая
сацыялістычная эліта і былыя дысідэнты —
разам, аднолькава з агрэсіўным нігілізмам ста-
вяцца да СВАБОДЫ гісторыі і дадзенай наша-
му народу. Прычына тут ці не ў тым, што, так бы
мовіць, попыт у свеце не на "прадстаўнікоў", не
на безасабовасць, а на асобу, якой наўрад ці
пачувае сябе хто. Зрэшты, усё часцей надара-
ецца чуць прызнанне некаторых "сумуючых па
былым", маўляў, "нас там не чакаюць", "мы там
непатрэбны"... І пры гэтым аніхто не запытае-
цца ў сябе, а ці патрэбны мы такія, якія ёсць, тут,
на сваёй зямлі? Бяда ў тым, што няма любові
да гэтай зямлі і яе народа — усцяж карціць
належаць некаму, а не сабе, сваёй гісторыі,
сваёй духоўнай спадчыне, а значыць — усяму
свету, бо ён, гэты свет, і ёсць сукуннасць
нацыянальных культур разам з нашай роднай...

Наўрад ці хто зможа запярэчыць, што, каб
ацаніць тыя ж адношчывы ў даўніну грамад-
ствы ды дзяржавы, мы перш-наперш мусім
звяртацца да іх культурнага даробку, да зда-
быткаў іх мастацкай творчасці (Ацтэкі, Егіпет,
Грэцыя і г. д.). Велікі мастацтва паўстае перад
намі ідэальнай меры вартасці тых дзяржаў і
грамадстваў. Намецкі філосаф Густаў Радбрух
нават уважаў, што тварэнне культуры, а зна-
чыць — мастацтва можна было б увогуле
прызнаць за патрыятычную павіннасць.

А. МІРОНЧЫК,
сэбра Саюза мастакоў Беларусі

КАЛЯНДАР НАГАДАЎ...

Споўнілася 80 гадоў з дня нараджэння
заслужанага дзеяча культуры Беларусі Дзмі-
трыя Жураўлёва. За сціплымі словамі калян-
дарнай даведкі — "музыказнаўца", "кантра-
басіст" — стаіць адметны лёс. Яшчэ ў перад-
ваенны час Д. Жураўлёў сумяшчаў навучанне
з працай у выканаўчых калектывах — наро-
дным аркестры, секстэце домраў Беларуска-
га радыё, у сімфанічным аркестры філармо-

ніі. У гады фашысцкай акупацыі ён далучыў-
ся да партызанскай барацьбы, а пасля вызва-
лення Мінска зноў прыйшоў у музыку: вучо-
ба, праца ў музычных калектывах... З часам
імя Дзмітрыя Мікалаевіча Жураўлёва зрабі-
лася шырока вядомым — як імя асветніка і
прапагандыста мастацтва, крытыка і рэцэн-
зента. Ён працаваў як рэдактар (пэўны перы-
яд — як галоўны рэдактар) музычнага вя-

шання Беларускага радыё, супрацоўнічаў з
перыядычнымі выданнямі, пісаў брашуры,
складаў зборнікі, ствараў сцэнарый музыч-
ных перадач. Ягому пярэ належачы нары-
сы пра жыццё і творчасць шэрагу нашых
кампазітараў: Д. Лукаса, І. Любана, Ю. Семя-
някі, В. Яфімава ды інш. Ён выдаў кніжку пра
Дзяржаўны сімфанічны аркестр Беларусі.
Ягоны даведнік "Саюз кампазітараў БССР" і
сёння — настольны дапаможнік для спецы-
ялістаў... Дзмітрый Мікалаевіч Жураўлёў да
апошніх гадоў жыцця заставаўся самым на-
дзейным, сталым аўтарам і чытачом "ЛіМа".

Шаноўная рэдакцыя! З усіх краін былога Саюза толькі на Беларусі няма суполкі былых удзельнікаў Нарыльскага паўстання. У 1993 годзе ў Маскве і Кіеве адбыліся канферэнцыі, на якіх адзначалася 40-я гадавіна паўстання. Усе ўдзельнікі атрымалі памятныя медалі, але меней за іншых атрымалі беларусы: не змаглі мы адшукаць людзей, паколькі большасць з іх і па сёння нерэабілітаваныя, бо ўдзельнічалі ў супраціўленні камуністычнаму рэжыму. Пасылаючы Вам свой артыкул, спадзяюся, што Вы надрукуеце яго і тым самым дапаможаце адшукаць былых паўстанцаў. Прачытаўшы артыкул, яны адклікнуцца, бо гэта шчырыя беларусы, і ў Нарыльску яны змагаліся не толькі за права людзьмі звацца, але і за справу жыць у вольнай Беларусі. Спадзяюся на Ваша разуменне. З павагай — Р. КЛІМОВІЧ.

ПАЎСТААННЕ ДУХУ

Супраціўленне ў ГУЛАГу існавала пастаянна. Гэта была барацьба за захаванне ўласнай чалавечай годнасці супраць імкнення "вертухаяў" пазбавіць зняволеных чалавечых якасцей і "перакаваць" іх у рабоў, пакорных лёсу і волі начальніка. І чым больш бязлітасным быў рэжым такой "перакоўкі", тым больш актыўнае было супраціўленне, а пры зусім нясцерпным рэжыме, калі адзіным законам у лагеры станавіўся закон тайгі: "памры ты сёння, а я заўтра", зняволеныя падымалі паўстанні, якія па сутнасці з'яўляліся крокам адчаю страціўшых веру ў жыццё вязняў. Людзі паўставалі, бо не бачылі іншага выйсця, і таму аддавалі перавагу смерці перад далейшым існаваннем у нялюдскіх умовах лагера. Усе гэтыя паўстанні жорстка падаўляліся, а ўдзельнікі іх расстрэльваліся без суда і следства. Яжоўска-берыёўскія каты літасці не ведалі, а каб схаваць свае злачынствы, не выбіралі сродкаў і пад корань вынішчалі ўсё, што магло стаць носьбітам згадак і чутак. І таму не дзіўна, што сёння на Беларусі пра паўстанні ў ГУЛАГу амаль нічога невядома, хоць у кожным з іх бралі ўдзел беларусы, а некаторыя нават узначальвалі. На будоўлі N 501 паўстанне ўзначальваў беларус Маўлыга, у Вусцьвышлагау — Півавараў, у Мінлагу — Сымон Раманчук, у Стэплагу — Васіль Неліповіч, у Рэчлагу — Іван Раманчук. Але на Беларусі ніхто пра гэтых людзей не чуў і не згадвае іх, як быццам яны загінулі, як і ўсе іншыя ў ГУЛАГу. Ніхто ў Беларусі не чуў і пра Нарыльскае паўстанне. А між тым у гэтым паўстанні ўдзельнічала каля пяці тысяч беларусаў, а ў чатырох лагерных аддзяленнях прадстаўнікі беларусаў ўваходзілі ў склад паўстанцкіх камітэтаў. Гэта Леў Каваленка ў 1-ым аддзяленні, Аляксандр Швейка — у 3-ім, Рыгор Клімовіч — у 4-ым, Янка Сафрановіч — у 6-ым аддзяленні.

Нарыльскае паўстанне было самым масавым і, напэўна, самым крывавым. Згадваючы пра гэта паўстанне, А. Салжаніцын у сваёй кнізе "Архіпелаг ГУЛАГ" заўважае: "Чуў я, што ў Нарыльску было вялікае паўстанне. Зараз была б аб ім асобная глава, — але хоць бы якое сведчанне". Сведчанню на той час не было. Упершыню ўдзельнікі Нарыльскага паўстання падалі свой голас у 1991 годзе ў Кіеве, на першым сусветным кангрэсе ўкраінскіх палітвязняў ГУЛАГу, а потым у 1992 годзе ў Маскве на першай сусветнай канферэнцыі "Супраціўленне ў ГУЛАГу". З таго часу выдалі свае ўспаміны дзесяткі ўдзельнікаў паўстання, але выдалі на Украіне, у Літве, Польшчы, Расіі. Ува ўсіх гэтых успамінах вельмі цёпла згадваюцца беларусы. І становіцца прыкра, што на Беларусі да гэтага часу не ведаюць людзі пра паўстанне, у якім беларусаў загінула болей, чым вязняў з іншых народаў. І няхай хоць гэты нарыс будзе ім помнікам, а для жывых — напамінкам, што кроў людская не вадыца, яна не забываецца.

Паўстанне ў Нарыльску, як і ўсе паўстанні ў ГУЛАГу, выбухнула нечакана, як стыхійны пратэст супраць дэспатызму і, па сутнасці, было справакавана службамі МДБ і кіраўніцтвам Горлага — лагера са спецыяльным асаблівым рэжымам, у якім утрымліваліся найбольш небяспечныя, з пункту гледжання карнікаў, зняволеныя, асуджаныя па 58-ым артыкуле Крымінальнага кодэкса РСФСР.

Пасля смерці вялікага правадыра — 5 сакавіка 1953 года — у пераважнай

большасці зняволеных, якія не ведалі за сабою аніякай віны, з'явілася надзея, што іх справы вось-вось будуць перагледжаны і з-за адсутнасці складу злачынства яны будуць вызвалены з месц зняволення. Людзі чакалі аднаўлення справядлівасці. Але высокія інстанцыі падазрона маўчалі, а мясцовае кіраўніцтва УМДБ і Горлага, дзейнічаючы насуперак гэтым спадзяванням, пачало ўзмацняць рэжым. Лагер быў пераведзены на турэмны рэжым, зняволеных пазбавілі пераліскі, хоць якой аплаты працы, права чытаць кнігі, а за малейшы праступак білі, катавалі, саджалі ў БУР (барак узмоцненага рэжыму), ізалятар, а найбольш непакорных — ва ўнутраную рэжымную турму. Наглядчыкі і рознага роду падонкі з ліку крымінальных зняволеных атрымалі дазвол абыходзіцца з палітычнымі вязнямі так, як ім узбрэдне ў галаву, у выніку чаго ў лагеры адзіным законам стаў закон тайгі, а правам — кулак. Скардзіцца было марна, а каб зняволеныя не пратэставалі, начальнік Горлага генерал Сямёнаў дазволіў ахоўнікам і канваірам супраць пратэстуемых прымяняць зброю. Першыя стрэлы прагучалі ў 1-ым аддзяленні. Былі забіты два вязні за перамоўны ў страі. Потым тры чалавекі — у 4-ым аддзяленні, а праз дзень восем чалавек — у 3-ім аддзяленні за непадпарадкаванне начальству канвою, які загадваў ім легчы ў ваду. Усё гэта — абмежаванні, садцыскае самадурства і асабліва беспрычыннае смерць таварышаў па няшчасці — цяжкім каменем клалася на душу кожнага вязня і вымушала шукаць хоць якога-небудзь выйсця, каб не стаць чарговай ахвярай. Цярпець болей не хапала сілы. У лагеры і ў рабочых зонах ачальнення людзі раіліся між сабою, імкнучыся знайсці адказ на пытанне: "Што рабіць?". І паступова ўсе прыходзілі да высновы, што калі і далей будзе працягвацца гэтае самадурства, то выжыць будзе немагчыма. Чаша нашага цярпення была напоўнена да краёў, і апошняй кропляй з'явіўся расстрэл чатырох вязняў у жылой зоне 5-га аддзялення.

Гэта здарылася 25 мая 1953 года. Група вязняў сядзела на прызьбе барака і, суправаджаючы вачыма калону жанчын, якую праводзілі міма, махала ім рукамі. І ніхто з іх нават ахнуць не паспеў, як начальнік канвою даў па іх аўтаматную чаргу. Такое наўмыснае злачынства ўзрушыла лагер. Людзі выскочылі з баракаў, стоўпіліся на разводнай пляцоўцы, і адчайны крык пратэсту вырваўся з чатырох тысяч грудзей, будучы тундру і жыхароў Нарыльска. У хуткім часе да гэтага крыку далучыўся крык пяці тысяч жанчын з 6-га аддзялення і паўтары тысячы мужчын, што знаходзіліся ў рабочым ачальненні Гарбуда, паблізу 5-га аддзялення. Крык быў нашай адзінай зброяй, і мы, будучы апантанымі нянавісцю да сваіх катаў, выкарыстоўвалі гэтую зброю колькі хапала сілы. А калі, нарэшце, усталявалася цішыня, над 5-ым аддзяленнем узвіўся чорны з чырвонай паласой сцяг, які сведчыў, што існуючай улады болей не прызнаём. Чырвоная палоска — сведчанне пралітай у лагеры крыві. Салідарызуючыся са сваімі сябрамі з 5-га аддзялення, такія ж сцягі паднялі жанчыны ў 6-ым аддзяленні і мужчыны ў ачальненні Гарбуда, а назаўтра, 26 мая, такі ж сцяг залунаў і над 4-ым аддзяленнем, якое таксама далучылася да паўстання. Ва ўсіх паўстанцкіх зонах былі створаны паўстанцкія камітэты. Было вырашана дамагацца прыезду ў Нарыльск паўнамоцнай маскоўс-

кай камісіі. І калі а другой палове дня, 26 мая, да нас у зону Гарбуда прыбылі начальнік Горлага генерал Сямёнаў, начальнік УМДБ палкоўнік Жалвакоў і дырэктар Нарыльскага камбіната каляровай металургіі палкоўнік Звераў са свайтай афіцэраў МДБ, мы з імі размаўляць адмовіліся, рашуча запатрабаваўшы прыбыцця ў Нарыльск маскоўскай камісіі. А ў адказ на іх пагрозы расправацца з намі, як з контррэвалюцыйнамі-сабатажнікамі, запустілі ў неба Нарыльска папяровага змея са 150 лістоўкамі, якія былі раскіданы над цэнтрам горада. У іх мы інфар-

мавалі жыхароў Нарыльска аб гэтай пагрозе і звярталіся да іх з заклікам данесці наш голас пратэсту да маскоўскіх улад. Надалей мы пастаянна карысталіся папяровымі змеямі, інфармуючы насельніцтва пра наша паўстанне і заклікаючы і вольных, і зэкаў далучыцца да нас. І голас наш быў пачуць.

27 мая да паўстання далучыліся 1-ае і 3-ае аддзяленні Горлага, 9-ае і 11-ае аддзяленні Нарыльскага. Нарыльскі камбінат быў спынены. Перасталі дыміцца каміны медзеплавільнага і нікелевага заводаў, БОФа, ЦЭЦ, афіпажнага завода. Але і пры такім становішчы мясцовае кіраўніцтва не спяшаўся запрашаць маскоўскую камісію. Генерал Сямёнаў і палкоўнікі Жалвакоў і Звераў усё яшчэ спадзяваліся справіцца з намі ўласнымі сіламі і на дапамогу сабе спачатку запрасілі міністра каляровай металургіі, былога дырэктара Нарыльскага камбіната генерал-лейтэнанта Панюкова, а потым галоўнага паліцэйскага Берыі, вядомага ката генерала Гаглідзе. Але і з гэтымі генераламі мы размаўляць адмовіліся, а каб засцерагчыся ад іх правакацый, стварылі атрады самаабароны і забаранілі афіцэрам МДБ заходзіць у лагер. Ні пагрозы, ні абяцанкі на нас не дзейнічалі. І толькі тады, калі стала відавочна, што мы ад свайго патрабавання не адступімся, а ім самім з намі не справіцца, начальства дало тэлеграму ў Маскву.

7 чэрвеня ў Нарыльск прыбыла паўнамоцная камісія. Старшынёй камісіі быў прызначаны асабісты рэфэрэнт Берыі палкоўнік Кузняцоў, членамі камісіі былі — камандуючы войскамі МУС генерал-лейтэнант Сяродкін, намеснік генеральнага пракурора генерал-палкоўнік Вавілаў, адказныя супрацоўнікі МДБ палкоўнікі Міхайлаў і Кісялёў. Для перамоў з гэтай камісіяй зняволеныя стварылі свае камісіі, у склад якіх ад беларусаў увайшлі Леў Каваленка ў 1-ым аддзяленні і Рыгор Клімовіч — у 4-ым аддзяленні. Паўстаўшыя вельмі спадзяваліся на поспех перамоў. Ім здавалася само сабою зразумелым, што паколькі савецкае кіраўніцтва праводзіць палітыку міру, то лепшым праяўленнем такой палітыкі з'явіцца поўная рэабілітацыя ахвяр вайны. Але тое, што разумелі вязні, аказалася незразумелым маскоўскай камісіі. Гэтая камісія катэгорычна адмовілася задаволіць асноўныя патрабаванні вязняў:

1) рэабілітацыя ахвяр вайны; 2) рэабілітацыя іншадумцаў і ўвогуле невінаватых; 3) рэабілітацыя тых вязняў, якія да 1939 года не з'яўляліся грамадзянамі СССР (прыбалты, малдаване, заходнія беларусы і ўкраінцы). Ды не проста адмовілася задаволіць гэтыя патрабаванні, а палічыла іх варожымі, небяспечнымі для савецкай дзяржавы і заявіла, што ў выпадку, калі зняволеныя будуць упарціцца, настойваць на іх задавальненні і не спыняць вальнікі, яны мусяць будучы прымяніць супраць нас крайнія меры ўздзеяння. Маскоўская камісія аказалася зусім не той камісіяй, якую мы чакалі. І калі пасля цяжкіх шматдзённых перамоў стала відавочна, што яна клоціцца не пра аднаўленне справядлівасці, а выключна пра навядзёнае рэжымнага парадку ў Горлагу, вязні спынілі перамоў з ёй і патрабавалі прыезду ў Нарыльск камісіі ЦК КПСС.

Зноў над Нарыльскам з'явіліся нашыя папярковыя змеі з лістоўкамі, а на сценах будынкаў — вялізныя лозунгі: "Грамадзяне Нарыльска! Маскоўская камісія рытуе

над намі расправу. Сігналізуе ЦК і сусветным арганізацыям! Мы просім паратунку!" Спробы гэтай камісіі паўплываць на нас праз агітацыю па радыё і правакацыі поспеху не мелі. Мы заставаліся непахіснымі ў сваіх патрабаваннях. І тады, вычарпаўшы ўсе іншыя магчымыя прымусы нас скарыцца, Кузняцоў вырашыў ужыць крайнія меры.

Першага ліпеня маскоўская камісія ў поўным складзе прыбыла да варот 5-га лагера на аддзяленні, і Кузняцоў рашуча запатрабаваў, каб зняволеныя выйшлі з лагера. Калі тыя адмовіліся, ён загадаў канвою ўвайсці ў зону са зброяй і падавіць супраціўленне. Зняволеныя стаялі перад варотамі, заступаючы салдатам дарогу. Большасць з іх былі ўпэўнены, што страляць не рашацца. І раптам... адна аўтаматная чарга, другая, трэцяя... Дзесяткі забітых і параненых зваліліся на зямлю, якая ў момант зачырванелася іх крывёю. Ад нечаканасці людзі здранцвелі. А калі праз хвіліну прыйшлі да памяці, то адчулі не страх, а пякучую нянавісць да катаў, і не кінуліся ўцякаць ад небяспекі, а рашуча сталі на месцы забітых, — і зноў салдатам заступала дарогу шчыльная сцяна зняволеных. І зноў — аўтаматныя чаргі.

Пачуўшы стрэлы і зразумеўшы, што яны азначаюць, усе вязні іншых лагераў запоўнілі свае зоны і ўскалі крык, імкнучыся супыніць крываваю расправу ў 5-ым аддзяленні. Але крык дзесяткаў тысяч людзей не дзейнічаў на катаў. Мы крычалі, а яны працягвалі страляць і хутка да аўтаматных чаргаў далася бачкавіты кулямётныя, а ў агульным чалавечым крыку прарэзліва вылучыўся жаночы віскат. І ўсім нам, у іншых аддзяленнях, стала зразумела, што гэта пачалі страляць жанчын, лагер якіх быў побач з 5-ым аддзяленнем...

Звыш тысячы чалавек было забіта, а яшчэ больш паранена ў часе гэтай карнай акцыі. Але людская кроў членаў берыёўскай камісіі не засмучала. І назаўтра, 2 ліпеня, гэтая камісія з'явілася перад 4-ым аддзяленнем.

— Вальнік перарасла ў контррэвалюцыйны мяцеж! — крычаў Кузняцоў, звяртаючыся па радыё да вязняў. — Вы супрацьпаставілі сябе Савецкай уладзе. І калі не падпарадуецеся нашаму загаду — літасці не будзе!

І хаця зняволеныя 4-га аддзялення ўжо добра ведалі, што словы Кузняцова — не пустая пагроза, аднак ніхто па ягоным загадзе з лагера не пайшоў. І літасці сапраўды не было. Зняволеныя 4-га аддзялення, як потым і зняволеныя 1-га і 3-га аддзяленняў Горлага, страцілі многіх сваіх таварышаў...

Сорак дзён над Нарыльскам лунаў чорны з чырвонай паласой сцяг. Сорак дзён працягвалася Нарыльскае паўстанне. І хоць гэтае паўстанне было падаўлена коштам вялікай крыві, яна не была марнай. Пасля арышту Берыі Горлаг быў зліквідаваны. Многія зняволеныя былі вызвалены з лагераў і паселення ў Нарыльску як ссыльныя. А паўтары тысячы актыўных удзельнікаў паўстання даставілі ў Дудзінку, пагрузілі ў баржу і па Енісеі этапіравалі ў Краснаярск. Гэта быў першы, пачынаючы з 1932 года, вялікі этап з Нарыльска на мацярск. Дагэтуль усе этапы былі толькі ў адным кірунку — з мацярска ў Нарыльск. Зваротнай дарогі не было. Усе дастаўленыя сюды вязні, а іх дастаўлялі па чатыры і болей этапаў за год, засталіся там назаўсёды. Іх сотні тысяч у нарыльскай зямлі. Яны там усюды, на кожным квадратным метры, над імі толькі вецер калыша чэзлыя дрэўцы таймырскай тундры. Мы былі першымі, якіх вывозілі адтуль, з краю пакут і смерці. Мы быццам адкрывалі для зняволеных навігацыю ў зваротным кірунку. І таму радасць наша была непамернай, і баржа мажорна гула, нібы перасылка, на якой мужыкі ўзялі верх над зладзюганамі ў законе.

Мы засталіся нескаранымі, як і Нарыльскае паўстанне, якое па сутнасці было паўстаннем духу — найвышэйшым праяўленнем негвалтоўнага супраціўлення нечалавечай сістэме ГУЛАГу, і ў якім беларусы выступалі адзіным згуртаваннем. Прафесар Львоўскага ўніверсітэта, былы ўдзельнік паўстання Лука Паўлішын у сваёй кнізе "Як роса на сонці" зазначае: "У час паўстання найбольш арганізаванымі і прычэповымі былі беларусы. Яны нават дапамагалі ўкраінцам, калі тыя правільна ставіліся да праблем іхняга народа".

Рыгор КЛІМОВІЧ

г. Гомель

“НАВУКА
І ТЭХНІКА”
Ў 1996-ЫМ

Мінула пара, калі гэтае выдавецтва трымала першынства па колькасці кніг, выпушчаных за год. І яго закралі цяжкія часы. Каб выжыць, яно таксама мусіць выпускаць толькі самую неабходную літаратуру (а паспрабуй тут дакладна вызначыць, што выдаць, а што адкласці?). З кожным годам колькасць пазіцый у тэматычным плане зніжаецца. У 1996-ым усяго 134, а набліжалася ж і пад... 300! Ды што маем, тое маем...

Чарговымі тамамі папоўніцца серыя “Беларуская народная творчасць”: “Песні Беластоцчыны” і “Радзінны абрад”. Выйдзе другі том унікальнага выдання “Беларусы” (першага пакуль не пабачылі).

Бадай, шырокага чытача зацікавяць і такія выданні, як “Музей старажытнабеларускай культуры”, “Талака ў сістэме духоўнай культуры беларусаў” Т. Валодзінай, “Каму пакланяліся продкі” А. Ненадаўца, “Беларуская пахавальная абраднасць” У. Сысоева, “Эклектыка. Архітэктура Беларусі другой паловы XIX — пачатку XX ст.” А. Кулагіна, “Старонкі мураванай кнігі” А. Трусава, “Архітэктурны ансамбль плошчы ў горадабудуўніцтве Беларусі другой паловы XVIII — пачатку XX ст.” Ю. Чантурыя, “Манументальная рысба Беларусі XVII — XVIII стст.” А. Ярашэвіча.

Даволі багаты раздзел “Тэатр”. Кніга К. Кузняцовай “Запіскі дырэктара тэатра” ўяўляе сабой успаміны Ф. Алер, запісаныя яе дачкой-тэатразнаўцай. Узнаўляецца жыццё купалаўскага тэатра з сярэдзіны 30-ых да сярэдзіны 40-ых гадоў.

“У тэатр іду, як у храм” І. Лісеўскага — таксама асэнсаванне некаторых момантаў сцэнічнага жыцця рэспублікі. Назва кнігі У. Няфёда гаворыць сама за сябе — “Францішак Аляхновіч. Тэатральная і грамадска-палітычная дзейнасць” А. З. Пазняк (“Тэатр Адраджэння”) разглядае шляхі ўзнікнення і развіцця беларускага прафесійнага тэатра на пачатку стагоддзя. Не абдызена ўвагай творчасць І. Буйніцкага, Л. Родзевіча, Цёткі, Ф. Ждановіча, П. Мядзёлкі і іншых.

А цяпер пра раздзел “Літаратуразнаўства”. Запланаваны такія выданні: “Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры ў пачатку XX ст.” Л. Гараніна, “Алесь Разанаў”. Праблема мастацкай свядомасці Г. Кісліцкай, “Жыццё і творчасць Язэпа Пушчы” Л. Мазанік, “Крыл, свяціцель Тураўскі. Жыццё. Жыццё. Спадчына” А. Мельнікава, “Змітрок Бядуля” І. Навуменкі, “Беларуская літаратура. Паўднёваславянскі кантэкст” Г. Тварановіч. У зборнік М. Мікуліча “На зломе часу” ўвойдуць інтэрв’ю, дыялогі з М. Танкам, С. Грахоўскім, А. Іверсам, П. Панчанкам, А. Семановічам, І. Шамякіным, Н. Гілевічам, А. Лісам, В. Зубенкам, У. Паўлавым...

Праца Н. Гілевіча “Любоў прасветляе” значыцца па раздзеле “Навукова-папулярная літаратура”. “Кніга пра беларускую мову” — гэтым падзагалюкам сказана ўсё. У зборніку — назіранні, думкі і высновы аўтара па такіх праблемах, як мова і дзяржава, мова і гісторыя, мова і лёс народа, мова і нацыянальная культура, мова гутарковая і літаратурная і іншыя.

Прадоўжыцца выпуск серыі “Нашы славетныя землякі”. А. Болатаў і Г. Рыздзевскі раскажваюць пра А. Смоліча (“Ахвяруючы сябе Бацькаўшчыне”). У. Емяляччык (“Самотны рыцар Айчыны”) знаёміць з Т. Рэйтанам, які на так званым падзельным Соіме 1773 года выступіў супраць здрадніцкай палітыкі, накіраванай на анексію нашай краіны суседзямі. У цэнтры ўвагі Т. Процькі — колішні міністр сацыяльнай апекі ва ўрадзе БНР П. Бадунова (“Апантаная свабоды”). Г. Сагановіч (“Страцім беларускую гісторыю”) звяртаецца да вобліка М. Доўнар-Запольскага.

Запланаваны шэраг слоўнікаў, у тым ліку і “Музычны руска-беларускі тэрміналагічны слоўнік”, другая частка збору дыялектнай лексікі з Усходняй Беларусі Г. Юрчанкі “Сучасная народная лексіка”, даследаванні Ш. Бекцінеева “Гандлёвыя сувязі гарадоў і грашовое абарачэнне на тэрыторыі Беларускага Падзвіння ў X—XV стст.”, “Беларуская Краёвая Абарона” А. Літвіна, “Гісторыя Беларусі” Г. Сагановіча, “Сялянскі паўстанцкі рух у Беларусі (1918—1925 гг.)” Н. Стужынскай, “Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі. Летапісы і актывыя матэрыялы” М. Улашчыка, “Гісторыя Беларусі ў XIX—XX стагоддзях” З. Шыбекі.

Ці шмат каму ў наш час сняцца сны пра пазію, мастацтва? Прызнаюся: мне пасля таго, як аднойчы цэлы дзень папахадзіў па крамах, прыснілася даўжэзная чарга, у хвасце якой я прыладаваўся і чакаў немаведама чаго. А вось каб прыснілася крытычная гаворка пра кнігу, дык гэта са мной здарылася ўпершыню. Мусіць, гэта і невыпадкава, бо новы зборнік вершаў Галіны Булькі “Турмалін” (1994) прачытаў хутка, з цікавасцю. Кніжка выклікала разнаісны спектр уражанняў. Дык вось прысніўся мне калега, які заўсёды, калі сустракаемся, аспрэчвае мае меркаванні. А побач стаяў мой двайнік. Між намі распачаўся дыялог. Калі прагнуўся, то вырашыў не спяшацца да знаёмца, каб пераканацца, што ён наяве скажа прыкладна тое ж самае. Па гарачых слядах, як кажуць, я зафіксаваў прысніненую гутарку. Імя ды прозвішча вельмі непамяркоўнага эксперта я не буду называць (далей ён фігуруе як “Апанент”). Хаця, падаецца, яму і так пазнаць сябе будзе не цяжка. А мой двайнік — гэта нібы

кропля спаўзла
І неасцярожна за край зазірнула.
 (“Кропля”)
Стыль, паэтыка падкрэслена медытатывуны, нярэдка інтэлектуальна-рэфлексійны, яна ў лепшых творах уражліва “сплятае сужыўкі цячэнняў” думкі і пачуцця:
А зарапад, прасеены наскрозь,
У зауктах часу
Мяжу сустрэне.
І што нас абышло —
пясак ці лёс?
Што зданіцца —
зваротнае падзенне?
І будучае з’ісціцца былым.
І спадзяванне ўсцешыцца ўспамінам.
І, сцягае дыяметрам малым,
Адзавыцца імгненне
На прыпынак.
 (“Пясковы гадзіннік”)

“НЯМЫЯ КРОКІ Ў КАМЕНИ ГУЧАЦЬ”, або РАЗМОВА, ПРЫМРОЕНАЯ Ў СНЕ

маё другое “я”, ці, як казалі лаціняне, “alter ego”.

КРЫТЫК: — Паэтка Г. Булька яшчэ ў першай кніжцы “Сінтэз”, што выйшла ў 1986 годзе, скіравалася да надвоўга забытага, а для нашай пазіі зусім не адкрытага дзівоснага свету хіміі. Як мы памятаем, яшчэ рускі паэт М. Ламаносаў надзвычай вабна апаэтызаваў чароўны воблік гэтай навукі і розныя хімічныя чуды. Наш П. Глебка ў вершы “Пра хімію і пазію”, напісаным у сярэдзіне 50-х гг., даводзіў, што “хімія ніколі не страціць сэнсу і вагі...” Не памыліўся паэт, бо так званыя “хімічныя” вершы Г. Булькі становяцца адметнай старонкай сучаснай пазіі. Словам, у паэтыцы ёсць сваё тэма, і ад яе яна, як сведчыць новая кніжка, не адмовілася. Навуковае, філасофскае медытацыя — найярчэйшая адзнака кнігі.

АПАНЕНТ: — Цудоўна ведаю, што Г. Булька па першай адукацыі — хімік. Пазней яна закончыла Вышэйшую літаратурную курсу ў Маскве. Ты захапляешся нязвычайнасцю “хімічнай” тэмы, прадуцваю, зараз скажаш, што Г. Булька — прадстаўнік “новай”, нетрадыцыйнай пазіі, наватар і эксперыментатар. А мо стаць арыгінальным не так і цяжка? Заглыбляйся як след у якую-небудзь навуку, напрыклад, матэматыку, паэтычныя формулы, лічбы, інтэгралы, і табе ўжо гарантавана імя Лабач-ўскага ў нашай пазіі. І прыкладныя назвы будучых вершаў прапанаваць можна: я + я = ∞ або я > мы; я ≠ 0). Прынамсі, нешта падобнае пачаў практыкаваць у галіне прозы А. Асташонак. А ў пазіі гэта будзе найноўшы крык, мадэрн. У перыядычнай сістэме Мендзэлеева звыш ста элементаў, а хімічных, прыродных рэчываў нашмат болей. Здаецца, па-за ўвагай Г. Булькі засталіся вісмут, вальфрам, лантан... Так што яе кніжка ці не паўтор ранейшай тэматыкі ды вобразатарчасці? Ці не вядзе такі кірунак да аднастайнасці?

ДРУГОЕ “Я” КРЫТЫКА: — Заўсёды пачынаю гаварыць з прэамбулы — замест таго, каб адразу казаць пра галоўнае, сутнаскае. “Зри в корень”, — раіў яшчэ К. Прутоў.

КРЫТЫК: — Сінтэз матэматыкі і пазіі бачыцца з’явай мо і небясспрэчнай, але цікавай. Прынамсі, Г. Булька гэта ўжо яскрава пацвердзіла ў першым зборніку. Маю на ўвазе яе “Матэматычныя трыпці”. Паэтычныя экскурсы ў сферу навукі тут, здаецца, яшчэ больш пашырыліся. У “Турмаліне” выяўляюцца і фізічныя працэсы, і геаметрычны вугал зроку (“Паралельнасць”, “Страхар”, “Статыка руху”). Гэтая кніжка — выхад на звыклы круг. Наогул, Г. Булька бачыцца сапраўды неардынарнай творчай асобай. Яе кніжка ўражвае сваёй філасофскай мерай рэчаў, з’яў, адчуваецца, як у ёй пульсуюць сапраўды “апантанія рыфмай радкі”. Тут жыве нязвычайна паэтычных уяўленняў, асацыяцый, увасоблена светаасэнсавальная філасофія духу. Паэтычныя чужыя правільнасць, аголенасць выказвання, яна гаворыць моваю ўскладнёных вобразаў і метафар. Нават у простым ёй бачыцца цэлая складаная гама імгненняў:

Забытая кропля на жоўкім лісце
Асвеціла думкі
спарожненых клетак.

Праменні,
няшкродныя той пушце,
Звіліся ў клубок
і паснулі да лета.

Чакай жа,
чакай жа былога святла,
Няздзейснае леташняе мараў
прытулак!
У мёртвае вусцейка

Прадметна-рэчывы свет для паэтыкі жывы і блізкі, цякучы і плыны, яна здольна вычуць, як “нямыя крокі ў камені гучаць — У сцятай глыбіні пустой пароды” (“Геаметрыя часу”), убачыць, як “у глыбінях даспела алмазная яснасць вытоку” (“Лёд”). Навуковыя веды, як думаецца, дапамагаюць паэтыцы ўздымацца да паэтычнага адкрыцця філасофіі рэчаў і рэчываў у вершах “Бурыштын”, “Турмалін”, “Мармур”, “Гагат”, “Біруза”, “Жамчужныя пацеркі”, “Алмаз”, “Лёд”, “Нітка”, “Ліліт”, “Слюда”. У названых вершах — і гэта вельмі важна — ёсць мера чалавечага, філасофска-этычнага. Найперш Г. Булька ўражвае ця перадметы, што струменяць святлом, празрыстаюць, таямнічасцю хараства: “Свячэнне ўкамянелай глыбіні Натхняе недасяжнай чысцінёю...” (“Мармур”), “Святло і каменне — Рассеяны цень хараства і шэпт невымоўны У гэтым адзінстве нялілітым” (“Бурыштын”). Паэтку захапляе тое, як хімічныя і фізічныя якасці прадметаў, нейкія прыродныя з’явы луструюцца ды праламляюцца ў часе, прасторы, сусвецце: “Плынь часу праціскае камень, Калі ўзвышае берагі” (“Плынь”).

АПАНЕНТ: — Гэта ўсё добра. Аднак я не хачу трапляць у палон сляпой эйфарыі і літаратурнаўчых інтэрпрэтацый. Бо, калі чытаеш такія вершы, як “Біруза”, іх “глыбакадуннасць” зацімае сэнс: “Дзьмухаўцова мара крыла Праступае ў расе скамянела”, “Усляпу, вобмацка час Затуманьвае розумам сэрцы”. Гэткую “экзистэнцыйную філасофію” мне, бадай, не вытлумачыць. Мо, каб мне, няўцяманаму, за тлумачэннямі да доктара Конана звярнуцца? Ці хай бы В. Акудовіч у сваім “ЗНО” на старонках “Культуры” дыскусію разгарнуў на прадмет падобнай вершатворчасці.

ДРУГОЕ “Я” КРЫТЫКА: — Ты і праўда часам пачынаеш шукаць пазію і філасофію там, дзе яны і не начавалі. Чытаеш нейкія вершаваныя шэфраграмы — і гатовы давесці сябе да экзальтацыі.

КРЫТЫК: — Пачакай, чаму, уласна кажуць, радок павінен быць усім зразумелым і ясным? Не заўсёды нам дадзена зразумець сэнс і ісціну ў асобна ўзятым тэксце, які мы павінны ўспрымаць як “рух мыслічэй гутаркі душы з самай сабою”. Калі не спасцігнуць абсяг самавыяўлення творцы, то хача б, як кажа філосаф, “набыць далучанасць” (Г. Гадамер). Чытаючы вершы “Рэчык лустражаў”, “Паралельнасць”, “Гадзіннікавая майстэрня”, “Спружына” і інш., нібы далучаецца да пошуку нечага глыбіннага, сапраўды важнага ў нашым часавым і гістарычным быцці:

Можа, збочвае дню,
калі ціснецца ў пекла
Разводдзе?
Можа, ў свечцы крывой
выгнавае няпалены кнот?
Зноў блукаюць глыбіні
У цымяным маім радавондзе,
Скуль няроўную нітку
штовеку вядзе калаўрот.
 (“Калаўрот”)

Для паэтыкі “ў матэрыі... ёсць вясчунны язык”, шматісны змест. У яе ўспрымання прыродны матэрыял ажывае “малой двайкай існасці зямной” (“Ювелір”). Паэтка ўмее ўвасобіць у мікравобразах свет чалавечай асобы, убачыць у малым цэлы свет, вечнасць.

АПАНЕНТ: — А ці не здаецца табе, што Г. Булька проста замкнулася ў сабе, ізалявалася ў сваім мікрасвецце? Яе пазію іначэй і не назавеш, як уцёкамі ад грамадства, цывілізацыі...

КРЫТЫК: — Мусіць, гэта ўсяго толькі во-

нкавае ўражанне. Возьмем верш “Жамчужныя пацеркі”: “Мы курчымся ў розных улоннях да спелай пары...”, “Ды нехта нас лепіць падобнымі коштам і формай”, “Няцямна стачыліся ў шчылькай чарзе”, “Калі прадзімаюцца душы прадоннем пустым...”. Нехта убачыць у падобных радках апісанне праяў і ўласціваасцяў прыроднага рэчыва, а камусьці убачыцца і адбітак нечага жыццёва значнага, сугучнага нават сацыяльнай рэчаіснасці. Трыпціх “Пітэр Брэйгель Старэйшы”, верш “Вецер”, “Балота”, “...І з сялянскай пакарай...”, “Ноч звар’яцела...” прасякнуты драматычна-трагедыйным пафасам, спароджаным наступствамі чарнобыльскай смерці. Паэтка малюе Чарнобыль як усяветнае жудаснае ліха: “Атруціў радавонную студню і глебу саскроб У падземнае мора, У хвалісты змрок акіяну, У апошні, багамі забыты, Сусветны паток” (“Балота”).

АПАНЕНТ: — У кнізе Г. Булькі, як падаецца, зашмат рацыяналізму і мала лірыкі пачуц-

цяў. Тут амаль не пачуеш шчыліва-трапяткой музыкі душы. Калі б на вокладцы не было пазначана імя, дык можна было б падумаць, што яны не належачы пярэ жанчыны.

КРЫТЫК: — У Г. Булькі свая эстэтычная праекцыя, яе малюнік — гэта пераважна прасторава-часовае адлюстраванне свету, разгорнутая прадметная выяўленчасць. Аднак ёй зусім не чужая жывапіснасць фарбаў. Цяжка збытаць яе вобразны асацыяцыі, сэнсавыя паралелі з творчай манерай якога-небудзь іншага мастака:

Плошча — шкло ветравое.
Надзея шкляная.
Летні лёд вітражоў.
Заблуканыя скразняк.
І куды ён імкнецца?
Каго ён шукае?
Не знаходзіць нідзе.
Не сустрае ніяк.

(“Менскі скразняк”)

Прынамсі, урбаністычныя матывы знаходзяць арганічны працяг у новай кнізе паэтыкі. У вершах пра горад ёсць маляўнічая канкрэтыка вобразаў, арыгінальнасць назіранняў, чуйны выхад у свет памяці, душы. Стыхія кіпуча-бурылівы пачуццяў — гэта амплуа іншых паэтаў. Для Г. Булькі характэрна ўраўнаважанасць думкі і душэўнага зместу, іх сумесная вострая пранікліваасць да асноў свету і быцця. І, мусіць, не варта жадаць ад паэтыкі таго, кім яна ў пазіі ніколі не будзе. Чаму, скажам, Г. Булька павінна быць падобнай да Р. Баравіковай ці В. Акавай? Перад намі — паэтка-эмпірык і паэтка-жанчына, якая ўмее праз спавядальны перажыванні сэрца выявіць свой унутраны свет, яго сумненні, трывогі, пакуты: “Ані крык, ані погляд нічога не значаць. Я жываю! Каму мне пра тое казаць?” (“Соль зямлі”). Лірыка Г. Булькі — лірыка эмацыянальна-аналітычнага складу, дзе пайданна канкрэтнае і абстрагаванае, змяное і быццёнае, навуковае, філасофскае і глыбока асабістае, разумовае і пачуццёва-інтуітыўнае.

ДРУГОЕ “Я” КРЫТЫКА: — Зноў да акадэмізму пацягнула. Не, каб прасцей выказацца: Г. Булька не церпіць сузіральнага гладкапісу, яна — чалавек глыбокага і складанага духоўнага светапазнання. Яе пазію — не нейкі там масавы шырспажыў, якога цэлыя дзесяцігоддзі патрабаваў ад творцаў сацрэалізм, а мастацтва высокага інтэлекту і духу.

АПАНЕНТ: — Ты архаічны рэцэнзент. Заўвагі напрыканцы гаворкі прывычаюцца выказаваць. Здаецца, самы час...

КРЫТЫК: — А я ўвогуле не бачу асаблівых падстаў крытычным кіем махаць. Выдаткі ў кніжцы ёсць. І я іх бачу і ўспрымаю дыялектычна. Так, у “Турмаліне” сустракаецца такое, што зрокова і на ўзроўні сэнсу цяжка ўспрымаць: “І адгукнецца маналітна Украй распырсканы прамень” (“Плынь”). Дык хай лепей чытач сам у рукі кніжку возьме і зразумее, што да чаго. А раптам нехта ў падобнай вобразатворчасці убачыць цэлую канцэпцыю свету...

АПАНЕНТ: — А на мяне шмат якія радкі дыхаюць холадам. У іхнім свеце не можаш адухоўлена растварыцца. Карыстаючыся словамі паэтыкі і перафразуючы іх, скажу: “Там туманна. Там сёння нялётна. Там нябёсы пустыя...”

КРЫТЫК: — У паэтычным моры, як вядома, бываюць свае адлівы і прылівы. Несумненна, што “Турмалін” — заўважная хваля прыліву ў сучаснай пазіі. Здаецца, толькі неардынарнае і таленавітае прыцягвае ўвагу, выклікае спрэчку.

Дыялог занатаваў
Алесь БЕЛЬСКИ

ДЫЯЛОГ

Сённяшнія юбілеі прыходзяць некай ціха, неўзаметку і разам з тым нечакана. Аказваецца, і Васілю Зуёнку ўжо шасцьдзесят. З выгляду яму, праўда, столькі не дазі, але што тычыцца паэзіі, то ў ёй ён даўно стаў і думны. Многія, нават даўнія яго вершы пакідалі ўражанне, што іх аўтар адначасова і наш сучаснік, і мудрац, які размаўляе з вечнасцю. Вось, напрыклад, верш "Тры цышыні...", які так падабаўся Караткевічу.

Тры вышыні,
тры сілы знаю ў лесе:
З камлёў — сталёвая,
дзе мох бароды звесіў;
Другая — песняй звонкай —
пасярэдзіне.

І нават сваёю хатаю
Амаль ужо не валодаеш?
("...І поле з жытнёвымі плёсамі...")
Ахвотнікаў адмовіцца ад гістарычнай памяці, адрачыся ад усяго свайго, нават "ад хаты" ў нас, на жаль, шмат. Што ж, "чалавек — сума свайго мінулага", нават калі ён манкурт. Гэта, дарэчы, таксама сказана Зуёнкам. Яго паэзія — пастаянны, напружаны дыялог (з часам, прыродай, гісторыяй, людзьмі, самім сабой, урэшце), які дапамагае яму адшукаць ісціну. А што ёсць ісціна? Паэт даўно зразумеў, што ісціна — гэта драма, і менавіта такой ісцінай ён заангажаваны.

Спрэчкі пра заангажаванасць мастацтва, пра свабоду творчасці маюць даўнюю тра-

славытых насельнікаў — дзядзькі Восіпа, дзядзькі Хведара, дзед Захара, прадзеда Аўласа, бабкі Хімы і іншых, на чыіх плячах вёска трымалася і якіх ужо няма з намі, каб расказаць пра сучаснае апущэнне — як зарастаюць у полі дарогі, як "лапушыцца, буяе крапіва, а насенне з бярозы магільнай прарасло на парозе хаты". Самы прыпар, а іх няма...

Што ж вы гэта,
Дзядзькі і цёткі,
Што ж вы гэта,
Дзяды і бабкі,
Што ж вы,
Прадзеды і прабабкі,
Што ж вы, мёртвыя, —
Сорам у прыпар
На тым свеце ляжаць і лайдачыць.
Уставайце хутчэй!..

Уставайце, дапамажыце, без вас мы — ніхто, — нібы хоча сказаць паэт.
А потым —
Мы яшчэ раз па вас пагалосім.

але эмоцыі тут не апісваюцца, а жывяць верш знутры. У творах паэта, у самім іх гучанні і рытміцы захавалася натруджаная, але цягавітая дыханне хлебабога — малябціта, пазнаўшага і цяжар, і смак сялянскай працы.

Аднак яго паэзія ў сваёй праблематыцы і гучанні ніколі не абмяжоўвалася вясковым паходжаннем аўтара. Добра сказаў пра гэта Р. Барадулін: "У абліччы ягоным, у нетаропкіх, але ашчадна ўвішных рухах, у манеры трымацца натуральна і ўпэўнена, у рэдкім апошнім часам таленце ўмення слухаць суб'ектывізму ёсць нешта і ад засяроджанага над праблемамі веку інтэлектуала".

Апроч вершаў, яго пяру належыць пяць паэм: "Сяліба" (1970), "Маўчанне травы" (1978), "Прыцягненне" (1979), "Лукам'е" (1983), "Падарожжа вакол двара" (1990), якія ўяўляюць сабой цэласную ліра-эпічную задуму, удалую спробу расказаць пра гістарычны лёс свайго народа. Паэмы склалі кнігу "Пяцірэчча", якая сведчыць, што ідэал паэта — свабодны чалавек, "не закайданены разбоям, зладзействам, подласцю, крывёй". Зуёнак заўсёды імкнецца паставіць дзейнасць чалавека ў сістэму шырокіх каардынатаў, асэнсаваць яе месца і ролю ў гэтай сістэме, каб паўней раскрыць маральна-псіхалагічны і духоўны вопыт сучасніка. З гэтага пункту гледжання паэмы, пры ўсёй іх эпічнасці, прасякнуты трагедыяй, хаця аўтар і не робіць тут спецыяльнага акцэнта.

Новы постсавецкі перыяд у творчасці В. Зуёнкі пачаўся кнігай "Чорная лесвіца" (1992), у якой былі змешчаны вершы і паэма "Падарожжа вакол двара". Паэтычны сэнс метафары "чорная лесвіца" раскрываецца праз шэраг асацыяцый у анатацыі да зборніка: "Чорная рэчка Пушкіна — чорная лесвіца Янкі Купалы — чорны прыступкі лёсу. Яны вядуць у глыбіні нашай трагічнай гісторыі". Не першы раз, мяркуючы па папярэдніх кнігах, імкнецца заглянуць у іх паэт. Цяпер гэты погляд абвостраны падзеямі апошняга часу.

Васілю ЗУЁНКУ — 60

Паэтаў — шмат. Аднак тых, якія маюць талент, як кажуць, Богам дадзены, мала. Да іх належыць Васіль Зуёнак, прысутнасць якога сёння ў беларускай паэзіі надзіва адчувальна. Асабліва плённа працуецца Васілю Васільевічу апошнім часам, калі ў яго выходзяць кнігі за кнігай. Вось і нядаўна з'явілася новая — "Пісьмы з гэтага свету". Як і ў ранейшых — тут засяроджаны і пакутлівы рэзюмэ пра наш час і месца чалавека ў гэтым часе. Як і ў папярэдніх — высокая культура пісьма, тая дасканаласць паэтычнага майстэрства, якой застаецца толькі па-добраму пазайздросціць. Як нельга не пазайздросціць уменню В. Зуёнкі жыць сярод людзей — яго тактоўнасці, чалавечнасці, мудрасці, добразычлівасці. А гэтыя якасці вельмі дапамагаюць яму ў працы на адказнай і нялёгкай пасадзе старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі.

З днём нараджэння, дарагі Васіль Васільевіч!
Няхай і надалей Ваша жыццёвая і мастакоўская дарога будзе гэткай жа жыццядайнай, як і сёння!



Прайшла беларусізацыя —
Другая на нашым вяку.
І круціцца на языку:
Што гэта: рэанімацыя,
Ці абуджэнне нацыі,
Ці толькі ўсяго экзотыка
На нейкім касмічным вітку?..

Аднак драмы, трылогі, нават трагедыі, ад якіх ніколі не ўхілялася паэзія В. Зуёнкі, ніколі не закраслівалі ў ёй парасткаў надзеі. Пра гэта неўміручую надзею нагадвае змяненне сонца:

Дзе сонца захлынаецца ад медзі;
А ля аблок — у гойданцы зялёнай —
Жыцця пачаткі
працяць суд штодзённым...

Хто з беларускіх паэтаў не звяртаўся да гэтага вобраза — вобраза лесу? "Мой лес — мой лёс" (П. Макаль). В. Зуёнак павойным асэнсоўвае духоўна-эстэтычнае багацце гэтага надзвычай глыбокага, шматгранна-асацыятыўнага вобраза, робіць яго галоўным, стрыжнявым у вершы. Іншыя вобразы ("камлі тугія", "балоні звонкія", "варшніні" і г. д.) — больш лакальныя, падпарадкаваныя яму:

З камлёў тутіх
справдэк вяшчы вязалі,
З балоняў
звонкія цымбалы выразалі,
Ўзлятгалі думкай да вяршынь
паэты —
Пазнаць імгнення і жыцця
сакрэты...

Такім я знаў цябе...
А тут жахнуўся:
Не ўцяміў — дзе я...
І не ўцямялю, мусіць:
Рабрыстыя — ў падсочках,
нібы здані, —
О сосны,
хто прыдумаў вам Майданак?!
Хто швэрдлаў рукой падрэзаў жылы,
Жывіцу цягне з вас —
жывую сілу?..

Размова, няякая здагадацца, ідзе пра лёс нацыі, пра яе духоўную абяздоленасць. У хрушчоўска-брэжнёўскія часы трэба было шукаць адлаведную мову, і В. Зуёнак яе знаходзіў.

Асоба паэта цікава раскрылася ўжо ў самых першых зборніках ("Крэсіва", "Крутаяр" і інш.). Яны сведчылі пра шчодрую адоранасць талентам метафарычнага ўспрымання свету, які, аднак, бачыўся паэту не толькі ў сваёй прыгажосці і эстэтычнай зваблівасці, але і ў святле трывог, праблем і наспелых клопатаў. Калі гаварыць пра самы агульны напрамак мастацкіх, духоўных пошукаў, трэба адзначыць, што пошук яго заўсёды быў скіраваны ў глыбіню жыцця, на пазнанне яго чалавечых вымярэнняў, на разгадку ісціны "ў апошняй інстанцыі". Зусім нядаўна з'явіліся такія радкі:
Радзіма... Як маці адзіная...
Ты загадзя не выбіраешся.
А як цябе зваць Айчынаю,
Калі ты сябе цураешся?..

Чаго ты такая падатная
Перад прайдзясветам з прыплодамі

дыцю ў беларускай літаратуры. Калісьці, яшчэ ў пачатку 20-х гадоў, вядомы крытык і публіцыст У. Самойла ў артыкуле пра апошні Я. Нарцызава "Вялікая шышка" ўхвальна паставіўся да намеру аўтара "даць чытачу папросту мастацка-цікавае, займаючае апа-вяданне". "Трэба зусім выразна адзначыць, — пісаў ён, — што гэтае вызваленне мастацкай творчасці з усякіх путаў, гэтая спроба поўнай незалежнасці яе ад усякай тэндэнцыі сацыяльнай ці палітычнай, ці нават нацыянальнай, як гэта ні пакажацца дзіўным, а для каго можа непрыемным, з'яўляецца новым, вельмі важным і дадатным крокам уперад на шляху развіцця нашай літаратуры.

Новая, вызваленая, кіруючаяся толькі сваімі ўнутранымі законамі творчасць сапраўднага мастака будзе толькі яшчэ лепш — бо воляна! — служыць духоўнаму развіццю і хараву нацыянальнага "я" беларускага народа!"

Кнігі В. Зуёнкі, на мой погляд, не супярэчаць гэтым меркаванням У. Самойлы аб свабодзе творчасці, таму што ён якраз і кіруецца гэтым прынцыпам. Бо што такое свабода? Існуе шмат вызначэнняў, і сярод іх адно з самых глыбокіх належыць выдатнаму рускаму філосафу А. Лосеву: свабода — гэта "супадзенне таго, што ёсць, з тым, што павінна быць". Не па прымусу паэт з болей задумваецца над станам сучаснага свету, над узаемазвяззку вынікаў і прычын, шматмернасцю чалавечага вопыту, над тым, што ёсць і што павінна быць. У паэтычную свядо-масць Зуёнкі рана ўвайшла думка аб складанасці жыцця, аб яго, у значнай меры, так бы мовіць, алагічнасці і аб тым, што і ўспрымаць яго трэба ва ўсім багацці рэальнай праўды. Інтэлектуалізм, філасофскае пранікненне ў сэнс падзей, псіхалагічнае даследаванне характару сучасніка — вось тое новае, чым узабагаціў ён сучасную беларускую паэзію.

Ён — аўтар шэрагу зборнікаў вершаў (у тым ліку кніжак для дзяцей).

Успамінаюцца многія творы. Скажам, верш "Прыпар" (зб. "Вызначэнне", 1987), які мае падзаглавак: "Балада перспектываў вёскі". "Перспектываў вёска" — паняцце, узнікае ў эпоху застою, якая ўмела камуфляваць горка-трагічны змест чалавечага жыцця, наспелыя праблемы рэчаіснасці нейтральна-раўнадушнымі, "абцякаемымі" словамі. Перспектываў вёска — выміраючая вёска, занябаная, вёска без будучыні, дзе няма ні школы, ні магазіна, ні дзіцячага садзіка (не гаворачы ўжо пра царкву, якую разбурылі даўно), дзе жывуць апошнія старыя. Паэт у думках звяртаецца да яе былых

Хто вінаваты ў тым, што наступныя пакаленні аказваюцца не вартымі сваіх папярэднікаў — працаўнікоў і рупліўцаў на ніве жыцця? Такое пытанне напрамую не ставіцца, але недзе ў глыбокім падтэксце яно ўгадваецца... Пры гэтым аўтар мае ўзбагаціць шматфарбны спектр эмоцый нават ноткамі гумару, якія, звернутыя да сумлення сучасніка, адцяняюць драматызм і незваротнасць падзей...

Неадступна мучаць, страшаць і праследуюць яго працэсы эрозіі роднай глебы, занябання нацыянальнай мовы і культуры. Цяжка бачыць, што з поля знікла песня. "Калыханкі таксама знікаюць..."

У вершы "Настаўнікаў і прарокаў..." гаворка ідзе пра тых бессаромных настаўнікаў і прарокаў, якія — за дзесяцігоддзі таталітарызму — імкнуліся ўсё рабіць, каб беларус пазбыўся і мовы сваёй, і нацыянальнага аблічча.

Наеліся ісцін удоешчы,
Наслухаліся мудрацоў.
Патрэбен слову філосафа
Сарамлівы. Як Міша Стральцоў.

Гэтай страфой заканчваецца верш — і зроблена яна выдатна. Празаізаваанае, па сутнасці, выказванне (рытміка, рыфма, перанос) стала вясковым узорам паэзіі, дасягнуўшы значнасці мастацкага абагульнення. У тканіну верша ўведзена канкрэтнае імя — пісьменніка Міхаса Стральцова, якога цанілі за тонкі эстэтычны густ і пачуццё слова, уменне заглянуць у яго патаемны свет, адчуць адценні. М. Стральцоў з яго чуйнасцю да жывой пульсаванні нацыянальнай культуры і высокім усведамленнем яе значэння для жыццядзейнасці народа супрацьстаўляеца тым "сваім брахунам і чужым", хто дапамагаў майкуртызацыі.

Творчасць буйных мастакоў нясе ў сабе не толькі рысы і асаблівасці народа і нацыі, але водар і гістарычны каларыт сваёй малой радзімы — той мясціны, адкуль аўтар родам. А. Міцкевіч, Я. Купала, Я. Колас, М. Танк, А. Пысін, Е. Лось, Я. Янішчыц — спіс можна працягваць — малая радзіма адбілася ў іх паэзіі ў незвычайным багацці прыкмет і падрабязнасцей. Гэта ж можна сказаць і пра В. Зуёнкі, які нарадзіўся ў самым центры Беларусі — Крупскі раён Мінскай вобласці, вёска Мачулішча. Жыве "памяць босых ног":
Мачулішча — блакіт палёў —
Нябёс —
Блакіт вачэй — блакіт туманны
Слёз.

("Успамін")
Па-сапраўднаму эмацыянальны радкі,

...не дае адцяжыцца
Перад заваяй-прарочыцай. —
Свеціць: жыццё не калічаецца!
Сведчыць: як жыць яшчэ хочацца
("Змяненне сонца")

У хваляваннях і перажываннях паэта знаходзіць адбітак сённяшняга дня, пастаўлены ў сувязь з днём учарашнім і будучым. Такую сувязь знаходзім у паэме "Падарожжа вакол двара", напісанай на ўземежжы 80—90-х гадоў. Калі прататыпам галоўнага героя "Маўчанне травы" быў бацька паэта Васіль Захаравіч, дык "Падарожжа вакол двара" ў многім наваёна вобразам маці Куліны Канстанцінаўны, з якой давёлася развітацца 1 лютага 1989 г. Маці — цэнтральная постаць. Яна гаспадыня на тым двары, на якім прайшло працоўнае жыццё многіх пакаленняў і пра які ідзе гаворка ў паэме. Твор насычаны жывымі падрабязнасцямі яе штодзённых клопатаў, якія наскрозь былі прасякнуты мудрай чалавечнасцю. Гэта тыповы для беларускай вёскі двор, з якіх, уласна кажучы, яна справдэку і складалася, аднак ён не адасоблены ад таго вялікага жыцця, якое адбываецца за яго межамі.

Аўтар перагортвае многія старонкі нашага жыцця-быцця, якім яно было ўчора і пазаўчора, якім выглядае сёння, не тоячы гаркоты ад далучаных пралікаў і памылак. Выходзіць, што замест таго, каб бараніць і ашчаджаць народ, савецкая ўлада напрума і, кажучы па-руску, "исподволь" разбу-рала і нішчыла той разумны народны пачатак, якім справдэку жывілася чалавечая існаванне на нашай зямлі.

Нягледзячы, аднак, на боль, на раны, у паэме няма нараканняў на жыццё. Як ні цяжка ўсім, паэма пакідае надзею.
Двор без мамы —
народ без мовы...
Ды агонь святы не пагас.
Ёсць душа — будзь вешчыя словы,
Двор збірацьме, знявераных, нас...
Паэзія В. Зуёнкі — вынік яго светапогляднай пазіцыі.
Нямала раскідана ў свеце
спякусаў —
Не бяжы на салодкі дым:
Нарадзіўся, жыві, будзь беларусам,
Як прадзеды і дзяды...
Наш час не час паэзіі. Аднак В. Зуёнак не адступаецца, ягоны радок, нягледзячы ні на што, сцвярджае разумную місію чалавека на зямлі.

Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ

АБ'ЯДНАЛІСЯ Ў ФІЛІЮ

Восем членаў Саюза пісьменнікаў Беларусі жыўць і працуюць сёння на паўночным захадзе Віцебшчыны. Гэта Навум Гальпяровіч і Ірына Жарнасек (Наваполацк), Герман Кірылаў (Полацк), Марыя Баравік, Алесь Жыгуноў і Уладзімір Сауліч (Глыбокае), Мікола Воранаў (Шаркоўшчына), Ігар Пракаповіч (Паставы). Яны аб'ядналіся ў філію абласнога аддзялення СП Беларусі, цэнтрам якой стаў Полацк — каліска нашай гісторыі і культуры. Старшынёй філіі выбраны Н. Гальпяровіч.

У планах суполкі — арганізацыя дзеён літаратуры, фестываляў і конкурсаў у бліжэйшых гарадах і раёнах, дапамога маладым літаратарам, літаб'яднанням, выданне ўласнага альманаха і, вядома ж, клопат пра быт і творчасць літаратараў, будучае папаўненне пісьменніцкай арганізацыі.

І. ЗАПОЛЬСКИ

ПІСЬМЕННІКІ — ВОІНАМ



Супрацоўнікі Літаратурнага музея Якуба Коласа правялі сустрэчу пісьменнікаў-франтавікоў з маладымі воінамі, сённяшнімі абаронцамі Айчыны — салдатамі і афіцэрамі Асобай мабільнай механізаванай брыгады МУС Рэспублікі Беларусь. Мерапрыемства праходзіла пад назвай "Якуб Колас — Вялікай Перамозе" і мела на мэце паведаць аб тым укладзе, які ўнеслі ў жаданую перамогу над фашызмам беларускія літаратары і асабіста народныя пясняры. З цікавасцю ўспрыняла зала выступленне А. Савіцкага, былога партызана і франтавіка, які акурат перад гэтым вярнуўся з Масквы, дзе прымаў удзел у Міжнароднай сустрэчы Памяці ветэранаў Вялікай Айчыннай вайны і прадстаўнікоў міратворчых рухаў Расіі, краін СНД і Балты.

Успамінамі аб асабістых сустрэчах з Я. Коласам падзяліўся М. Татур. Ён прачытаў вершы ваеннага часу Я. Коласа і Я. Купалы. Спадабаліся прысутным і вершы П. Прыходзькі, прачытаныя самім аўтарам. Дарэчы, А. Савіцкі і П. Прыходзька сустрэлі Перамогу ў Берліне і пакінулі свае рэспісы на сцяне рэйхстага.

Цікавыя факты з жыцця былых воінаў-франтавікоў прывёў супрацоўнік Коласавага музея І. Курбека, раскажаў пра дзейнасць у ваенныя гады Я. Коласа. А святочны канцэрт адкрыўся песняй на верш П. Прыходзькі "Споведзь маладой салдаткі". Ладзіў гэтак мерапрыемства ансамбль народнай музыкі "Мінскі гармонік" пад кіраўніцтвам І. Раманчука. Са словамі шчырай падазякі ад імя вайскоўцаў выступіў камандзір брыгады Г. Макіўскі.

Г. ЗАЙЦАВА
Выступае М. Татур.
Фота У. ГУЗОЎСКАГА

АПОШНЯЕ СЛОВА ЗА ЖУРЫ

Як вядома, праходзіць конкурс пад дэвізам "Гісторыя і сучаснасць" на стварэнне п'ес для тэатра. Згодна загаду міністра культуры і друку Рэспублікі Беларусь А. Бутэвіча, створана журы гэтага конкурсу ў складзе: пісьменнік, драматург А. Вольскі — старшыня, галоўны рэдактар часопіса "Тэатральная Беларусь", доктар мастацтвазнаўства А. Сабалеўскі — намеснік старшыні; галоўны рэдактар упраўлення па справах мастацтваў Міністэрства культуры і друку В. Валадзько; загадчык аддзела сучаснай беларускай літаратуры Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі кандыдат філалагічных навук С. Лаўшук; мастацкі кіраўнік Рэспубліканскага тэатра беларускай драматургіі, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі В. Мазыніскі; загадчык аддзела тэатра Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Беларусі, доктар мастацтвазнаўства Р. Смольскі; загадчык літаратурнай часткі Рэспубліканскага тэатра беларускай драматургіі І. Чэркас.



НА СКОНЕ ГОРКІ І ШЧАСЛІВЫ ВЕК...

ВЕК

Гляжу на прошлое с боязнью,
Гляжу на будущее с тоской.
М. ЛЕРМАНТАЎ

Ну, вось і канчаецца век ашуканства.
А што прынясе дваццаць першы? — Даўгі,
Злачыннае панства, злачыннае п'янства,
Цярпенне бяскожнай жабрацкай чаргі.

Спакусліва падаюць яблыкi з дрэва —
Прыходзяць у свет немаўляты шгодня.

Начамі сучасным Адамам і Евам
Трызняшча крывава Афган і Чачыя.

Нам д'ябал бяда за бядой напарочму:
У танках сатлелыя косці чадзяць,
Нанятых забойцаў здзіцьляючы вочы
Праз мушкі ў патыліцы нашы глядзяць.

Ніхто не прызнаецца ў сённяшнім шале,
Хто прагне нявіннай крывы і пакут
Хлапцоў і дзяўчат, што ўчора кахалі,
А сёння глынуў іх пражэрлівы спрут.

У муках канаюць старыя і дзеці,
Знікаюць мільёны ў крываваму віры.
Выходзіць, што самымі мірнымі ў свеце
Свой век дажываюць лясныя звяры.

Баяшча яны, што унчэнт даканасем
Баброў, ваўчынят і сівога зубра.
Калі ж і над нашым зажураным краем
Нарэшце узыйдзе Сузор'е Дабра?

Так блізка наступнага веку світанне,
Чым стрэне яго наш знявечаны люд?...
Не, шчасця не будзе нам без капаняня,
Крыві не даруе Гісторыі суд.

ШЧАСЦЕ

Жывое, кажучь, сатварыў Гасподзь.
Мудрэй яго няма ва ўсім Сусвеце.
А ты сабе, сучаснік мой, не шкодзь,
Глядзі на свет, як пазіраюць дзеці,

Што адкрываюць неспазнаны свет
У песні, у адвечным слове Маці,
І што ідуць за ёю след у след
У горкі будзень і на светлым свяце.

А здрадзіш ёй — не мінаваць бяды:
Душу скалечыш, спапяліш сумленне,
Пакутай стануць змрочныя гады,
І сам сябе паставіш на калені.

Стварыў для шчасця Чалавека Бог,
А ён сябе і блізкага нявечыць,
Невінаватага збівае з ног,
Каб прагу да улады забяспечыць.

Каб раптам сталі людзі ўсе людзьмі,
Каб ад бяды, ад гора і напасці
Усіх засланілі ўласнымі грудзьмі,
Тады б спазналі, што такое Шчасце.

Адумайся, сумленны Чалавек,
Бо ў кожнага такі кароткі век.

ЖАДАННЕ

Яшчэ б адну вясну адвеснаваць,
Каб радавацца, а не існаваць,

Каб не забыць цярыністыя шляхі,
Пакаяцца за ўласныя грахі,

Не бедаваць, падлічваючы страты,
І не забыць, каму ты вінаваты,

Каму цяпер і ў колішнія дні
Тваёй недаставала цеплыні,

Каго дарэчным зневажаў папрокам
І паглядзеў не надта добрым вокам.

Прыгадваць лепш юнацкія гады
Каханых і пад месяцам сады,

І краску, і травінку пазнаваць...
Хоць бы яшчэ вясну адвеснаваць.

ЗАБОЙЧЫ ЧАС

За праўду і сягоння забіваюць
То кілеры, то грозныя чыны,
Ад кары іх ахоўнікі хаваюць,
Бо заўтра зноў спатрэбіцца яны.

Каб толькі на вяршыні утрымацца,
Не грэх паклёпнічаць,
хлусіць і абражаць.

Сумленныя ж паклёпу не баяшча,
Злачынцы перад праўдаю дрыжаць.

Да мэты шлях у іх заўжды кароткі,
Дэвіз: "Не спагадай і не марудзь!"
Адным свінцом пазатыкаюць глоткі,
А ў іншых нават мову адбярочуць.

Проза

САД НЯВІННАСЦІ

АПАВЯДАННЕ

Весткі з гор, як вятры, выхаладалі дом. Тэлевізар глядзіш толькі тады, калі перадаюць "Навіны"... Асцокамі тырчаць сцены разбураных хат, яшчэ нечая печ курыцца, умомант здзіць сад. І раптам: ідуць дадому белыя качкі, павольна, вавка, пэўна, добра нажываючыся, адна за адной, па зямлі. Ні двара, ні хлява, ні табе дзе чалавек, няма дзе спыніцца, як у небе. І гэта ўжо велічынны Птушкі — боскім знакам, — з моцнай памяццю, з непарушым пачуццём спакою, гнязда, вечара, калі патрэбна вярнуцца з ракі, з лугоў пад страху — не збядзяцца... Кадр з Харвацкай вёскі не выходзіць з галавы. Ці можна богу прызнацца, менавіта што крыху ратавала твой розум ад здзічнення? Гаворка вояў была чужая, незнаёмая, гэта быццам аддаляла крывавага падзеі на неверагодную адлегласць — у небыццё. Вось толькі тыя белыя Птушкі... А ўжо стаіць рускі танк за плотам чачэнскай станцыі. Такі звычайны, знаёмы паркан вакол агарода, як і ў тваіх вёсках, загарадка ад чужой курыцы, ад скаціны, ад свавольных дзяцей. Такі самы паркан, які кожны з нас маляваў у дзяцінстве вакол хаты: некалькі калкоў, перацягнутых паскам. О, якая гарачая сварка бушавала паміж суседзьмі, калі пералізіць курыца праз плот, здратуе грады! І мова вояў знаёмая, амаль родная, бы з таго канца тваёй вёскі... Над усімі войнамі, руінамі, вогнішчамі хат успамінаецца цяпер, вымаўляецца як не ўголас, некалі выпадкава пачувае ў вёсцы ад старога суседа-гаспадара: "Я дзіўлюся на цябе, як гэта ты дазваляеш сваім дзецям самім яблыкi ў садзе рваць?! Я дык сцярапец не магу, калі хто й траву патопча, не тое што..." Такая звычайная, такая патрэбная чалавеку мера дазволу, каб пазначыць непарушнасць сваіх звычайў, сваіх правоў, сваіх трудоў у садзе. Што да мяне самой, то я не навучылася маляваць і стаўшы дарослай: і на палях канспектаў, ці так, бавячы час, марудзячы, абы аловак у руцэ, адразу — дом, паркан, сад. І

нязменна, амаль набожна лічу, што нават калі чалавек проста пераязджае з месца на месца, ён павінен забраць з сабой не тое што скаціну, сабаку, катка, але і сад. Усё, што дзіць без гаспадара. Каб не парушыўся чалавечы код. Зноў "Навіны". Тым часам каля ног блытаецца, гуляе сын, чые стрэлы, выхоплівае цацачны пісталет і спрабуе цэліць у люстру. Ужо дзбрыя і ў тваім доме. А немалыды чачэнец, выправіўшы сям'ю ў надзейнае месца, застаецца пільнаваць сваё жытло, не разумеючы, як тая птушка, небяспекі: "Я за скацінай гляджу... А загарыцца дом, ён чакаць мяне не будзе, пакуль вярнуся..." Яго забіла асколкам снарада, бядуе рэпарцёр, наведваючы знаёмы сядзібу. Скрызь выбухі гармат выразна чуўся спеў пэўня. Пэўна, дух гаспадара ўсё яшчэ абараняў дом, хлявы, сад... Чачэнка з плачам кідаецца, тлумачыць, што не можа бегчы ад сваёй хаты, ратавацца — на руках у яе дачка-калека: "Пакуль я дабегу з ёю, мяне дзесяць разоў заб'юць..." Гарыць Грозны. У шпітальных не хапае лекаў, ніхто не ведае дакладна, колькі салдат загінула, хто трапіў у палон. Адны мацярыкі, галосычы, кладуцца на рэйкі ў Сібіры, каб не пусціць цягнік у Чачню з салдатамі асенняга прызыву. Мацярыкі едуць забіраць з палону, выкрадаць сыноў з войска. Кожная сам-насам за горам, бы маці-адзіночка. Не чуваць было, каб катары з мужчын спыніў завод, шахту, а хоць бы і сячкарню ў паветцы, пратэстуючы супраць распачатай вайны, як гэта неаднойчы рабілася проста дзеля павелічэння заробкаў. Хоць на момант не спыніўся будзённы рух на зямлі, каб прымусяць кожнага скалануцца ад навіны: пайшло на гарады і вёскі войска з усім маладым мужчын, бы банда сваім одумам сярод белага дня. Няўжо ніводзін царкоўны служка на ўсяночную перад Калядамі, стоячы найбліжэй за нас ля калыскі Хрыста, не сарваў з сябе ў роспачы багатую святочную рызу, не запатрабаваў хаваць кожнага салдата гэтай вайны не па хрысціянскім звычай — за агароджай могілак,

як самагубца ці цяжкага злачынца?! "Радуйся, зямля — сын божы нарадзіўся..." У скверы якраз напроці вокан дзеці кідаюць у вогнішча бутэлькі з вадкасцю, чуваюць выбухі, кідаюць моўчкі, метадычна, з нейкай помслівай асалодай вярэдзачы ціхае наваколле. Мароз ляскача па голай зямлі. Каб хоць жменю снегу на скроні. Няможна даць рады сваёй галаве. Адзіным паратункам — успомінецца, бы паклікаць да сябе на бядесу, на чэсць Зосю з вёскі Барок. Ветрам, як слабае полымя свечак, павярнула тады ў наш бок погляды старых жанчын, ейных таварышак, — хліпкае святло ці то бабскай спагады, ці то знявагі.

— Хай бы ты да мяне зайшла, я б хоць сваё гора табе расказала, га? — пераймала яна мяне на вуліцы іншы раз. Спыніцца на момант, усміхаюцца, глядзіць табе ў твар, нахіліўшы галаву як да малага дзіцяці, якога ёй хацелася б нечым пачаставаць, як толькі па кішнях сябе не лапае, але нічога не мае, вась толькі — гора.

— Трэба пагаварыць, але во часу няма, — крычыць ужо здалёк, адыходзячыся. — Можна, калі дождж будзе? Га?..

"Якое ў Зосі гора? Што здарылася, ці чулі?" — пытаюся ў баб. — "Аніякай навіны! На вайну з немцамі ўсё яшчэ хварэе..." — адказваюць абыхава. А Зося ўжо далёка, ейныя сцэжкі ні з кім не перакрываюцца, зжывае свой век на васьмым дзесятку адна, у дзяліцце, кажучы, сваталіся да яе, а як жа, але во за кога не пайшла. Чаму?! І цёткай ніхто ў вёсцы не называе.

Блісне ейная постаць то ў полі, то на ферму ляціць калавурыць, то каля ракі з касой. Першы пракос, бы валасы ў сталай дзеўкі напрабор, прамы, разважлівы. Але хутка зняможкацца і дзяць траву, абы рукамі не рваць, добра ведаючы: калі не ўжопіш сёння, то заўтра, абы не дождж, мужык чужы скосіць. Спыніцца, узбіўшыся на чалавека, гаворыць амаль шпэтам, усё цішэй і цішэй, ужо, выдаецца, адныя вусны кратаюцца, слоў не распазнаеш, а стаіш



Марыя ВАЙЦЯШОНАК

Пакуль агеньчык не патух,
Веша даўняя дарога,
Але штодня вузее круг,
А ўперадзе няма нічога.

Пакуль гляджу на белы свет,
Пакуль павольна сэрца б'ецца,
А спыніцца, апошні след
І на пяску не застаецца.

Усё прыходзіць без пары,
А я святкую часам святы,
Ужо без вас, мае сябры,
І страты памнажаюць страты.

У нейкі дзень календара
За чорнымі слупамі брамы
Надыдзе і мая пара
Сустрэцца з даўнімі сябрамі.

Апошніх ракавых гадзін
Ніхто не ведае ніколі,
Калі адзін, зусім адзін
Ён знікне, як пылічка ў полі.
20/II—9/IV—95

БЛАГАВЕШЧАННЕ

Хрыста распіналі, а ён уваскрос,
І стаў несмяротным
для Свету і ў Свеце.
А вось на Цябе за даносам данос
Страчаць дагэтуль бязродныя дзеці.

Чужыны калісьці тапталі Цябе,
Ты траціла гонар, і памяць, і сілы,
А катаў вякамі на ўласным гарбе
І дзетак цярдліва насіла.

Пыталася, колькі яшчэ пражывеш
У забыці, у знявазе і ў горы.
"Ты сотні яшчэ ураджаюць збярэш", —
Кувала зязюля да зморы.

І Ты акрыяла, паверыла Ты,
Што прыйдзе за сшожай прадвесне,

І так, як Хрыстос уваскрос з нематы,
Душа і Твая уваскрэсне.
7/IV—95

МІНАЕ ЛЕТА...

І гэтую вясну закрэсла
Ў перакідным календары.
А ты мне за любоў і песню
Усё ж усмешку падады.

Нас грэлі цёплыя пракосы,
Над намі воблакі пплылі,
Як з келіха, ад смагі росы
З лілеі белае пілі,

На досвітку шаптала вешце
Нам зачарованыя сны,
Нібыта у дзівоным свеце
Былі з табою мы адны.

А тое лета так далёка,
Што не хапае нават слоў,
І толькі не сціхае клёкат
Шчаслівых, які мы, буслоў.

Успамінаю і не веру:
Было яно ці не было, —
Пах медуницы і аеру.
І бусла белае крыло.

Навошта растрывожыў сёння
Што, нібы сон, сплыло з павек?
Мінае лета. І на сконе
Наш горкі і шчаслівы век.
9/IV—95

РОЛІ

Усе мы трошчакі акцёры:
Сваю іграе кожны роль:
То трагік ён у дробным горы,
То раптам — велічны кароль.

А лёс знячэўку пакарае,
І сціхне назаўсёды боль,
Талды ён лепш за ўсе сыграе
Апошняю на свеце роль.

Валеры ПАЗНЯКЕВІЧ



СПРЭЧКА НА ПЕРАКРЫЖАВАННІ ШЛЯХОЎ

Адночы сустрэлася праўда з падманам
І стала спрачацца, хто лепей жыве.
Ты, кажучы,

жывеш у катэджы з падвалам,
А я, вось, купіла сабе шэўрале.
— Скажы мне, праўдзівая,

дзе гэтак хутка
Грошы сабе для пакупкі знайшла?
— Проста. Пусціла праўдзівую чутку,
Людзі паверылі, справа пайшла.
— Кажаш, людзей падманула праўдзіва?
Я ж падмануў іх звычайнай хлуснёй.

Сёння падманная праўда — не дзіва,
Толькі хто будзе наступны за ёй?
Можа — сумленне?

Ці маці-Айчына,
Што з недаверам у вочы глядзіць?
Я не хочу быць падманутым сынам,
Бо немагчыма падманна любіць.

і слухаеш, бы над вадой бягучай, сцюдзёнай, па дробных камянях. І ты ўжо бачыш у ёй свой адбітак: "Табе каб свежыя кветкі, краскі ў хаце кожан дзень, а мне, край меры, каб буракі былі чыстыя! Край меры, каб салама з поля звезена!.. Ты дачніца..." А шчаслівая мінута тая, калі натрапіцца сын суседскі, паможа з канём — яму меней гарэлі трэба, чым ягонаму бацьку. Слабка азіраецца па баках і раптам чуеш шчэбет, хоры птушыныя, бы яны таксама з ейных вуснаў. Глядзіць услед, сама ва ўсім цёмным, хустка на галаве чыстая паверх учарашняй, адзін рог з-пад аднаго, як на ахвярным крыжы пры дарозе. Вецер сіні павее надвячоркам, нахіляцца мяцілі травы ў адзін бок, блісне маладзік, нізка, як з-пад ног, з ейных рук упущаны, тады яна ляціць дахаты, хвалюецца, ці не забылася суседка карову пераняць, хлёў зачыніць.

Адважніца і ўкосіць поспілку на калгасным белым полі. Цвіце дзяцельніца, нізенькая, кучаравая, маладзенькая. Поле прыбрана, як на хрэсьбіны, дзе-нідзе пракінуліся незабудкі — блакітнымі матужкамі паверх карункавай коўдры. Укосіць і не надта ўкрадаецца, бо з цёмным выйшла з хаты, з цёмным і вярнулася, захінуўшыся на чымсьці пакрытым ад вачэй. Некаж была пажалілася: "Гарох з бабамі сушылі на складзе, дамоў, бачыла, кожная сабе ў вядро ўзяла, а мне сказалі: высып — пападзешся. Гэтак я пакрыўдзілася, па той дзень каліва пры людзях не вазьму, аднымачкай, калі што якое надарыцца — укасіць ці бульбы сабраць пераворанай". І ў грыбы ходзіць адна, адчачапанцам.

Вёска невялікая, старая, кароў нямнога, часта даводзіцца радыоў адбываць. Ці непагадзь, ці так якая золь, ідзе на пашу ў тым самым, быццам і дадому ўсе дні не заходзіла, быццам і не тутэйшая, здалёку людзіна. Паша за лесам. Разыходзіцца выбітыя скацінай дзень у дзень сцежкі, вяртоўкамі вюцца, за рогі закінулася каторай, самай памаўзлівай, каб у жыта не ўбілася, шкоды не нарабіла. Карэне старых ялін павыбівалася з зямлі, лягло пругка, моцнымі, дужымі цэўкамі. Выдаецца, сацнапіліся рукі бабскія, парамі пабраўшыся ўздоўж сцежкі, ідзе па іх Зося дзячынкай у ванку, нечэпанай мужчынам, ідзе да поля, каб яно багата радзіла. Правіцца даўнейшая варажба каласавання збажыны... І што гэта іншы раз надарыцца, зморыць неспадзяваная аддуха, ногі самлеюць, ці сонца распасціцца ў ейнай пеляне, галава да галавы і засне на хвіліну — не ўпільнуецца, пагубляе кароў. Ці раззыюцца ўпаўдні — не ўтрымаеш адной пугай. Ходзіць тады да паўночы, літар запалішы. Выйдзе з лесу да вёскі хістаючыся, куляецца, узбіўшыся на дарогу з цэпры, як па галбанах, ногі калкамі, жыватом уперад, бы яе нехта ззаду з лесу папіхае. Здавалася іншы раз, як падумаш, што і не вернецца Зося, сыдзе ад людзей, нікому з мужчын не даўшы даверу, не пусцішы дзіця ў племя, сыдзе з гэтай вёскі, жорсткай, непрыклікай да наездных. Зося

пасялілася тут пасля вайны — ды яшчэ з ганьбай, маўляў, замукам не была, дзявуе. Ведама, лясныя людзі. Некаж распавядала, ездзіў сюды некалі ейны дзядзька карову сабе купляць, а каб каптыты не пазбівала, не спякалася на сонцы, веў яе дарогамі глухімі, па лясных вёсках, ішоў гэтак, ішоў, карова змаглася, сам змарыўся, стаў праціцца, — ніхто не пускае нанач. "Ідзі адсюль, — кажучы ў адзін голас, — мы цябе не ведаем і знаць не хочам, нам бяды не трэба". І вядра не далі, здаіў малако ў пыл, карове палягчыла... Сабралася ехаць сюды, хату напытаўшы, дзядзька дуба стаў: "Не едзь у лясы, там людзі нядобрыя!". Ноч, туман сунецца з гары, бы табун блудных белых авечак з апушчанымі галавамі ў час перагону. Каля ракі, каля агародаў збунтуюцца, палягучы да раніцы. Ідзе з туманам, басанож, невідучым крокам што ноч, што дзень, у руках ахапак калгаснага турнізсу. І сабакі не чуюць.

Вось і дажджы пайшлі, самая тая пара наведання да Зося. Яна ўхапіла з плота снап буракоў з насеннем, кінула на голу падогу сярэд хаты, як на зямлю, абы суха. На стале лустачкі сала, хлеб, самагонка ў алюмініевым кубку — сусед прывозіў дровы, частаваўся. Дзверцы ў шафе раскохліся, адлучыліся стручком, шпалеры пакрыліся габлюшкамі, усё тут абвалілася, абламалася, як позняй восенню пад небам у агародзе, у полі, на лугах. Фіранка на вакне на панадворак крыху адсунута, бо нечага брэша сабака, трэба паглядаць — мужыкі, як восы, чуюць, абы корак у бутэльцы адторкнуў.

— Зося, ці ты дома? А ці прыйшла твая карова? — пытаецца суседка праз дзверы.
— Я карову здала, а ты не ведала, га? — крычыць услед. — Не, не плачу па ёй. Яна ўжо мне і малако не аддавала, старая. З хлебам свяцёным развіталася з ёй. І купляла з хлебам. Памятаецца, заве-е-я, узялі хлеба, гарэлі, сала, як у сваты, ехалі...

Хата пустая, ужо і хлёў апусцеў, нават куры зводзіцца. Учора, сама бачыла, бабы пыталіся, ці не ейную курыцу белую п'яны трактарыст затаптаў. "Мая ты мілая..." — прызнала Зося, галаву жалобна набок, загаварыла, як да нябожчыцы, і пайшла ў поле да работы, на цэлы дзень, і не закапала — некалі.

— Іншы раз прыйду ўвечары дамоў, дык выдасца — пахне смажаным, варанай капустай, быццам хто ў хаце, поўная хата, восем душ, як даўней... Во, дзівіся, пахі памятаю, як котка ўсё роўна... Я за бацькам бегала ззаду, гэтак любіла, ён хаваўся аж ад мяне... Яго немцы забілі на першы дзень, як у вёску ўвайшлі, бо старэйшай быў... І братоў, пад самы карань. Людцаў з суседняга сяла патанілі ў студні. І нашых ужо зганяюць паўначой у свіран, бабы без спадніцы каторая. Бягу з усімі, ногі не ідуць, як не ракам, поўны рот пяску. Віхнула ўбок, у канаву, суседка, бачу, хаваецца з дзецьмі. "А ці ўмееш хрысціцца?" — пытаецца, маўляў, бацька ж камуніст. Татка, бывала, паставіць нас і

кажа: "Хрыстос — гэта чалавек такі быў, хадзіў па свеце, людзей лямчыў, вучыў добрае рабіць. А бог, ён ёсць, але гэта дух. Яго ніхто блізка не бачыў. Можа, і сонца бог..." Перахрысцілася я, тады суседка піхнула мяне да сваіх дзяцей, я лягла ў ямку і... адразу заснула. Прачунлася — вёска згарэла, людзі, хто не ўратаваўся, папаліся. Два кіламетры кроў ішла ад таго свірна. Мамка, бачу, ідзе па вуліцы, я да яе, селі ў цёплым попель, каб сагрэцца, яна мне ногі сваім падлом накрывае: "Дачушка, твае ногі такія халодныя". Гэта ж твае, кажу. Яна ўжо не чула сябе, здраццеўшы была, як дрэва. І есці ніколі не папрасіла, колькі жыла...

І вайну тую Зося яшчэ не закапала, як не раўняючы, птушку белую, забітую трактарам. Стаіць ейная вайна труной пасярод хаты. Абы свежы чалавек на парог, будзе хадзіць вакол яе, кожны раз крыху перайначваючы перажытае, бы папраўляючы адзежу на нябожчыку, абы дакрануцца сваёй рукой, пакуль не зачынілася вечка, не забілі апошні цвік. Гаворыць цішы і цішы, ужо толькі дождж за вокнамі шапка. Голас без жалю, і цябе падбадзёрвае позіркам, маўляў, я лёгка плачу, упэўненая, як нявеста Хрыстова, што спакой і радасць не на гэтым свеце, дзе войны.

Дзе і цяпер страляюць мужчыны адзін аднаго, і ва ўласным доме... Дождж мацнее, ужо топчача пад вокнамі, на ганку, няма ў агародзе ні дрэўца, ні смуродзінавага куста, каб адчыніцца ад хаты, пагуляць, пазабаўляцца. Гаспадыня, як бежанка, абы перабачыць жыццё, як непагадзь. Праўда, сядзе іншы раз во гэтым дажджом, і вышывае наўлечку ці ручнік, кветкі з памяці, як яна сама кажа, з таго даўнейшага жыцця за брамай, дзе набыла вопыт смерці.

— У мяне валасы былі, дзівіся, во па гэтуль, — правяла рукой па каленях. — Пайду на танцы, я моцна танцавала, адна на мне кофточка, босая, а хлопцы бяруць і бяруць! Адзін прыйшоў у сваты на багату Каляду, мамка на яго ганенне несла: казалі, што гэта ён удаў татку немцам. І другі быў, ды на белай кабыле, а красівы, каб ты бачыла! А ці ён ведаў, што той прыйдзе... Хата яшчэ без вокан, кругляком, голад, адзін кусанак і той напалам. Які там замуж... Сядзяць, памятаю, во гэтак, абодва маладыя, смяюцца, а мяне нейкі страх бярэ, немцы наўме... Ці казалы я табе: як мы закопвалі сваіх людцаў, дык немцы плакаць не давалілі. Ці паверыш, стаялі ўбаку і смяяліся... Ад той пары стала бяцца маладых мужчын, дзічымі страхам баюся... А тут вярнуліся з Германіі нашыя дзяўчаты. Наказалі бацькам: іхняя дачка як пазнала, што панесла ад немца, "ну, фрыца я не павязу дамоў", — сказала і... павесілася. Во які шлюб бралі мае таварышкі... У мяне ж быў і свой хлопец, якраз войска адбываў, ягонага бацьку немцы вылегчалі. Ну, вярнуўся мой Васіль. Я як розум траціла, так любіла. Прыйшоў да нас. Ён сеў на ложка, мне не панаравілася: што гэта ён, толькі во заслала, ды перад людзьмі! А штаны — шыро-о-кія!

На гэтым сатанінскім свеце
Мяне няма сярод жывых.
Я дзеці там,
На той планеце
З Ісусам размаўляю ўслых.
І разам з ім за вас малюся,
За ўсе штукарствы і грахі.
За Беларусь і беларусаў,
За люд сякеры і сахі.
Але ці ўчуеце вы словы,
Ці зразумеете, калі
На Беларусі гіне мова
Як ліст атрэсены з галін.
Няўжо вясна мінула душы,
Няўжо ўсе сэрцы адцілі,
Што сатана спакусным вузам
Паўзе па белае зямлі.
Народ спакусы той не бачыць,
Маўчыць у д'ябла за спіной...
Прывык стагоддзямі батрачыць
І біць паклоны галавой.

КАЛІ ХРЫСТОС...

Калі Хрыстос уваскрос у душы —
Трэба ў царкве маліцца.
Ведаю я, яе крыжы
Абміне навалніца.

Калі Хрыста хто з вас прадаў,
Вы прадасце і маці.
Толькі чакайце, хутка бяда
Будзе і ў вашай хаце.
Я ж памалюся за ўсіх святых
І акраплю вадою
Хаты нябожаў, магілы тых
Хто не вярнуўся з бою;
Хто за Айчыну, за маю сваю,
Біўся з апошніх сілаў.
Я на каленях сягоння стаю
Ля вашых святых магілаў.
Ведаю, продкі, вы бачыце усё.
Дык адкажыце шчыра:
"Куды ў заплатках стомленых дзён
Крочыць,
Ідзе Айчына?"

Узяў танцаваць, арэхі ў руцэ, я стукнула пад руку — арэхі рассыпаліся. Тады бабы на мяне: "Зоська, што ты штукуешся! Ён жа толькі з войска, чаго ты, адумайся!" Слышла любоў... Мне, пэўна, было падчаравана... Ідзем з Васілем да маёй суседкі, Васіль трохі карагодзіўся з ёй да войска, і рука ягоная яшчэ на маім плячы, і разам у дзверы гэтак, ага. А матка той дзеўкі якраз торк! — нож з касы роблены ў бярвяно над дзвярыма... Я тады нічога не падумала. А пасля, як у нас з Васілем усё папсавалася і прычыны на тое не было, то я стала сабе раздумляцца. І ўспомніла пра нож... Ніколі нож не падаваў з рук у рукі, пакладзі, каб чалавек сам яго ўзяў, бо пасварыцеся... Слышла любоў...

Ужо яна быццам і пярэстарка, і сонца ўжо ў вакне садзіцца, а хлопцы ідуць і ідуць да яе ў сваты. Алёша дамаўляецца правесці з вечарыны, яна ціхенька збегла дамоў адна, і танцы без яе разышліся. "Цётка, мамулька, кукулька, я буду ў вас жыць!" — прыляцеў Алёша ззаду, просіцца ў прымы. — "А яна ж старэйшая!" — загаласіла маці. — "А ніхто не ведае, калі памрэ!" — "Мне ж ганьба!" — злущаца Зося. "А чаго Мішка з Таццянкай жыве? І добра жывуць, і дзеці ёсць! Чаго ты? Які цябе луд бярэ?" Напіўся і пайшоў іграць вечарыны ў суседнюю вёску.

— Тамака мая таварышка жыла... Дзеўка як стаяла і... пахінулася да Алёшы. І замуж пайшла за яго...

І тут не выпаў лёс, надта малады быў Алёшка, надта вясёлы, смяяўся замнога...

— Во, бачыш, і састалела... У складзе гарох перабіралі, стаў адзін удавец сватацца, ды не пры тым разгаворы ён падакціўся, трэба было па-людску, у хату прыйсці... Потым некаж пераняла матка жанілы з другой вёскі: "Можа, — кажа, — пойдзеш за майго Шуру?" Я ведала яго, раз некаж барозны мне разганяў, гарбаченькі такі... Цяпер у Мінску, жонка ягоная харошая, нізенькага росту...

"Мне, пэўна, падчаравана"... — скажа яна, запэўніваючы, каторы раз, не здагадваючыся, што гэтая ейная прырода пратэстуе супраць мужчынскай жорсткасці, ваяўнічасці, бунту ў адзіночку, не даруючы, праз усё жыццё ні чужым, ні сваім... Выйшлі мы на ганак. Дождж цёплы напроці восені, дробны, можа, праз тое рэшата, якім дзеўкі ў старажытным Рыме насілі ваду, каб даказаць пляткарам сваю нявінасць.

— Во, падзівіся, я садок пасадзіла! — крычыць яна мне праз плот, паказваючы на тры кволяы дубы ў агародзе, якіх ад зямлі не адраза і заўважыш.

Не дзецам сваім, вядома, гэты сад і ўжо, пэўна, не сабе. Можа, вясёлай, белай птушцы на гняздо, калі адляціць ейная душа.

"Я дык сцярапнець не магу, калі хто і траву ў садзе патопча, не тое што!" — увесь час чуо, грывіць з вышын ейнага непарушнага сялянскага свету, як з тых гор...

"АВАНТУРЫ,
МІСТЭРЫ,
ПОКАЗКІ"



10 траўня Беларускае паэтычнае тэатр аднаго актёра "Зніч" прэзентаваў глядачам чарговую сустрэчу з цыкла "Тайна знічнага святла". Свае авантуры, містэры, паказкі прадстаўлялі сп-ры Пятро Васючэнка і Сяргей Кавалёў — аўтары, з якімі тэатр плённа супрацоўнічае, між іншым абодва — кандыдаты навук. Кожны з гэтых літаратараў урабляе, так бы мовіць, сваё творчае поле, але час ад часу яны сустрэкаюцца на агульнай тэрыторыі, і гэтае супрацоўніцтва дае прыгожы плён. Адзін з такіх — "Дзівосныя авантуры панюў Кубліцкага ды Заблоцкага". Некалькі гадоў таму, калі па радыё прагучала радыёверсія гэтай літаратурнай казкі, слухачы былі ўражаны незвычайна каларытнаю моваю, элігантнасцю фэбулы і персанажамі. У казцы дзейнічалі яшчэ даволі старэатыпныя пань-абібокі (якімі ж яшчэ могуць быць пань?), але быў там князь — інтэлігентны, выхаваны, адукаваны, вучоны-дзівак. Найбольшая ягоная асаляда — сачыць зоркі ў небе праз падзорную трубу. Быў у казцы і гетман, хай сабе не вельмі адважны, але ўсё ж наш гетман, рэалія нашай гісторыі. Сцэнічны варыянт у тэатры "Зніч" таксама вельмі адметны. Актёр Леанід Сідарэвіч з льялькамі выдатна вядзе манаспектакль.

Дзякуючы руплівасці сп-ра Кавалёва, глядачы "Зніч" знаёмяцца, ні больш ні менш, як з беларускай Францыяй праз творчасць мадам дэ Гаштольд, а дакладней сказаць — сястры Гаштольд. Гэтая французская пісьменніца, творы якой сталіся класікай дзіцячай літаратуры, — манахіня. Яе далёкія продкі — выхадцы з Беларусі, з роду князёў Гаштольдаў. Сп-р Кавалёў з французскай на беларускую мову пераклаў твор пісьменніцы "Маліты жывёл", і на сцэне тэатра "Зніч" з'явіўся спектакль "Маленькі Анёлак".

Глядачы з задавальненнем паглядзелі спектакль "Дзівосныя авантуры..." з Леанідам Сідарэвічам.

На фота: Л. Сідарэвіч у манаспектаклі "Дзівосныя авантуры панюў Кубліцкага ды Заблоцкага".

І. З.

СПЯВАЛІ НАВУКОЎЦЫ

Прэм'ера песні Алега Чыркуна на верш Віктара Лужкоўскага "Камень на Буйніцкім полі" прагучала ў выкананні доктара тэхнічных навук прафесара БДУ Алега Ціханенкі, і адбылося гэта на святочным канцэрце-справаздачы літаратурна-музычнай гасцёўні Дома ветэранаў сталіцы рэспублікі. Вечарына была наладжана да трэцяй гадавіны гасцёўні і прысвечалася 50-годдзю Вялікай Перамогі. Сам канцэрт быў выступленнем сур'я дактароў навук і прафесараў. Так, народныя беларускія, рускія песні, романсы, ары з аперэт, песні-рэтра гадоў вайны і пасляваеннага перыяду спявалі Ларыса Глазырына (Акадэмія спорту), Леанід Івашкоў (Акадэмія музыкі) ды іншыя беларускія педагогі-навукоўцы.

Пятро ГАРДЗІЕНКА

Музыка

— Віталю Канстанцінавічу, адбыўся ўжо трэці конкурс юных кампазітараў — "Надзея-94". Чаму ён праводзіцца менавіта ў Гродне, як увогуле ўзнік гэты конкурс?

— Воляю гісторыі ў Гродне склалася спрыяльная атмасфера для творчасці. Ужо ў наш час тут давалася працаваць Рыгору Шырме і Юрыю Семянюку. Сярод выпускнікоў Гродзенскага музычнага вучылішча — Віктар Войцік, Леанід Захлеўны, Валеры Іваноў, Уладзімір Кандрусевіч, Мікалай Літвін, Андрэй Бандарэнка, Яўген Паллаўскі, Мікалай Калешка, Сяргей Багданаў — цэлая плеяда адметных кампазітараў.

ляся: яны загадзя паклапаціліся, каб прыдбаць зборнік Багдановіча, і выступілі на конкурсе з рамансамі на яго вершы. Прыкладна тое ж адбылася з астатнімі ўдзельнікамі з Расіі ды Украіны. Думаю, што прэстыж Беларусі на міжнароднай арэне будзе часткова залежаць і ад нашага стаўлення да гэтага прадстаўнічага форуму дзіцячай і юнацкай музычнай творчасці. Недальнабачныя тыя дзеячы культуры, якія робяць стаўку на эстраду, на масавыя забаўляльныя жанры: гэта ніколі й нічога не мяняла ў лепшы бок. Глыбінныя і перспектывныя духоўныя працэсы адбываюцца толькі праз сур'езную творчасць. Ведаецца, я з павагай стаўлюся да пазіі Ніла Гілевіча і Генадзя Бураўкіна. І часам успадае на думку: калі б гэтыя масціты

Увосень плануецца паставіць балет цалкам. А нядаўна ў мяне ўзнікла дзіўная думка. Я папрасіў Дзінара напісаць оперу на сюжэт адной з геніяльных моцартаўскіх опер. Потым мы пачалі марыць пра пастаноўку яе ў тым тэатры, у якім бачыў свае оперы Моцарт. Але для гэтага трэба перадусім арганізаваць "Міжнародную мацартыяну" — фестываль оперных і балетных спектакляў юных кампазітараў не старэйшых за 15 гадоў, з тым, каб кожная краіна-ўдзельніца фестывалю прывезла ў Зальцбург або ў Вены гатовы спектакль свайго таленавітага дзіцяці. Беларусь магла б выглядаць досыць і досыць прыстойна. Да таго ж, напрыклад, Міністэрства культуры і друку, Беларускае фонд Сораса маглі б стаць ініцыятарамі

ЦЯРНІСТЫМІ СЦЯЖЫНКАМІ "НАДЗЕІ"

НЕКАЛЬКІ ПЫТАННЯЎ
ДА МАСТАЦКАГА КІРАЎНІКА МІЖНАРОДНАГА
КОНКУРСУ ЮНЫХ І МАЛАДЫХ КАМПАЗІТАРАЎ ВІТАЛЯ РАДЗІЁНАВА

"Надзея" — гэта трэцяя мая спроба арганізаваць кампазітарскі конкурс. Добра помню, што ў абласным конкурсе 1972 года ўдзельнічаў 10-гадовы Яўген Паллаўскі, у 1978 годзе прайшоў яшчэ адзін конкурс, журы якога ўзначальваў Дзмітрый Камінскі і пераможцамі якога сталі цяпер вядомыя гітарысты-кампазітары Уладзімір Захараў ды Валеры Жывалеўскі. І вось у 1992 годзе з'явіўся на свет сённяшні конкурс. Называючы яго "Надзея", я ўкладаў у гэтае паняцце не толькі пэўны сімвалічны сэнс, мне хацелася таксама аддаць належнае жанчыне, без чыіх намаганняў конкурс не спраўдзіўся б: маю на ўвазе яго выканаўчага дырэктара Надзею Анатольеўну Трухановіч.

Працы было процьма: кожны год шукалі грошы, даводзілася пераадольваць абыякавасць і коснасць тых, хто паводле службы павінен займацца культурай. Не адчувалі хоць якой важкай дапамогі ад беларускіх грамадскіх арганізацый. На словах — усе мы гарачыя патрыёты, на справе — кожны шукае ўласную выгаду. Калі ж уласная выгада не праглядаецца, тады і нацыянальная ідэя, здаецца, губляе для яе абаронцаў сваю прывабнасць, — вось якія горкія высновы даводзілася часам рабіць...

— А якія ж мэты і задачы паставіў перад сабой аргкамітэт конкурсу?

— Галоўная задача конкурсу ў тым, каб пашырыць на Беларусі сістэму выкладання стварэння музыкі. Сёння літаральна на пальцах можна пералічыць гарады, дзе выкладаецца кампазіцыя. Таму, на мой погляд, конкурс трэба праводзіць кожны год, пакуль не дасягнем станоўчых вынікаў. Параўноўваць жа кампазітарскі конкурс з выканаўчым зусім няправільна, бо ў кожным горадзе, у кожным пасёлку вучаць дзяцей іграць на фартэпіяна, баяне, цымбалах і іншых інструментах. Вядома, чыноўнікі не жадаюць уцягвацца ў штодзённую карпатлівую працу: ім патрэбен хуткі поспех і гучны рэзананс, каб далажыць начальству пра вынікі сваёй дзейнасці. Канечне, праца з дзецьмі, схільнымі да творчасці, доўгатэрміновая і нібыта няўдзячная. Але ж конкурс адкрывае і развівае таленты. Конкурс памагае маладым людзям вызначыцца ў жыцці, а найбольш таленавітым — паступіць на кампазітарскае аддзяленне Акадэміі музыкі. Конкурс павышае прафесійны ўзровень беларускай кампазітарскай школы.

Нарэшце, конкурс адыгрывае важную ролю ў прапагандзе творчасці Максіма Багдановіча, імя якога носіць і да дня нараджэння якога прымеркаваны. Напрыклад, вучні Цэнтральнай музычнай аддзялення ўдзельнікі "Надзеі-93", не знайшчы ў бібліятэцы вершаў Багдановіча, і ім давалася абмежавацца інструментальнымі прысвячэннямі паэту. Праз год становішча змяні-

пазты аддалі самае малое, адну сотую або адну тысячную долю сваёй славы ў эстраднай песні юным кампазітарам, калі б яны хоць неяк дапамаглі скіраваць грамадскую ўвагу на будучых творцаў, накіраваць у іх бок радыё, тэлебачанне, то гэта паўдзёйна б на беларускую культуру яшчэ больш поўна і больш змястоўна.

Давайце задумаемся: колькі сродкаў ідзе на грандыёзныя эстрадныя фестывалі? Ці зважае хто на бездухоўную падаснову маляўнічых відовішчаў для паўгалоднага натоўпу? Ці ведаюць арганізатары, удзельнікі ды спажывуцы масавых шоу, што сярод беларускіх дзяцей ёсць такія, якія ў 10-12 гадоў пішуць оперы і балеты і робяць гэта таленавіта? Ці ж гэта магчыма? Так, магчыма! У Аўстрыі Моцарт быў 200 гадоў назад, чаму ж у нас праз 200 гадоў не можа з'явіцца Моцарт? Тым не менш выключна на прапаганду эстрады, "папсы" трацяцца мільёны і мільярды рублёў. Але ж адной дзесятай долі сродкаў, затрачаных на вядомыя віцебскія і маладзечанскія фестывалі, хапіла б, каб праводзіць конкурс юных кампазітараў сто гадоў! Міхволі задумаешся, акая культура ў нас цяпер...

— "Пераацэнка каштоўнасцей" не на карысць сапраўднаму мастацтву?

— Перакосы страшэнныя! Адны — сядзяць на вяршыні славы, другія — год за годам ездзяць у вёску, каб даць урокі дзецям. Прычым другія не менш таленавітыя, чым першыя. Але ж аднымі мы любуемся, як каштоўнымі ўпрыгожаннямі, другія — нікому не патрэбныя. З тэлеэкранаў мы часцей чуем адно імя: Фінберг! Так, мастра Фінберг па-майстэрску кіруе аркестрам, і ён, несумненна, такі ж выдатны дырыжор эстрадна-джазавай індустрыі! Дзе ж іншыя імёны?

Я далучаюся да закліку Генадзя Бураўкіна падтрымліваць таленты. Я падзяляю ягоную думку, што ў першую чаргу трэба праяўляць клопат пра класічную музыку. Таму звяртаюся да Генадзя Мікалаевіча асабіста — з просьбаю пасадзейнічаць Міжнароднаму конкурсу юных і маладых кампазітараў "Надзея-95".

— Вядома, конкурс "Надзея" варты і шырэйшай прапаганды, і грунтоўнай падтрымкі. Пазалетась на ім была паказана опера 9-гадовай Дзінары Мазітавай "Кветкі пад ліўнем", летась — яе балет "Дзюймовачка" і опера 12-гадовай Валеры Янкоўскай "Белая вішня". Радасны факт! Але як прадставіць гэтыя таленты грамадскасці?

— Найперш трэба пра іх гаварыць... Ведаецца, Моцарт убачыў сваю оперу на сцэне ў 12 гадоў. Дзінара Мазітава — у 9! У 10 гадоў яна напісала балет "Дзюймовачка", фрагменты якога станцавалі падчас "Надзеі-94" навучэнцы Беларускага харэаграфічнага вучылішча.

такога міжнароднага праекта. Дзіўная ідэя, праўда?

— Цудоўная ідэя! А ў вас жа ўжо назапашаны сур'езны вопыт: артысты беларускай опернай трупы на працягу двух гадоў удзельнічаюць у пастаноўках опер юных кампазітараў...

— Так. У оперы "Кветкі пад ліўнем" спяваў Міхаіл Жылюк. Яму дасталася вельмі цяжкая партыя Гандляра. У асобе Жылюка мы сустрэлі энтузіяста высакароднай справы і моцнага прафесіянала. Ён бліскача справіўся з роллю. Ён, уласна кажучы, удыхнуў жыццё ў спектакль! Дзякуючы Жылюку мы паверылі, што дзеці здольны ствараць оперную музыку. Зусім не звысоку ён паглядаў на сякія-такія недахопы ў творы маленькай Дзінары Мазітавай, бо як сапраўдны прафесіянал адчуваў у дзіцяці талент і лічыў сваім абавязкам падбадзёрыць малодшага сябра па мастацтву. Не магу не ўспомніць добрым словам іншых удзельнікаў спектакля "Кветкі пад ліўнем" — Алену Казанцаву і Міхаіла Бульгу. Оперу Валеры Янкоўскай "Белая вішня" выконвала цэлае сузор'е выдатных спевакоў опернага тэатра: Тамара Кучынская, Віктар Чарнабаеў, Таццяна Варапай, Міхаіл Дружына, Уладзімір Пятроў, Рыгор Палішчук, Сяргей Драбышэўскі ды іх канцэртмайстар Таццяна Трацяк. Пастаноўку балета "Дзюймовачка" Дзінары Мазітавай ажыццявіла са сваімі выхаванцамі вопытны педагог-балетмайстар Галіна Сінельнікава. Ад імя аргкамітэта конкурсу выказваю глыбокую ўдзячнасць усім выканаўцам дзіцячых опер і балетаў.

— Пастаноўкі музычных спектакляў вымагаюць грошай. Хто вам дапамагаў? Міністэрства культуры? Мясцовыя ўлады?

— На оперу "Кветкі пад ліўнем" грошы выдаткаваў старшыня Лідскага гарвыканкама Уладзімір Міхайлавіч Малец. Дзінара Мазітава жыве ў Лідзе, і ён палічыў, што горад абавязаны падтрымаць таленавітую дзіцячку. Асноўную частку выдаткаў конкурсу "Надзея-94" узяў на сябе Беларускае фонд Сораса. Мае сустрэчы з каардынатарам культурных і выдавецкіх праграм Алесем Анціпенкам і іншымі прадстаўнікамі фонду аказаліся плённымі. Прыемна было працаваць з людзьмі, якія добра разумеюць значэнне Міжнароднага конкурсу юных і маладых кампазітараў для развіцця беларускага мастацтва. Яны зрабілі амаль немагчымае, своечасова прыняўшы рашэнне наконт фінансавання конкурсу. Менавіта фонду мы абавязаны тым, што чарговы конкурс быў арганізаваны значна лепш, чым у мінулыя гады. Да нас паступілі ўжо ўдзячныя пісьмы з Украіны і Расіі. Мы лічым за гонар для сябе супрацоўнічаць з фондам Сораса. Дасць Бог, і "Надзея-95" парадзе нас новымі дасягненнямі і новымі імёнамі!

В.ДАРЫЧ

І СТРУНА НЕ СТРЫМАЛА ЎЗРУШЭННЯ...

Легендарны Леанід Кузьмін, пра якога некалькі нумароў таму расказаў "ЛіМ", даў сольны канцэрт у Вялікай зале Беларускай дзяржаўнай філармоніі. На жаль, выступленне ўзышоўшай зоркі — колішняга нашага земляка, а цяпер бліскачага маладога амерыканскага піяніста — выклікала ў Мінску не такі ажыятаж, як, скажам, "транзітны" візіт Святаслава Рыхтэра, чья артыстычная кар'ера — шкада, але відавочна! — перажывае пакутліваю часіну згасання. Бойкі за "лішні білет" на подступах да філармоніі не было, гледачы на сцэне не сядзелі — але ж хіба гэта індыхатар поспеху? Па сённяшнім часе, у партэры было досыць людна, не пустава і галёрка. Ну, а "тэм-

пература прыёму" цалкам адпавядала той сітуацыі, калі публіка сустракае доўгачаканага земляка пасля працяглай разлука і — сустракае сапраўды феноменальны талент. Леанід Кузьмін іграў музыку Ліста. Яго стромкая фігура здавалася амаль нерухомай; нібыта нават не ўздрыгвалі пшанічныя кудзеркі на ледзь схіленай галаве. Здавалася, ён нічога асаблівага і не робіць: сядзіць за інструментам, разглядаючы ўвішны, пластычны рух уласных пальцаў. І гэтая лёгкасць, за якой нібыта не відаць "працоўнага поту", выклікала ў галаве нейкае недарэчнае пытанне: адкуль жа бярэцца такі гук, такая энергія, такія фарбы, такая цеплыня пачуццяў у гэтай "нованароджанай" музы-

цы?.. Пасля другога Ліставага "Санета Петраркі" (ор. 123) публіка не вытрымала — выбухнула воклічамі "брава!". Ах, які пяшчотны, рамантычны, захахана-інтымны быў голас у нашага філарманічнага, "заслужанага" раяля... У "Іспанскай рапсодыі" яго падхапілі дзесяткі іншых, розных галасоў: фартэпіяна нібыта "абрасло" сакаўной аркестравай фактурай — але ж не, не! Гэта быў "усяго толькі" раяль.

Кузьмін іграў музыку Ліста... Аднак другое аддзяленне канцэрта неўпрыкмет змянілася трэцім: Альбеніс, яшчэ Альбеніс, дэ Фалья, Шуберт-Ліст і нарэшце — неверагодна віртуозна, нібыта "на злом галавы" зробленая, транскрыпцыя папулярнай Штра-

усавай полькі "Трык-трак"!

Кветкі, авацыі, абдымкі. Кароткія паўзы. Лёгка дотык далікатнай тканіны да ўзмакнёлага твару й рук. І ўсё тая ж выпрастаная, спакойная пастава за інструментам. Магія?

Калі ён іграў вальс-капрыс з "Венскіх вечароў", знячэўку прарэзліва пэмкнула-гукнула высокая струна раяля. Не вытрымала... Піяніст сыграў яшчэ колькі тактаў, потым усё ж падняўся, пакорпаўся ў струнах, дастаў парваную, адкінуў і, далікатным жэстам сцішыўшы новую хвалю воплескаў, прадоўжыў... Скончыўшы "бісы", Леанід Кузьмін хуценька апусціў вэчка на клавіятру, і ўзрушаная публіка ўсё зразумела.

С. БЕРАСЦЕНЬ

Тэатр

Я ВУЧЫЎСЯ Ў ВЕРЫ ПАЎЛАЎНЫ РЭДЛІХ..."

Сем гадоў таму рэжысёр Міхал КАВАЛЬЧЫК, яшчэ ўзначальваючы Магілёўскі абласны тэатр імя Дуніна-Марцінкевіча, намагаўся адметным чынам рэфармаваць тэатральную справу ў сваім адным, асобна ўзятым тэатры ў Бабруйску. Сем гадоў ужо ён паспяхова ўвасабляе задуму... у Краснаярску. Праўда, у тэатры музычнай камедыі.

— Рэч у тым, — патлумачыў Міхал Станіслававіч, — што яшчэ міністру Міхневічу я коліш падаваў ліст, дзе даводзіў: бабруйскія гледачы, — так склалася, — арыентуюцца на зусім іншы тып, інакшы кшталт тэатра, а менавіта — на музычную камедыю. Лагічна і аргументна было б сфармаваць склад тэатра так, каб ён мог выконваць і драматычныя, і музычныя спектаклі. Трэба было вяртацца, як той казаў, да заветаў дзядзькі Буйніцкага, да акцёра-універсала... Нічога новага, як бачым, але такіх людзей трэба было шукаць ды рыхтаваць. Пайсці на тое, каб набраць спецыялістаў для аднаго асобна ўзятага тэатра ў Бабруйску...

— Я памятаю, што музычныя спектаклі пачыналі рабіць, яшчэ не прычыкаўшы ніякага спецыяліста: "Авантурысты на параходзе", "Насланне", "Камедыянт...", "Рускія вадзівілі"... Падобна, што цяперашні дырэктар тэатра, Людміла Падбярэзкіна, па-свойму пераймае тую ідэю: у рэпертуары, напрыклад, з'яўляюцца мюзіклі, арыентаваныя на дзятву. У "Беласнежцы..." бяруць удзел самі дзеці. Памятаецца, што менавіта на музычныя спектаклі публіка адказвала пачуццям партэрам...

— Я такі набраў курс. У Краснаярскай тэатральнай вучэльні. Займаюся паводле сваёй метадыкі. Грунт — тое, што адкрыў Станіслаўскі. Перадусім — арганічнасць і сцэнічнае праўда. Але і ў Краснаярску я сутыкаўся — і са штампамі, і з дрэнным густам. Вылучылі, падтрымалі мяне акцёры менавіта за ўменне працаваць з імі: жаданне засвоіць, зведаць сакрэты працы драматычнага акцёра, набывць культуру працы драматычнага акцёра кіравала людзьмі ў Краснаярску. Людзьмі, якія, як правіла, маюць толькі спецыяльную музычную адукацыю. І пасля сямі гадоў работы я магу сцвярджаць, што Краснаярскі тэатр музычнай камедыі годна вылучаецца сярод падобных сабе: высокай культурай акцёрскага выканання. З ёю можна брацца за неверагодна складаныя рэчы. Ёй я абавязаны цікавым досведам працы над Апенбахам. Мною ўвасоблены ўжо "Парыжскія паказкі", — дарэчы, ягоня творы так рэдка ставяцца менавіта таму, што іх не ўвасобіш звыклімі сродкамі музычнага тэатра. Я адкрыў для сябе "Прыўкрасную Алену" — выбітную аперэту пра прыгажосць адвечную. Першы акт спектакля вырашаны гэтакім

уласна Апенбахавым тэатрам і па-французску; другі — магчымае ўвасабленне ў Марыінскім тэатры па-руску, а трэці акт, варыянт сённяшняй, гэткай Рацар ды Канстанцінаў, на-смешка часу... Так я прачытаў метамарфозы часу, які ўплываў на п'есу і на самую калізію, дзе праўдзіва важным заставалася толькі адно — каханне Алены ды Парыса. Як сучаснік, я намагаюся па-новаму адкрываць творы, якія маюць устойліваю трактоўку. Так яны робяцца надзіва свежымі... Увогуле свет музычнага тэатра вельмі аб'ёмны і вымагае ўніверсальных акцёраў. Я раблю намаганне іх выхаваць... У Сібіры, напрыклад, ідуць фарсы Лесажа ды Рабле на музыку пецярбургскага кампазітара Віктара Плешака. У Бабруйску колькі гадоў таму ішоў спектакль "Узнагарода жанчыне або..." паводле Флетчара. Мы зрабілі паводле п'есы лібрэта і ў лістападзе я ўжо атрымаў клавір...

— Памятаю, пра гэтую ідэю шмат гадоў таму чула ў Мінску...

— Я зрабіў музычную версію "Філумены Мартураны" Э. дэ Філіпа; краснаярскі варыянт "Нявесты з Імерэціі" на музыку Г. Канчэлі (у Мінску, у Рускім тэатры, на жаль, акцёры не маглі спяваць, калі я рабіў гэты спектакль); "Сямейны ўік-энд" Ж. Пуарэ (памятаеш знакаміты фільм з Бельмандо і музыкаю Ж. Крушо-на?)... Мы першыя адкрывалі сезон і ў кастрычніку да першага студзеня прадалі ўсе білеты; у студзені іх адразу раскупілі на тры месяцы наперад.

— А ці можна ўсё-такі звязаць жыццё рэжысёра Кавальчыка з беларускімі тэатрамі?

— Хачу паставіць мюзікл, які напісаў мой сын паводле "Сіняй птушкі" Метэрлінка разам з Барысам Луцэнкам. Намагаюся звярнуць на сябе ўвагу сп. Косціна, сённяшняга кіраўніка тэатра музычнай камедыі ў Мінску. Выдае на тое, што ў яго дужа шчыльная творчая праграма: мне ніяк не ўдаецца ў яе ўшчаміцца. Пабываў на прыёме ў сп. Вайтовіча да ягонага ад'езду ў Літву (былі міністр культуры Беларусі, — Рэд.). У яго не было часу пазнаёміцца, але, узяўшы пад увагу чыноўцы інфармацыю, што Кавальчык ужо адзначаны як дзеяч беларускага мастацтва Беларускай энцыклапедыяй літаратуры і мастацтва, знайшоў са мной агульную мову і я нават быў даў веры, што сёе-тое змагу ажыццявіць, вярнуўшыся дадому... Ця-

пер вось думаю, ці варта ісці да каго з новых адміністратараў... І жывецца мне параўнальна (з Беларуска) няблага, і свой юбілей (пяцідзесяцігоддзе) святкаваў у Сібіры... Але я вучыўся ў Веры Паўлаўны Рэдліх. Але Беларусь пасылала мяне да Таўстаногавы. А ўспаміны пра Рускі тэатр, пра Бабруйск?.. Прыкра тое, што

ўжо сем гадоў я не магу працаваць на радзіме — на радзіму.

— Ехаць да нас сёння — вяртацца ў жабрацтва...

— А родны кут? А калі сур'ёзна, дык, калі памятаеш, сем гадоў таму я з'язджаў з больш-менш забяспечанай Беларусі ў галаднаваты Краснаярск. З адным намерам — працаваць. Мне казалі: ты, маўляў, звар'яцеў, з Мінска так проста не з'язджаюць. Ну, а калі няма як, няма дзе прыкласці свае сілы, досвед, ідэі? Паміраць з імі? Я старіў у Бабруйску спектакль пра дэкабрыстаў, — той самы, чья ідэя засталася лепшай за ўвасабленне. Яны ішлі, скутыя адным ланцюгом, утвараючы вобраз... Якраз перад маім домам у Краснаярску — помнік тым самым дэкабрыстам, скутым адным ланцюгом. Праз гадзі гэты вобраз — скутых адным ланцюгом людзей — пераўвасобіўся для мяне ва ўяўленне пра нашых людзей мастацтва. Мы, нягледзячы ні на што, скутыя гэтым славутым ланцюгом — мастацтвам. Мы ўсё адно не згубімся, не замадзем, не сапсеем. Разам са сваімі спадзіваннямі вярнуцца...

Гутарыла Жана ЛАШКЕВІЧ

Гэтыя здымкі засталіся ва ўспамінах і ў лімаўскім архіве: "Камедыянт, або Узнесласць сумнай надзеі" А. Асташонка ды "Авантурысты на параходзе" паводле А. Талстога. Мюзікл "Беласнежка..." колішняй ідэі працягвае ўвасабляць цяпер.





Пётр Данелія. Графік, пейзажыст, майстар фігурнай кампазіцыі, скульптуры, аўтар манументальных твораў, юбілейных медалёў у гонар 20-годдзя абароны Брэсцкай крэпасці і 950-годдзя Брэста, але найбольш — пейзажыст.

Пётр Данелія — улюбёны ў неба рамантык. Яго неба — велічэзнае, велічнае, заўжды рознае, нечаканае. Яно пануе над зямлёю, пазбаўленае вонкавай штучнасці і знарочнасці. Краявіды мастака — магутныя сімфоніі прыроды, стварэння колерам і асвятчэння "данеліўскай" экспрэсіяй малюнка.

На мальберце — "Адыходзячы дзень". Стомленае сонца, ліловае святло. Яшчэ хвіліна, і зямлю ахіне вечнасць...

Дасягненні мастака ў беларускім нацыянальным мастацтве высока ацэнены ўрадам: Пятру Данелію прысвоена ганаровае званне Заслужанага дзеяча мастацтваў Рэспублікі Беларусь.

Пётр ЗАРЭЦКІ
г. Брэст

На здымку: П. Данелія, "Над цёмнай", 1976 г.

НЕЗВЫЧАЙНЫЯ ВЫРАБЫ



Прыкладным мастацтвам, якім займаюцца ў Баранавічах муж і жонка Валянціна і Анатоль Варанцовы, не валодае ў наваколлі больш ніхто. Вырабы, зробленыя метадам шывання разнакалерных ласкутоў тканін, у Еўропе цяпер вельмі модныя. Гэта і найпрыгожыя пакрывалы на канапу і ложка, навалачкі, накідкі, дываны...

Калі Валянціна, а яна інвалід і групы даведалася пра гэты від мастацтва, вырашыла паспрабаваць. Першыя некалькі вырабаў яна разам з мужам зрабіла для сябе — хацелася правярць свае магчымасці. Але аднойчы ў іх сціплай кватэры павіталі госці з аўстрыйскага горада Штакарау — пабраціма Баранавічаў. Мастацтва Валянціны іх зачаравала, і яны папрасілі яе прыехаць у Аўстрыю, дзе яе вырабы пайшлі нарасхват.

Цяпер мужа і жонку Варанцовых аўстрыйцы завалілі заказамі, нават ўсе неабходныя для гэтага матэрыялы ў Баранавічы завезлі.

Незвычайныя вырабы, што выходзяць з пад умелых рук Варанцовых, і сапраўды арыгінальнымі, прыгожымі, яркімі, радуюць вока і малюнкам, і майстэрствам выканання.

На здымку: Валянціна і Анатоль Варанцовы са сваімі вырабамі.

Эдуард КАБЯК,
БЕЛІНФАРМ

"МЫ ДАЎНО ЗМАРНАВАЛІ ЗНАЧНАСЦЬ ДЫ ПРЫЗНАННЕ..."

Гутарка з Валерыем РАЕЎСКІМ, мастацкім кіраўніком Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, мусіла быць урачыстаю: да звання заслужанага дзеяча мастацтваў далучылася наданне рэжысёру годнасці народнага артыста Беларусі. Але, шануючы майстра, хацелася папытаць наўпрост: як, да якой ступені (нават маючы годнасці й званні) можна па-чалавечы ды творча спраўдзіцца ў нашым працяглым уседзяржаўным небытканні?

— Так ці інакш людзі працавалі творча пры самых жорсткіх уцісках, — пачаў Валерыі Мікалаевіч. — Колькі існаваў наш вялікадзяржаўны, адзін на ўсіх таталітарызм; колькі ні ссылалі, колькі ні стралялі. Часам чым мацней уціскалі, тым (у роспачы або з ласкі боскай?) больш адметнымі былі вынікі чалавечай і творчай самарэалізацыі.

— Тэорыя мастака ў абмежаванасці, за кратамі?

— Разумееш, вось я нядаўна з паездкі па Нямеччыне — яна была вельмі павучальнаю. Там — свой уціск. Мы былі ў Мюнхене, у Мюльхайме, у Гамбургу, у Берліне, — гэта ўсё за дзесяць дзён, — розныя сцэны, розныя школы. Інстытут Гётэ (і асабіста ягоны кіраўнік Вера Багальянц) самым сапраўдным чынам далі нам, беларускім рэжысёрам, магчымасць параўнаць. Дык вось, тамтэйшы ўціск у тым, што там няможна працаваць блага. Хоць, мне здалася, што ў іх таксама ёсць свае ўзгоркі ды ручайкі, як казаў Гоголь. Яны займаюцца мастацтвам тэатра падрабязна, педантычна, вельмі й вельмі раўніва ў дачыненні да ўласнага, менавіта нямецкага, нацыянальнага тэатра. Велізарная ўвага — абавязковаму перакладу на нямецкую мову кожнае драбніцы — па відэа, радыё, тэле. На экран ніводная, самая нізкая рэклама не трапляе не панямецку. Уменне абергаць сваю жыццёвую прастору заахвочвае ўменне абергаць, абараняць свой тэатр, вымагае стаўлення да яго трапяткога, абачлівага. Увогуле — да нацыянальнай культуры. Гэта, відаць, ужо ў крыві нацыі: немец не можа зрабіць блага, брыдка, непрафесійна. Мне часціком штошчы не падабалася, асабліва тэатральны авангард, пра што прасілі выказвацца сумленна, я і выказваўся. Яны напружана чакаюць ацэнкі. Яны настроены на ўхвалу, прынамсі, — на паразуменне.

— Скажу шчыра, што ў замежных калег я вучылася колісь цаніць сваё... — Як гэта важна: умець проста цаніць сваё! Тое, што нам ці то не ўласціва, ці то робіць нас перад кімсьці такімі вінаватымі: выбачайце, калі ласка, але ж мы так добра зрабілі... На сваёй творчай пуцявіне, на дарозе ў тэатр я сустрэў столькі камянёў ды камяніскаў... Столькі дзеўбанія ператрываў, столькі збівання з двух бакоў: з боку ЦК увесь час, быў, як той казаў, у іх "пад каўпаком", ды з боку прафесійных крытыкаў. І нават вельмі добрых. І нават вельмі добрыя крытыкі падначальваліся знакамтай асцярожнасці ў ацэнках. Але я пра тое, як немцы ўмеюць берагчы сябе ў мастацтве. Я мяркую, што ніякі рэжысёр не перабольшае сваіх здольнасцей ды свае значнасці. Перабольшанае самалюбства сустракаецца досыць рэдка: у прынцыпе, кожны прафесійнік можа назваць сваю цану, можа ацаніць сябе дакладна. Беларусы, бітыя ўсімі апошнія дзвесце гадоў, — нацыя самаедаў, самазніжчальнікаў. У нас гэта — нацыянальнае. Я люблю паўтараць з Брэста: не стварайце маленькаму чалавеку вычварных абставінаў, ён іх не вытрымае. Падобна на нас... Нямецкі тэатр у гэтым сэнсе ўмеў сябе цаніць, паважаць, прадстаўляць.

— Не сакрэт, што вы іранічна ставіцеся да званняў ды ўзнагародаў.

— Пэўна, гэта ад майго настаўніка Юрыя Любімава: я бачу недарэчнасць гэтага "інстытута", але калі ён існуе, дык... давайце. Давайце, бо нічога, на жаль, у акцёра няма ў нашай краіне Беларусі — нават з надыходам прэзідэнцтва. У дзяржаўным мысленні ды стаўленні да культуры з увядзеннем прэзідэнцтва нічога не змянілася. Калі ж званне — для Маскоўскіх могілак, дык, магчыма, мае званне іх не аздобіць з прычыны таго, што іх проста зачыняць да маёй часіны...

— Плюньце тры разы або перахрысціцеся, — я ў вас пра несур'езныя рэчы пытаюся...

— А! Магчыма, званні мы даем, таму што больш няма чаго даць! — Валерыі Мікалаевіч, а ці даюць што-небудзь (што?) дзесьці т а м...

— Папулярнасць артысту або рэжысёру дае імя. На імя ідзе глядач. Нясе грошы. Вельмі часта — у Польшчы, у Германіі, — глядача заахвочваюць, запрашаюць у тэатр,

добра развіваюць сістэму абанементаў. Не саромеюцца, не грэбуюць лішні раз наведць школу, універсітэт або завод... Гэты раз я бачыў шмат маладых людзей на самых сур'езных спектаклях! А самае моцнае ўражанне нямецкай паездкі — эстэтыка Раберта Чулі, рэжысёра з Мюльхайма, — і кірунак ягонага тэатра. У ім, мне здалася, ён увасабляе сёння былы савецкі трыпціх — Любімава, Эфроса, Таўстаногова. Менавіта трыпціх, не трыя, — як мастацкія кірункі ды прынцыпы дзейнасці, працы. Ён нібыта злівае іх у адно... Гэта вельмі цікавы мастак, не самага сталага веку, але ён — не немец.

— Менавіта параўноўваючы, раптам высноўваеш: узровень беларускага тэатральнага мастацтва (хто б што ні пісаў, перадусім — асабіста я) — вельмі высокі. Прыстойны. Варты пераймання ды ўшанавання. Але падначальце, падпарадкаваць сітуацыю, мовім так, еўрапейскага прызнання самім сабе — мы не ў стане. Як не можам абвясціць пра сябе на самых прэстыжных фестывалях-кірмашах... Мы не валодаем сітуацыяй і штодня аддаляемся ад таго, каб усё-такі хоць як гэтую сітуацыю мець на ўвазе...

— Шмат што мы згубілі ўжо даўно. Перадусім таму — што сціплыя. Потым таму, што ў рашаючы момант не можам аб'яднаць стратэгічна, а працягваем высвятляць, чаму ж адна мізансцэна блага сутыкаецца з наступнаю. Мы даўно змарнавалі значнасць і прызнанне свайго тэатра. Для свайго часу лепшым з лепшых былі Дударавы "Радавія" — гэтым спектаклем можна было ўзняць ды ўтрымаць прэстыж мастацкай Беларусі на доўгія гады! Ён бы ўжо быў у аналах ды кам'ютэрах Захаду. Так было і з маімі спектаклямі, і са спектаклямі калег (напрыклад, Барыса Луцэні, Валерыя Мазыньскага). Мы тады не ўмелі ацаніць ды падтрымаць сябе. А цяпер часіна зручная — для самаўсвалення. Я — без іроніі, я хачу згадаць Дастаеўскага, які таксама на поўным сур'езе пісаў, што хопіць займацца самапрынціжэннем і трэба якраз заняцца тым, каб сябе паўхваляць. Нам гэта неабходна... як вітаміны. Бо сёння мы досыць убога існуем: жабрацкая зарплата нацыянальных артыстаў ды даламожных цэхаў не гарантуе ніякага ўзроўню ніякага мастацтва.

— Даводзіць, што займацца прафесійным мастацтвам, — менавіта яно ўтварае вобраз дзяржавы?

— Да нас, у нацыянальны ды акадэмічны, пакуль трапляць не надта прэстыжна. Між тым вялікі чалавек колісь сказаў слушна — тэатр, маўляў, аблічча нацыі. Але ж тая няпэўнасць, у якой цяпер існуе першы тэатр дзяржавы, тая нявызначанасць, неўразумеласць, у якой нам выпадае існаваць і ствараць (нешта? што?) — вынік назапашванняў доўгіх часоў. Мы працягваем працаваць, імітуем тэатр-сям'ю паводле класічнага псіхалагічнага тэатра...

— Якія высновы спрадзілі вашы назіранні за сістэмай арганізацыі нямецкіх тэатраў?

— Што мы, як і яны, прыйдзем да кантрактнай сістэмы, але яна запатрабуе самай неверагоднай перабудовы ўсяго і ўсіх у дзяржаве. У дзяржаве. Бо кантракт — гэта велізарныя грошы. Мюнхенскі баварскі нацыянальны тэатр, калі я не памыляюся, мае мільён дзвесце тысяч марак на год. Датацыі — горада ды зямлі. Нямецкі тэатр выглядае дабрабытна.

— Крытык Рэната Клет на адной з тэатральных імпрэзаў канстатавала, што ўпершыню за апошнія трыццацігоддзе на нямецкі тэатр не халіла грошай у звыклым аб'ёме, які задавалі ўсіх. Мо гэта, паводле крытыка, прымуціць кагосьці з тэатральных дзеячаў задумацца: а чаму іхні занятак — менавіта тэатр? Гэта б пытанне — нам... Тэатр не можа бясконца сілкаваць сам сябе ва ўсіх сэнсах...

— Безумоўна. Нямецкі крызіс — адносны. Выкліканы тым, што Усходняя Германія — надта вялікі кавалак працы, поле не аранае. Не даязджаючы сто кіламетраў да Берліна, можна пазнаць Беларусь: пахілыя хаціны, занядбаныя дарогі, неагляджаныя сады... Яны цяпер з'ядаюць велізарныя ўкладанні. Гэта часовае неўладкаванне. Гаенне



ран нацыі як ніхто адчуваюць цяпер мастакі: мы бачылі спектаклі, чыя драматургія — класічная, сучасная, — была толькі нагодаю выказаць набалелае. Дарэчы, гэта вылучае і згаданага Раберта Чулі. Ягоны "Слуга двух спадароў" Гальдоні стаўся самым яркім уражаннем паездкі. Гэта — тэатральная версія з нагоды Гальдоні: смачная, тэатральная, прафесійная. І ў форме, і са зместам: вытанчаны, цудоўны тэатр. Памятаю гастроль ягонага тэатра ў Мінску і ўсеагульнае, так бы мовіць, асуджэнне таго, што ён прывез ("Макбет" У. Шэкспіра і "На дне" Горкага). Я не магу сказаць, што нам бракуе культуры (хоць, магчыма, бракуе нагляджанаасці, інфармаванаасці), але так часам народны тэатр ставіцца да прафесійнага... Вось Чулі — прыклад адметнай самарэалізацыі; паўтараю, ён не немец, але назаву ягоны ўнёсак у сучасны нямецкі тэатр уразлівым...

— Магчыма, вы бачылі ягоны тэатр не ў гастрольным варыянце, магчыма, нішто не замінала вам разгледзець сапраўдныя магчымасці...

— Так, іншыя — выбітныя — магчымасці асвятлення, зусім інакш (не так, як дэманстравалася ў Беларусі) вырашанае прастора, іншыя пластычныя магутнасці... Магчыма, у Мінску карціна ягонага спектакля праз недасканаласць нашай тэхнікі зрабілася бруднаю... І мы, не адчуўшы водару таго, што паказваюць, ужо не звалілі на філасофію, якая ішла ўслед... Ён мае на ўвазе шэкспіраўскую або горкаўскую псіхалогію, але яна яму не важная, не істотная. Яму важны тое, што вынікае з яе... Хоць у ягоных стацыянарных спектаклях я бачыў абсалютнае валоданне псіхалогіяй, дыялогами, маналогам, партнёрам, словам.

— Што ж, я магу толькі пазайздросціць нашым рэжысёрам: хоць яны гэта бачаць. Крытыкі гэтага не бачаць, а пісаць вымушаны і будуць толькі пра тое, што бачылі. Мы таксама — з прыблізным уяўленнем пра нашу прафесію (яе шмат хто хацеў бы называць недакладнаю, няпэўнаю); мы ўсё-такі канстатуем факты. Іагульна ацэнка спектакляў спадара Чулі, дарэчы, амаль у кожным выданні мела шматлікія агаворкі, — дарэчы, так па-рознаму, звычайнай адгукаюцца і на сваё беларускае спектаклі. Але вернемся з Нямеччыны да вас і да сёлетняга (увосень) сямідзесяціпяцігоддзя першага тэатра краіны.

— Бюджэт усіх мастацтваў (культуры) "ЛіМу" вядомы, як нікому. Ці трэба паўтараць, што калі ў краіне настаўнік атрымлівае менш за паліцэйскага, дык гэта — паліцэйская дзяржава? Выказванне належыць камуністычнаму класіку. Так, трэба змагацца са злачыніцамі. Так, трэба змагацца з карупцыяй. Але ж не трэба змагацца з тэатрам, — вось які парадокс. А пакуль усе дзеянні ўрада — толькі змаганне. З усімі ды з усімі. І пакуль што вобраз нашай дзяржавы вызначае не тэатр, а змаганне з тэатрам...

Гутарыла Жана ЛАШКЕВІЧ
На здымку: В. Раеўскі з ірландскім акцёрам Б. Дж. Хогам падчас рэпетыцыі "Парога" А. Дударова ў 1990 г.

ФОТА Віктара АМІНАВА і Георгія МАЛЮСКАГА

ЭТНАГЕНЕЗ БЕЛАРУСАЎ — ПОГЛЯД АНТРАПОЛАГА

“ЛіМ” на працягу апошніх год часта звяртаецца да праблемы паходжання беларускага этнасу. Былі апублікаваны артыкулы навукоўцаў і аматараў ад археалогіі, дыялекталогіі, этналогіі, у кожным выпадку са сваімі аргументамі, або за чысціню беларускай нацыі, а часцей — за яе змешаныя карані ў мінулым амаль ці не з усімі суседзямі па яе памежжах. Акрамя публікацый у перыядычным друку існуе шэраг манаграфічных выданняў, дзе так ці інакш закранаюцца гэтыя пытанні. Безумоў-

на, этнічная гісторыя любога народа — тэма не толькі цікавая, але і адказная, патрабуе навуковага аналізу эвалюцыі розных крыніц з палеагеаграфіі, палеаэкалогіі, матэрыяльнай і духоўнай культуры, і абавязкова — з антрапалогіі. Этнагенез складаецца з мноства розных элементаў, якія сапраўды ў кожны асобны храналагічны перыяд маглі развівацца ў розныя бакі. На пачатку 70-ых гадоў беларускімі антрапалагамі была падрыхтавана навуковая канферэнцыя “Этнагенез белару-

саў”. Па тым часе даволі аператыўна, да яе пачатку, выйшаў у свет зборнік тэзісаў з аднайменнай назвай (Мінск, 1973). Планавалася заслухаць 82 даклады па наступных раздзелах: гісторыя, археалогія, антрапалогія, мовазнаўства, этнаграфія, фальклорыстыка, мастацтвазнаўства. На канферэнцыі чакаліся выгоды навукоўцы з Масквы, Ленінграда, Кіева, Тбілісі, Вільні, Брэста, Мінска — В. Бунак, В. Сядоў, Л. Гумілёў, В. Аляксееў, С. Павілоніс, О. Мельнікоўская і многа іншых. Былі з’яўлены надзвычай цікавыя выступы аб этнічным складзе насельніцтва Беларусі з часоў каменнага веку, аб прадрэіме славян, межах балтыйскай антрапалагічнай зоны, лінгвістычнай інтэрпрэтацыі паходжання беларусаў і шэраг іншых.

Здарылася ж самае горшае. Можна, з падачы тагачаснага акадэміка-сакратара аддзялення грамадскіх навук АН БССР т. Гарбунова ЦК КПБ забараніў правядзенне канферэнцыі. Толькі выпадковаць дазволіла захаваць амаль ці не ўвесь падрыхтаваны матэрыял (500 экз.) у запасніках інстытуцкай бібліятэкі, а пазней распаўсюдзіць сярод патэнцыйных удзельнікаў і навуковых устаноў Беларусі, Літвы, Украіны і Расіі, дзе працявалі вывучаць пытанні этнагенезу і этнічнай гісторыі ўсходнеславянскіх народаў. Напрыклад, цалер шырокавядомы рускі вучоны з інстытута археалогіі РАН В. Сядоў на падставе палеаэтнаграфічных дадзеных пераканаўча сцвярджае, што з сярэдзіны 1 тыс. на тэрыторыі балтаў пачалася значная міграцыя славянскіх плямёнаў. З таго часу на Беларусі можна прасачыць балцкія элементы ў гідраніміі, дыялекталогіі, палеаантрапалогіі. Да пачатку XX ст. расавыя асаблівасці людзей вызначаліся на комплексе знешніх прыкмет так званых тыпалагічных накірунку. Але апошні не ўлічваў этнагістарычныя факты магчымай роднасці малападобных папуляцый, ці факты яе поўнай адсутнасці сярод вельмі падобных тыпалагічных.

Іншымі сучаснымі беларускімі антрапалагамі таксама даказана непасрэдная генетычная пераемнасць антрапалагічнага тыпу насельніцтва Беларусі на працягу як мінімум апошніх двух тысячгагоддзяў. Картаграфаванне археалагамі сваіх знаходак паказвае, што геаграфічны арэал старажытнабалцкіх паселішчаў ва Усходняй Еўропе сапраўды папярэднічаў старажытнабеларускаму насельніцтву на сучаснай тэрыторыі. Гэта прадвызначыла ўдзел балтыйскага субстрату ў далейшым фарміраванні тутэйшых папуляцый, у тапаніміцы, антрапалагічных рысах.

Цікавыя думкі наконт этнагенезу паўднёвых і паўночных еўрапеідаў у свой час выказаў Г. Дзэбец, М. Чабаксараў, Т. Трафімава, Т. Аляксеева,

М. Абдушалішвілі, Маецца на ўвазе наяўнасць у працэсе расаўтварэння і засялення чалавекам Паўночнай Еўропы пераходных тыпаў сярэдняй Еўропы. На тэрыторыі Беларусі найбольш выразная еўрапеіднасць захавалася пераважна ў Заходнім Палессі. Тут таксама найбольш захаваліся старажытныя палескі лінгвістычны дыялект.

Зараз прыйдзем да аналізу нашых асабістых пошукаў на шляху да пазнання этнічнай гісторыі народнасельніцтва сучаснай Беларусі. Розніцы паміж папуляцыямі будаваліся па выніках комплекснага генетыка-антрапалагічнага даследавання беларускага сельскага насельніцтва. Былі рэканструяваны гістарычны сувязі папуляцый паміж сабою, а таксама геаграфія іх узаемаадносін з навакольным асяроддзем. Можна нагадаць Э. Рэжлю, які слухна сцвярджаў: гісторыя — геаграфія ў часе, геаграфія — гісторыя ў прасторы. Наш сучаснік, рускі этнолаг Л. Гумілёў значную частку свайго асабістага навуковага запалу прысвяціў этнагенезу еўразійскіх этнасаў у іх узаемадзеянні з канкрэтнымі ландшафтнымі біяценозамі. Публікацыі маскоўскага антрапалага Ю. Рычкова, быць вучнем якога я ганаруся, даказваюць, што любая элементарная папуляцыя чалавека з’яўляецца прадуктам гісторыі этнасу, а значыць і часткай яго сістэмы. У такім выпадку антрапалагічны асаблівасці лакальных папуляцый прадвызначаюцца генетычнай уласцівасцю самога этнасу.

У далейшым важна было пабудаваць іерархію суадносін мезапапуляцый з негенетычнымі звесткамі аб гісторыі іх фарміравання. Мы выкарысталі наступны ланцужок паміж мікрапапуляцыямі асобных селішчаў і макрапапуляцый усяго этнасу: у межах этнаграфічных рэгіёнаў, потым — былых плямёнаў, затым у межах экалагічных правінцый. З кожнай такой прыступкай паглыбляецца ў мінулае храналогія фарміравання прамежкавых мезапапуляцый у адпаведнасць з канцэпцыяй дынамікі складвання ўсёй папуляцыйнай сістэмы цалкам.

Так з’явілася магчымасць пошуку слядоў генетычнай памяці аб пройдзеным шляху з улікам дасягнутай розніцы паміж сучаснымі высковымі групамі насельніцтва. На першай карце па двох генетычных сістэмах выдзяляецца 14 абагуленых груп лакальных папуляцый з пераходам на сумежныя этнасы. Адначасова добра чытаецца даволі шырока распаўсюджаны, згодна з канцэпцыяй В. Бунака, найбольш старажытны, антрапалагічны пласт папуляцыйных якасцей на вивучаемай тэрыторыі Беларусі і яе памежжах. На другой камп’ютэрнай карце генетычныя адлегласці, пабудаваныя ўжо па васьмі локусах, дазваляюць прасачыць больш плаўны пераходы паміж папуляцыямі ў напрамку з паўднёвага захаду на паўночны ўсход, дзе генетыка-антрапалагічнае раянаванне хутчэй адпавядае экалагічнаму размежаванню. На трэцяй карце па тых самых васьмі локусах прасочаны генетычныя адлегласці ад рускага

народа. Агульнаеўрапейская тэндэнцыя клінальнай зменлівасці антрапагенетычнай структуры з паўднёвага захаду на паўночны ўсход захавалася.

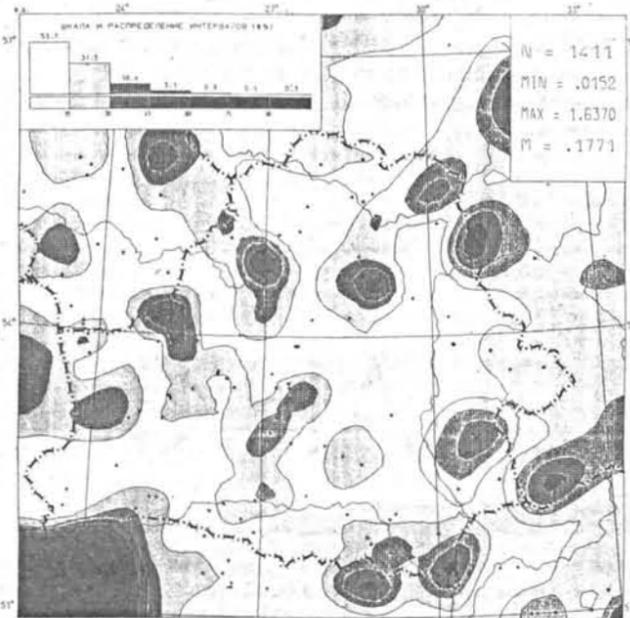
Гістарычны аспект генетычнай зменлівасці этнасаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы на трэцяй карце дазваляе прасачыць распаўсюджанасць так званых балцкага субстрату ў першую чаргу на паўночна-заходнім рэгіён беларускага Панямоння з пераходам на Паўночную Украіну. З гэтай распаўсюдзіць магчымасці далейшага выкарыстання абагуленых узаемаадносін паміж суседнімі этнасамі быў значна пашыраны спектр лакальняў іх генафондаў да 21 локуса. Апошнія дзве карты, выкананыя ў каларным варыянце ў той жа Лабараторыі генетыкі чалавека Інстытута агульнай генетыкі Расійскай Акадэміі навук пад кіраўніцтвам праф. Ю. Рычкова, сведчаць аб тых самых узаемаадносінах на памежных тэрыторыях. Генафонд Усходняй Еўропы знаходзіцца на самых блізкіх адлегласцях ад рускіх Цэнтральнай Расіі пераважна на прасторах Рускай Раўніны (карта 4). Беларусь, Усходняя Літва і Латвія, паўночна-заходняя Украіна ў першым набліжэнні знаходзяцца ў агульнай антрапагенетычнай прасторы.

Але нас на даным этапе больш цікавіць карта 5, дзе праілюстраваны адлегласці генафонду Усходняй Еўропы ад генафонду беларусаў. Калі прызнаць імавернасць генетычнага пастаянства праз пакаленні, згодна з канцэпцыяй А. Любішэва і Ю. Рычкова аб паходжанні структурных кампанентаў арганізаванай папуляцыйнай сістэмы ад продкаў агульнасці, з’явіўся новы доказ большай стабільнасці генафонду ў параўнанні з моваю і культурай. Аднак і назіранні за крыніцарам, і палеаэтнаграфічныя факты таксама дазваляюць меркаваць аб аўтахтоннай пераемнасці і глыбокай старажытнасці традыцыйнай беларускай культуры і побыту.

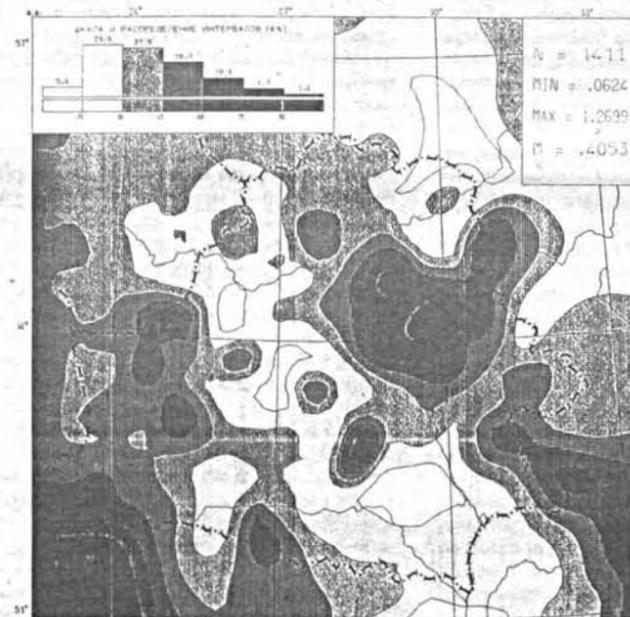
Такім чынам шматгадовы антрапагенетычны і генагеаграфічны даследаванні высковага насельніцтва на тэрыторыі Беларусі дазваляюць нам з вялікай упэўненасцю лічыць сучасных беларусаў прамымі нашадкамі тутэйшага старажытнага насельніцтва. Фактычнае фарміраванне адаптыўнага тыпу хутчэй за ўсё адбылася разам з эпахальнымі змяненямі антрапалагічнага тыпу на працягу 100-150-ці пакаленняў, што доўжыць нашае паходжанне ад палеаеўрапеіднай расавай сукупнасці з часоў першанасельніцкаў неаліту. Зацікаўленага чытача дасылалем да нядаўня апулікаванага артыкула “Беларуская антрапалогія” ў першым нумары “Беларускага гістарычнага часопіса” за 1995 год, ці да навуковых прац і манаграфій беларускіх антрапалагаў за апошнія 5-10 год.

Аляксей СІКУЛІЧ,
вядучы навуковы
супрацоўнік аддзела
антрапалогіі і экалогіі
Інстытута МЭФ АНБ, доктар
біялагічных навук

г. Мінск



1. Генетычныя адлегласці па локусах ABO і Rh у насельніцтве Беларусі (x 100).



2. Генетычныя адлегласці па 8 генных локусах у насельніцтве Беларусі (x 100).



3. Генетычныя адл. ад генафонду рускага народа (па 8 локусах).



4. Адл. генафонду Усх. Еўропы ад рускіх Ц. Расіі (21 лок., 57 ал.).



5. Адл. генафонду Усх. Еўропы ад генафонду Беларусі (па 21 лок., 57 ал.).

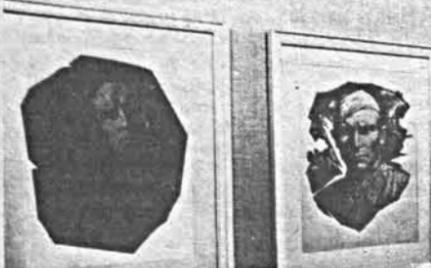
ТВОРЦА,
АДКРЫТЫ НАНОВА



Бывае такая нечаканасць, калі занага майстра раптам адкрываеш нанова. І пачынаеш шкадаваць, што адбылося гэта толькі цяпер, асабліва, калі раней адмаўляў яму ў лірычнай іскрыцы і ставіў у шраг няхай прафесійнага, але афіцыйнага мастацтва.

Пётр Дурчын — сведка эпохі, творца старэйшага пакалення. Ён вядомы сваім партрэтным цыклам (амаль акадэмічна ўжорэч), прысвечаным абаронцам Брэсцкай крэпасці, за які ў 1990 г. мастак атрымаў сярэбраны медаль імя М. Грэкава. Яму належыць першая на Беларусі шматфігурная дыярама на гэту ж тэму (1957 г.). Геройны Брэст заўжды лічыўся сэнсам яго творчасці, галоўнай тэмай работ. Яго творы знаходзяцца ў музеі Брэсцкай крэпасці, яны запалі ў памяць з кнігі і падручнікаў.

Да дня Перамогі ў музеі Заслаўскага гісторыка-культурнага запаведніка адкрылася персанальная выстава П. Дурчына. Супрацоўнікі запаведніка і Нацыянальнага мастацкага музея сабралі лісты, фотаздымкі мастака, знакі і графічныя работы. Але асабіста мяне ўразілі яго лірычныя пейзажы — мазырскі цыкл. Згадаю "Прыпяць раніцою": залатая восень, павольная рака, бярозы, атмасфера спакою і гармоніі. Мастак дасканала валодае тэхнікай пастэлі, яго пейзажы — эмацыянальныя і лірычныя краявіды. Мастак не адкрывае нечага дасюль нябачанага, ён проста здольны паглядзець на ўсё свежа, па-свойму, зачаравацца станам прыроды і перадаць гэта глядзю.



За сваю творчасць у 1989 г. Пётр Дурчын атрымаў званне Заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі.

Н. Ш.
Мастак Пётр Дурчын.
З экспазіцыі выставы. Партрэты абаронцаў
Брэсцкай крэпасці.
Фота А. МАЦЮША

АБ'ЯДНОЎВАЮЦЦА
МАСТАКІ
ВІЦЕБШЧЫНЫ

У Віцебску адбыўся першы арганізацыйны сход мастакоў-акварэлістаў. На ім было прынята рашэнне аб стварэнні мастацкай суполкі "Віцебская акварэль", абраны старшыня і рада, распрацаваны асноўныя канцэптуальныя палажэнні існавання суполкі і яе дзейнасці. У суполку ўвайшлі вядомыя віцебскія мастакі Г. Шуцаў, І. Шкуратаў, А. Шэйнак, У. Шапо, Р. Танковіч, І. Сталароў, Б. Ральцевіч, Я. Панамарэнка, У. Напрэнка, В. Ляховіч, М. Ліўковіч, А. Кастагыз, А. Карпан, А. Іваноў, А. Ільіноў, М. Драненка, Ф. Гумен, Л. Воранава. Суполка створана не ў піку існуючай секцыі акварэлі пры Саюзе мастакоў Беларусі, тым больш што асноўная большасць сябраў суполкі — члены саюза, а з мэтай самавызначэння ўласнага мастацкага менталітэту, а таксама прапаганды творчасці мастакоў віцебскай школы. Афіцыйная прэзентацыя суполкі адбудзецца 26 чэрвеня ў Полацку, падчас адкрыцця там вялікай выставы віцебскіх акварэлістаў.

Міхась ЦЫБУЛЬСКИ

20 лютага 1995 года ўсе мы, родныя і блізкія майго незабыўнага старэйшага брата Рыгора Віктаравіча, за памінальным сталом адзначалі першыя ўгодкі з дня яго заўчаснай смерці. Шматлікія сябры, таварышы па працы, ветэраны вайны, вучні Рыгора Віктаравіча і асабліва тыя навукоўцы, у якіх бальш душа за нашу беларускую культуру, ведалі майго брата як дапытлівага крэатыва Случчыны, педагога і фалькларыста, паэта і літаратуразнаўца, прапагандыста роднага слова, даследчыка далёкай нашай гісторыі.

"Пройдуць гады, дзе сяцігоддзі і стагоддзі, — бывала, гаварыў ён у час нашых апошніх сустрэч, — нас даўно не будзе, і гісторык ці дапытлівы чытач выпадкова прачытае маю кніжку, артыкул, верш ці нават самую прахадную газетную публікацыю. І падумае: жыў чалавек, нешта рабіў, кудысьці імкнуўся, хацеў данесці свае думкі людзям — і данёс..."

Але зусім не гэтая развага, даволі тыповая для людзей 60 год, прымусіла мяне друкаваным словам сказаць пра нябожчыка. Я добра памятаю, колькі часу і сілы спатрэбілася Рыгору, каб сапраўды па крупінках сабраць звесткі пра Альгерда Абуховіча, які жыў і працаваў у Слуцку — не далей чым за 400—500 метраў ад кватэры майго брата, ды толькі ў канцы XIX—пачатку XX стагоддзя. У рэшце рэшт яму пашчасціла пасля шматгадовых пошукаў знайсці магілу пісьменніка, удакладніць даты жыцця, саставіць са слоў вучня Абуховіча — таксама выдатнага дзеяча беларускай культуры Язэпа Дылы — вусны партрэт паэта. З нязменным хваляваннем чытаў Рыгор у 60—70-ыя гады тады яшчэ зусім "непублікабельны" "Тэстамент" Уладзіміра Жылкі, перапісаны для свайго сваяка Рыгора (наша бабка па маці, Фядора Жылка, з іх роду) рукою брата Уладзіміра, запісаў звесткі аб гэтым "другім Багдановічы" ў беларускай пазіі, часта атрыманыя самым неверагодным шляхам — у час выпадковай сустрэчы з былым сьсылным "нацдэмаўцам" ці з публікацыі ў газеце часоў нямецкай акупацыі.

Дык няхай будучыя даследчыкі і гісторыі Случчыны, і ўсёй беларускай культуры цывілізаваным шляхам, г. зн. праз гэтыя памінальныя нататкі, знойдуць хоць самыя агульныя звесткі пра Рыгора Родчанку, хай сучасная моладзь, якая так мала задумваецца пра свае карані, усвядоміць самае важнае, што далі нам Прырода і Бог на ўсё жыццё.

ТАСТАМЕНТ
РЫГОРА РОДЧАНКІ

Здарылася так, што майму брату да сваіх каранёў давялося вяртацца двойчы ў жыцці. Ён нарадзіўся 8 снежня 1929 года на Украіне, у Луганскай вобласці, на радзіме нашага бацькі, які ў час вайсковай службы ў 17-ым Цімкавіцкім пагранічным атрадзе (дарэчы, тым самым, які ў 1939 годзе перадыслацыраваўся ў Брэсцкую крэпасць і першым прыняў на сябе удар фашыстаў) прывёў там жонку Вольгу і разам з ёю вярнуўся на Бацькаўшчыну. Быў ён адзіным наследнікам — сямёра сяцёр у разлік не прылічылі — 15 дзесяці зямлі, што для любога цімкаўскага селяніна, і нашай маці ў тым ліку, лічба амаль неверагодная: вась дзе, здавалася ёй, сапраўды можна сваімі рукамі і працай пабудоваць шчасце. Аднак... як гом з яснага неба лягнула калектывізацыя. Маладая сям'я з сынам-першынцам некаторы час вандравала па Старабелшчыне і Паўночным Каўказе, бацька працаваў рабочым, яго як актывіста накіравалі нават на "фронт калектывізацыі", дзе ледзь не забілі сяляне. Выратавала жонка-беларуска, якую за "хрысціянскую справядлівасць" халы вельмі паважалі. У рэшце рэшт маці надакучыла кідацца па людзях ды па бараках, сям'я пераехала ў Цімкавічы, дзе і быў больш цывілізаваны, і жылося лягчэй. Праз год, у жахлівым для Украіны 33 годзе, са Старабелшчыны прыехаў увесь апухлы ад голаду дзед. Стары, праўда, даволі хутка ачуняў, пасвіў у калгасе кароў, нават завёў сабе каханую — тутэйшую бабку; памёр ён у сярэдзіне 30-х гадоў, пахаваны ў Доктаравічах, на яго помніках спявалі беларускія і ўкраінскія песні, — так хацеў сам нябожчык. Бацьку між тым, як камуніста і былога пагранічніка, чалавека праверанага, кідалі на адказную работу па ўсёй прыгранічнай Капыльшчыне: старшынёй калгасаў і сельсаветаў, сакратаром партарганізацый МТС і спіртзавода. Менавіта тады трохгадоваму Рыгору, які на дзіва вясковым хлапчукам размаўляў толькі па-ўкраінску, давялося ўпершыню спасцігаць сваю беларускасць. Для дзіцяці гэта было няцяжка, бо сам бацька, прыродны ўкраінец і нашчадак казака-запарожца, ужо напярэдадні вайны стаў зусім беларусам. І хоць за чаркай мог перакрыліваць мясцовую дзэкачую гаворку, тым не менш любіў трапныя капыльскія прыказкі, прымаўкі, народныя песні.

Бацька ўмеў знайсці падыход да любога мужыка і бабы, ніколі нікога не пакрыўдзіў, выхоўваў толькі словам, а калгаснага злодзея, на яго ж радасць, толькі аплявухаю, так што калі ў гады вайны на Капыльшчыне спатрэбілася ствараць новы партызанскі атрад лепшай кандыдатуры на пасаду камісара атрада імя Ракасоўскага (спачатку з 5 чалавек, так званая ініцыятыўная група), чым палітрук Сувораўскага атрада Віктар Родчанка, камандаванне не знайшло. І калі недзе ў 1960 годзе бацьку за дружбу з цімкаўскім папам у Капыльскім РК выключылі з партыі, на бюро абкома яго "выратаваў" першы сакратар С. Прытыцкі кароткай даведкай: мы ведаем, што вы стварылі атрад і

атрад добра ваяваў. Запісалі толькі "страгача" з занясеннем і апошнім папярэджаннем...

Маці па мужчынскай лініі (аб жаночай лініі Жылкаў мы ўжо гаварылі) была адным з нашчадкаў мікалаеўскага салдата з Брэсцкіх Дыяніса Несцерака (адсюль вясковае наша прозвішча "даванізавы"), які пасля службы атрымаў зямельны надзел на цімкаўскіх выслелках, у Агародніках, дзе зараз амаль кожны другі жыхар — Несцярчук. Была яна жанчынай рослай, чарнявай, працавітай, а галоўнае, як сама любіла гаварыць, не дурнейшай за самага хітрага цімкаўскага местачковага яўрэя.

Першы, мясцовы шлюб у яе быў няўдалы — не было дзяцей, за халха і "сцягача" Родчанку (так бацьку называла ўпотаў бабка — ад "цягача па свеце") яна пайшла супроць волі бацькоў, у гэтым новым шлюбе Бог даў ёй шасцёра дзяцей. Трое даваенных — у іх ліку Рыгор і аўтар гэтых радкоў — з-за нястачы, у літаральным сэнсе паляянаў за намі цімкаўскай паліцыі (сям'я ж партызанскага камісара), самой партызаншчыны аказаліся са слабым здароўем, сястра Зоя наогул пасля вайны памерла ў 22-гадовым узросце, пакінуўшы маленькую дачушку, вельмі падобную на бабу Вольгу, працавітую і ў самым добрым сэнсе ўчэпістую ў жыцці. Здаецца, менавіта гэтая ўнучка, нягледзячы на сваіх траіх яшчэ не пастаўленых на ногі дзяцей, ажыццявіла, нарэшце, даўнюю мару сваёй бабкі аб дастатку; затое ж не вылазіць з "Жыгуды", круціцца па ўсёй Беларусі. Трое пасляваенных сыноў нашай маці скончылі розныя маскоўскія інстытуты, але па адной спецыяльнасці — аэрагідрадзіянікамі, і зараз працуюць у гарадах Расіі.

Рыгор напярэдадні вайны скончыў пяць класаў. Ужо праз 5 дзён пасля пачатку вайны ў Цімкавічы прыйшлі немцы, у разрабаванай школе Рыгор знайшоў метрыку амаль усіх сваіх сяброў, толькі не свае — і доўгі час не ведаў дакладную дату свайго нараджэння. І толькі ў 60-ыя гады са Старабелска даслалі, нарэшце, дублікат метрыкаў: 8 снежня 1929 года. Бацька наш быў чалавек рослы і дужы, маці, як ужо гаварылася, таксама Бог не пакрыўдзіў, так што калі ўлетку 1942 года Рыгор, ледзь выратаваўшыся сам і выратаваўшы ўсю сям'ю ад немінучага расстрэлу (хлапец дабег да хаты раней за паліцэйскіх), пайшоў у партызаны, яму ў няпоўныя 13 год давалі ўсё 17, і ён неслыма партызанскую службу нароўні з усімі. Тут дарэчы будзе сказаць, што па падліках самога Рыгора асабовы склад партызанскіх атрадаў Беларусі на 75-80% складалі юнакі да 20 год, факт, які афіцыйныя гісторыкі партызанскага руху стараюцца абыходзілі. Зрэшты, ці толькі аб гэтым, як мы ўбачым далей, яны маўчалі...

Тым часам маці, якая засталася адна з двума дзецьмі чатырох і шасці год, некалькі месяцаў хавалася і тулілася па сваяках у бліжэйшых да Цімкавіч вёсках, потым, вера-

чы ў Бога і хрысціянскую справядлівасць, пайшла да сваёй сяброўкі Жэні, жонкі самога дырэктара нямхоза, і дамовілася, каб нас не чапалі і каб нам выдзелілі "кватэру" — хаціну расстрэлянай немцамі яўрэйкі Хаі. Там мы перазімавалі, хоць маці ніколі і не навачала дома — толькі па суседзях.

Пазней бацька забраў нас да сябе ў лес, там маці стала партызанскай кухаркаю і санітаркаю. Але ў час блакаты партызаны былі вымушаны кінуць сем'ю на волю лёсу, многія жанчыны і дзеці ў Жылінобродскіх лясах загінулі, нам зноў пашчасціла: карнікі прайшлі за 30-40 метраў ад куста арэшніку, дзе мы ўсе сядзелі. Пасля прыходу Чырвонай Арміі бацька ў Капылі зайшоў у турму да аднаго з паліцаў, што прыходзілі нас расстрэльваць. "Я ведаю, Родчанка, што ты мяне біць не будзеш, — сказаў ён, увесі сіню ад збіванняў, — не такі ты чалавек. Але — хочаш вер, хочаш не вер — тваю Вольку і дзяцей я пашкадаваў. Добрая яна жанчына, і ты мне бллага не рабіў..." Так што надзеі маці на Бога і хрысціянскую справядлівасць не былі зусім беспадстаўнымі, тым больш што яна адначасова спадзявалася на свой розум і векавую філасофію беларускай сялянкі. Калі, напрыклад, восенню 41-га бацька ўцёк з палону і прыйшоў дамоў і яго, як камуніста, арыштавалі, маці... выкупіла яго за 35 залатых рублёў і карзінку з выпіўкай-закускай. "Самы галоўны" ў Капылі немец "увесі ў залатых бляшках", праз перакладчыка ўважліва выслухаў развагі маці: "пайшоў у тую партыю, бо трэба было карміць дзяцей, каб жа ён ведаў, чым гэта скончыцца" і г. д.

У снежні 1942 года ў Лаўскім баі — па Рыгору, "капыльскія Фермапілы" — брат і бацька згубілі адзін аднаго, да самай вясны Рыгор разам з асноўнымі сіламі брыгады партызаніў на Палессі. На лёдзе Чырвонага возера з каўпакоўцамі сустрэкаў самалёты з Масквы, лавіў рыбу. "Была вялікая рыбная прыдуха, — расказаў ён. — Днямі выкідалі на лёд шчупакоў, сазаноў ды плотак, партызаны, бывала, жартавалі наконт "разнастайнасці" свайго меню: рыба смажаная, рыба вараная і рыба проста кавалкамі!"

Летам 1943 года па дарозе ў Слуцк з важным лістом да падпольшчыкаў Рыгора каля адной з вёсак захапілі ў палон паліцаі і доўга катавалі. Гэтага б не здарылася, калі б партызан-праваднік да "нямецкай зоны" рабіў сваю справу як след; ён жа са сваім ППШ залег у недалёкіх кустах і увесі аддаўся творчасці: пісаў вершы. Брату, які і сам тады грашыў вершамі, удалося ўцячы, нават ліст не трапіў у рукі ворага. Але ўсё астатняе жыццё Рыгор пакутаваў ад цяжкай нервовай хваробы: менавіта так лічыла маці, якая і сама схпіла ваеннага ліха цераз край...

Роўна праз год, калі партызаны разам з Чырвонай Арміяй вялі бой за вызваленне Слуцка, брат выпадкова трапіў у тую самую вёску, знайшоў аднаго з тых самых паліцаў-катаў. Па законах ваеннага часу, тым больш па партызанскіх законах, адплата мелася

быць кароткай і на месцы. Але... Рыгор дараваў гэтаму чалавеку ўсе здэкі, і дараваў зусім не таму што жонка і дзеці паліца прасілі аб літасці, — проста, як і бацька, такі ён быў чалавек. Былыя ворагі потым доўга жылі напаліца адзін ад другога на роднай слупкай зямлі. А напрыканцы жыцця брат наогул зацікавіўся лёсамі тых беларусаў і іх нашчадкаў, вінаватых і невінаватых перад народам, якія пасля вайны апынуліся ў ЗША, Канадзе, Паўднёвай Амерыцы, нават у Аўстраліі, вёў пераліску; некаторыя з гэтых людзей нават прыязджалі ў Слуцк да Рыгора і межавіта ён "прабіваў" ім візы для сустрэчы з Радзімай.

Пасля вайны Рыгор толькі два ці тры месяцы хадзіў у школу: было сорамна, пераростак, тым больш бывалі партызан з узагародамі... У 1946 годзе, якраз у час другога, пасляваеннага голаду на Украіне, ён заканчвае скарачаны курс Сталінскага цэплатэхнікума у г. Лохвіца Палтаўскай вобласці і да прызыву ў армію працуе на аднаўленні некалькіх беларускіх спіртзаводаў і жывёлагадоўчых комплексаў. Затым Балтыйскі флот, служба на лідэры "Мінск" па карабельнай спецыяльнасці... кок. "Ад'еўся хоць за ўсю вайну!" — успамінаў Рыгор. У час рамонтна судна ў Ленінградзе ён, нарэшце, заканчвае 102-ую завочную СШ горада, вучыцца ў афіцэрскім фінансавым вучылішчы і далейшую вайсковую службу ўжо на пасадзе лейтэнанта-начфна праходзіць у Балтыйскай асобнай артылерыйскай брыгадзе берагавой абароны. Амаль адразу ж пасля атрымання афіцэрскіх пагонаў у 1956 годзе брат становіцца студэнтам-завочнікам філфака БДУ.

Два гады партызаншчыны ўсё больш давалі аб сабе знаць. У канцы 50-х гадоў Рыгора камісуюць, прызначаюць групы інваліднасці, і ён вяртаецца на Беларусь, у Слуцк. Гэта якраз і было яго другое і апошняе вяртанне да роднай зямлі, роднай культуры, родных каранёў. Да канца сваіх дзён ён жыў і працуе тут, побач з Касым мосцікам праз Бычок, прыток Слуцы. Выкладае беларускую мову і літаратуру ў сярэдняй школе, аб якой, старэйшай на Беларусі, у хуткім часе напіша кнігу, супрацоўнічае ў мясцовай і рэспубліканскай перыёдыцы, збірае фальклорныя творы, вывучае гісторыю краю, архівы. Штогод ходзіць і ездзіць па Слуцчыне, па былых партызанскіх сцежках, сустракаецца з цікавымі людзьмі, ловіць рыбу і ракаў, збірае грыбы і ягады. Пры шчырай, сапраўды чалавечнай падтрымцы Адама Мальдзіса стварае вядомае ўсім беларускім літаратуразнаўцам навукова-пошукавае даследаванне аб сваім земляку і выдатным дзеячы беларускага адраджэння Альгерду Абуховічу-Бандынелі. Яму, прыроднаму сялянину, а тым больш былому начфину і карабельнаму коку, ніколі не чужы быў і дух мужыцкай гаспадарлівасці: аднойчы глыбокай восенню разам з жонкай ён назбіраў у аднаму яму вядомых закутках слупкіх лясцоў і балот паўтары тоны журавінаў, другім разам, ужо вясною, зрабіў на "Запарожцы" некалькі ходак на Чэрвеньскі рынак у Мінску з грузам смаржкоў, — трэба было вучыць траіх дзяцей.

Старажылы-случкі і сёння памятаюць, што з канца 60-х і да пачатку 80-х гадоў Рыгор Родчанка як бы ўсасабляў у сабе сумленне мясцовай інтэлігенцыі, быў накітавал тутэйшага дысідэнта і ў час афіцыйных дэманстрацый з адпаведным плакатам у руцэ дэманстраваў супроць злоўжыванняў гарадскіх і раённых улад, так званых "віцеб-

скіх узурпатару" (партыйная вярхушка ў Слуцку, мусіць, з лёгкай рукі іх земляка Машэрава і сапраўды складалася выключна з віцэблян). Некалькі год запар напярэдадні святаў першамай і кастрычніка Рыгора па загадзе мясцовых апаратчыкаў прэзентыўна затрымлівалі і "спецтранспартам" адпраўлялі аж у Навінікі, у псіхіятрычную бальніцу. Навуковы кансультант бальніцы, прафесар і былы партызанскі лекар (на жаль, не ведаю яго прозвішча) адразу ж збіраў медыцынскі кансіліум, выдаваў брату даведку аб тым, што ён "бяспечны для акружаючых" і пасля партызанскіх успамінаў ды гутарак аб філасофіі і праблемах псіхіятрыі адпраўляў дамоў.

Цікавы матэрыял сабраў Рыгор аб Слуцкім паўстанні 1920 года, але паколькі факты 70-гадовай даўнасці ён сам абнародаваў, скажам тут аб менш вядомым шырокім кола беларускай грамадскасці слупкім "мяцэжы" сярэдзіны 60-х гадоў. У час суду над зрабіўшым злачынства інструктарам гаркама Галановічам узрушаны натоўп гараджан і жыхароў навакольных вёсак (па падліках Рыгора, колькасць людзей даходзіла да 40-50 тысяч) спаліў будынак суда разам з суддзёю і міліцыянерамі, людзьмі зусім непавіннымі: случкі чамусьці лічылі, што падсуднага абавязкова апраўдаюць: рука руку мые.

Успамінаю такі вусны расказ брата: — Дзесьці апоўначы (а суд запалілі каля 17 гадзін, і гарэў ён да раніцы. — М. Р.) стаім мы, некалькі адстаўнікоў-франтавікоў, на Пралетарскай, амаль каля свайго дома. Падыходзіць сусед, былы маёр-танкіст. Ён і дакладвае калегам-франтавікам: "Гарнізон горада паралізаваны, улады ў прастрэцы, паўстанцам, як паветра, патрэбны людзі, якія маюць вопыт баявых дзеянняў". Вострыя на язык адстаўнікі ў даўгу не астаялі: маўляў, каму ж, як не табе, ветэрану венгерскай рэвалюцыі, стаць на чале... І тут з вуліцы імя 14 Партызан заварочвае калона машын ваенізаваанай пакарнай аховы. Усе байцы як на падбор і, што называецца, з іголкамі: у касках, пры багорчыках, сякерах, ланцужках з бліскучымі карабінамі-пстрыкалкамі. "Мужыкі, гдзе тут у вас гарыт?" — "Пяцьсот метраў прама і налева! Толькі не едзьце туды, хлопцы, вас паб'юць..." — "Как так?! Што за разгаворы — уперод!" Хвілін праз пятнаццаць калона вяртаецца. Байцы ачмурэла атрасаюцца, шафёры моўчкі выбіраюць з кабінаў камяні і бітае шкло, а іх начальнік больш не пыжыцца: "Ды ну яго ўсё нахран! Пусць гэту кашу расхлёбвае тот, хто яе заварыў!".

Больш чым праз паўгода ў час чарговай першамайскай "прэзентыўнай" адсідкі ў Навініках Рыгор сустрэўся са зняволеным там жа маладым хлопцам з адной слупкай прыгараднай вёскі. Хлопец выпадкова трапіў на здымак агента КДБ ("кэзбэсты" нават уначы здымалі патаемнымі камерамі), і, паколькі ў руцэ бедлага была палка ці камень, яго арыштавалі і доўга цягалі на допыты. Павясковаму хітры случак, затурканы зняволеннем і навучаны сваёй маці, на ўсе без выключэння пытанні, бубніў адно: "Нічога не ведаю, ведаю толькі: людзі казалі — суд спалілі правільна, а суддзю — шкада!". Колькі з ім ні біліся, адказ быў адзін. У рэшце рэшт яму вызначылі дыягназ "ідэятызм" і адправілі ў псіхбальніцу, адкуль да лета яму ўсё ж удалося выкаўзнуцца, — свет не без добрых людзей.

Хай мне даруюць чытачы гэтых нататкаў, але для мяне ўспаміны пра брата — гэта перш за ўсё ўспаміны пра нашыя бясконцыя,

часцей за ўсё начныя гутаркі з ім (аўтобус з Гомеля прыходзіў недзе за поўнач) пра людзей, якіх ён ведаў, любіў, умеў адной фразай, учынкам, гумарам ці жартам перадаць іх непаўторны характар. У гэтым сэнсе міжволі думаеш аб бессмяротнасці чалавека, бо наш бацька быў такім жа няўрымслівым жываліцам і людзей, і ўсяго перажытага.

Да ўсяго сказанага Рыгор заўсёды быў чалавекам справы. Стварыў і ўзначаліў у Слуцку пісьменніцкую арганізацыю, якая мела нават свой рахунак у банку, арганізаваў таварыства юных удзельнікаў вайны (усесаюзнае!).

Рыгор заўсёды з вялікай надзеяй глядзеў на моладзь і ў сваіх надзеях нават даходзіў да таго, што з нецярпліваасцю чакаў, калі ў эшалонах улады поўнасцю знікнуць былыя партызаны і франтавікі, ці, як ён гаварыў, калі яны, нарэшце, падобна дыназаўрам вымруць, уступішы месца ля дзяржаўнага штурвала адукаванай, разумнай, таленавітай моладзі. "Вымерлі твае дыназаўры, — бывала гаварыў я, — галоўную службу ў грамадстве і ля дзяржаўнага штурвала нясе пасляваеннае пакаленне, а чым яно, адукаванае і шустрэйшае, лепшае за тваіх менш адукаваных, цяжкіх на пад'ём, затое куды больш сумленных партызанаў?" Але брат стаў на сваім: проста, адказаў ён, у нас такая загнанная сістэма падбору кадраў, што таленавіты чалавек, чалавек сумленны, на жаль, ніколі "наверх" не трапляе — ідзе ў высеўкі ледзь не на першым самым буйным рэшце. Але пакакай, грамадства рана ці позна ўспомніць філасофію "здаравага сэнсу", а здаровы сэнс і марксізм — у большасці сваёй рэчы зусім несумяшчальныя; помню, у студэнцкай гады такія філасофскія пасажы брата мяне здзіўлялі і блантэжылі.

Шлях самастойнага развіцця Беларусі Рыгор бачыў на тых накірунках, якімі зараз ідуць краіны Балтыі, перш за ўсё Летува, дзе, як вядома, антырасійскія тэндэнцыі ў дзяржаўнай палітыцы амаль не праявіліся. На жаль, разважыў брат у сваім застаўленым кніжным шафамаі і наскрозь пракурорным пакойчыку хрушчоўкі, нашы палітыкі, былыя апаратчыкі, не могуць і не здольны асэнсаваць геапалітычнае і геастратэгічнае месца Беларусі ў Еўропе, асабліва той факт, што Расійскае дзяржаўнае ўтварэнне як імперыя заўсёды стаяла на трох кітах: саюзе Вялікай, Малой і Белай Русі. Што Беларусь, як адзін з гэтых кітоў, як мост і дарога ў Еўропу, для Расіі, бадай, важней, чым утрая большая плошчы і ўпацёра па насельніцтве Украіна. Усё гэта трэба выкарыстоўваць, усё гэта абавязкова будзе выкарыстана нашымі палітыкамі, калі сапраўды самастойная, палітычна і эканамічна стабільная Беларусь стане для ўсёй рускамоўнай прасторы былога Саюза не толькі акном у Заходнюю Еўропу, але і, накітавал Швейцарыі, найлепшым і самым зручным месцам захавання капіталаў, банкаўскіх аперацый і г. д. Чаму б ужо сёння не дамовіцца з Польшчай, у якой ёсць свае інтарэсы на Беларусі, аб спрощаным рэжыме для паездкаў у гэтую дзяржаву нашых грамадзян?

Самастойнасць Беларусі, на думку брата, была непазбежнай, як наступленне дня пасля ночы. Любая нацыя, гаварыў ён, асабліва тая, якая гістарычна мела сваю дзяржаўнасць, рана ці позна атрымае магчымасць самастойнага развіцця. Дзяржаўнасць беларусаў існуе сотні год, яе, з гонарам называючы сябе "царамі Вялікай, Малой і Белай Русі", тым самым намінальна прызнавалі

нават расійскія імператары, а бальшавікі наогул прымушаны былі абстаўць гэтую намінальную дзяржаўнасць усёй магчымай, хай сабе і ляччай атрыбутыкай. І калі зараз расійскі "дзяржаўнік" А. Салжаніцын дакарае парламентарыяў з Думы за тое, што яны нібыта праявалі Беларусь, якая, маўляў, "цягнулася да саюза з Расіяй", мне ўспамінаюцца зусім не самадзейна-местачковыя, а глыбокія і грунтоўныя развагі брата: расійская шматнацыянальная дзяржава перажывае зараз перыяд нестабільнасці (не першы і не апошні ў сваёй гісторыі), калі нават самыя малыя народы, былыя аўтаномныя вобласці і акругі імкнуцца да самастойнага, незалежнага ад Масквы існавання. Ці ж трэба зараз Расіі, і без таго заклапочанай шматлікімі праявамі суверэнітэтаў на сваёй тэрыторыі, яшчэ і "цяжарнасць" Беларусі, — беларусы ж заўсёды будуць памятаць аб сваёй самастойнасці, імкнучы да яе і тым самым будуць правакаваць такое ж імкненне да суверэннага развіцця другіх народаў і тэрыторый у складзе гэтай буйной еўраазійскай дзяржавы. Кожны новы дзень, кожны год самастойнага існавання Беларусі робіць усё больш і больш немагчымым адкат назад. Трэба толькі перацягнуць, перажыць непазбежны перыяд нашага дзяржаўнага станаўлення, тым больш што гэтае станаўленне супала з глабальным крызісам марксісцка-ленінскай ідэалогіі, "савецкага ладу" жыцця, планова-каманднай эканомікі.

І ўсё ж Рыгор быў за саюз рускага і беларускага народаў, саюз эканамічны, культурны, чалавечы, — такі саюз зараз "явчым парадкам" ажыццяўляецца, і задача палітыкаў не перашкаджаць, а мацаваць яго на ўзаемавыгаднай аснове.

"Хопіць гаварыць аб самабытнасці Грузіі і яе культуры, — любіў цытаваць Рыгор словы Э. Шварцнадазе. — Трэба працаваць на карысць Грузіі і грузінскай культуры". І сам Рыгор Віктаравіч сапраўды аддана працаваў на карысць сваёй матчынай Радзімы, на карысць нашай з вамі беларускай культуры, гісторыі, навукі, літаратуры. У яго архіве некалькі дзесяткаў тысяч фальклорных тэкстаў, запісаных і пасартызаваных ім самім у Слуцку і наваколлі (ён выдаў толькі адзін зборнічак, у асноўным — з фальклорных тэкстаў нашай маці), шмат успамінаў пра мінуўшчыну іншых людзей, дзесяткі вершаў, перакладаў, нататкаў, нават цэлая кніга аб дарах беларускіх лясцоў — грыбах і ягадах.

Апошні зборнік сваіх вершаў брат хацеў назваць "Голас чалавечы" — маўляў, некалі беларускія паэты сімвалізавалі сваю лірыку ў вобразах Дудкі, Смыка, Жалейкі, я ж прашу Музу дараваць мне проста голас чалавечы.

І такі Чалавечы Голас яму быў дараваны. Рыгор Віктаравіч Родчанка прыдбаў вечны спакой там, дзе і марыў: у родных Цімкавічах побач з магіламі сваіх продкаў. Напярэдадні яго смерці з Санкт-Пецярбурга прыйшла радасная вестка: з'явіўся на свет новы, пяты ягоны ўнук. У гонар памёршага дзеда хлопчыка па звычай нашых продкаў назвалі Рыгорам...

Р. С. Архіў Р. Р. знаходзіцца ў Слуцку пад надзейным доглядам старэйшага сына нябожчыка Вадзіма Рыгоравіча, навуковага супрацоўніка матэматычнай кафедры Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Мікола РОДЧАНКА,
кандыдат філалогіі,
дацэнт Гомельскага ўніверсітэта
імя Ф. Скарыны

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Не хвалю тых, хто крытыкуе прэзідэнта, навошта мазі нам пудрыць. Нашаму прэзідэнту да твару апладысменты, ён чалавек мудры. Вось як управіцца з малым прадпрыемствам і падасца ў вялікае прэзідэнцтва, самыя зацяттыя апаненты зразумеюць тады, як гэта неінтэлігентна — крытыкаваць прэзідэнта. А позна будзе, дысідэнтны!

Веру, назвы даследчых устаноў мы ўбачым калісьці праз іншыя прызмы: будуць у нас інстытуты чалавечых правоў і кафедры навуковага нацыяналізму.

Не спраўдзілі нашых надзей Віскулі, як было, так і стала: па-ранейшаму ў Маскве каралі, а ў Мінску — васалы.

З усіх мастацтваў для мяне важнейшае — кіно. Ледзь толькі ручку крутанеш, назад бяжыць яно. Вяртае ў маладосць кіно, хоць я і састарэў даўно, з усіх мастацтваў для мяне важнейшае — кіно.

Прадавалі на рынку котачку (куды шчэ трапіць давядзецца?), а котачка куточкам вочка паглядзела на птушак у клетцы.

З Чырвонай кнігі: малыя захаваліся як від, бо не пайшлі за чалавекам.

О страсная сіла позіркаў, сэрцы не забываюцца, паглядзеў на жанчыну ў аўтобусе, а яна падхапілася: "Сядайце".

Спачатку было слова, тады была сварка, мяркуецца, выпадкова прыпадае на правую Дарка. Дасталася, праўда, і Раі, хоць Рая і глуханямая, на левую Рая кульгае.

— Хочаш быць другім, — сказаў першы, — хутчэй шукай трэцяга.

Добра ведаю вуліцы мінскіх ускраін, і не год, і не два давялося па іх пашнарыць. Як казаў малады Барадулін, людзі дзеляцца на тых, што кватэры маюць, і на тых, што аб іх мараць. Не сцвярджаю зараз, што здзейснілі мае летуценні, хоць жыву ў чатырохпакаёвай паблізу плошчы цэнтральнай, чатырохпакаёвай, але гэтай адно па найменні, бо камунальнай. І таму прашу

Барадуліна — песняра нашага бескватэрнага юнацтва — памяняць нешта ў сваім вызначэнні крылатым: людзі сапраўды дзеляцца на шчаслівых і беспрытульных, але вось я кватэру маю, а ці назавеш нас шчаслівымі, жыхароў міні-інтэрнатаў?

Мы многае знаходзім усляпую, не бачым, але ведаем: ляжыць. Мармыча радзіе, і мы яго не чуем, а выключыць, дык скардзімся: маўчыць. Ты лічыш, можна механічна жыць?

У Мексіку да прадзюсера Пімштэйна Валянціна прыехала мінская дэлегацыя: "Дайце, паважаны суайчыннік, рэкамэндацыі, як выпусіць папулярныя карціны". "Не мудруйце, — быццам, сказаў Пімштэйн, — эксперыментуйце, але не дужа, рабіце, як мы "Дзікую Ружу", — проста, спрощана, яшчэ прасцей".

Як старэюць людзі? Як і трэба: трацяць зоркасць, гнуткасць, часта кудзеры, узамен адорвае нас неба немачу, свавольствам, зрэдку мудрасцю.

Гэтай медытацыі над нашым грамадскім станам і лёсам — больш за дзесяць гадоў. Яе аўтар — польскі пісьменнік і публіцыст, незалежны грамадскі дзеяч Багдан СКАРАДЗІНЬСКИ (літаратурны псеўданім — Казімеж ПАДЛЯСКИ), з кнігі каторага "Беларусы. Літоўцы. Украінцы", выдадзенай упершыню ў Варшаве ў 1984 г. і вытрымаўшай сем перавыданняў, зроблены гэты пераклад. На нашу думку, творцацкам не страціў сваёй актуальнасці: хада падзей вымоўна пацвярджае слушнасць тых аддаленых ацэнак. І па-ранейшаму невядома, які ўсё-ткі шлях сталецца лёсам для гэтай сумнай краіны паміж Польшчай і Расіяй...

Ю. З.

Казімеж ПАДЛЯСКИ (Багдан СКАРАДЗІНЬСКИ)

ДВА ШЛЯХІ БЕЛАРУСАЎ

...Працітуем з Чэслава Мілаша, што беларуская — адносна аднак жа — лагоднасць і дабрадушнасць можа азначаць пэўную грамадскую і нацыянальную п а с і ў н а с ц ь, каторая лёгка, надта лёгка робіць з іх толькі ахвяру драпежніка; масу, "якая замест таго каб быць суб'ектам, можа стаць прадметам з чужых руках..." Бараніў бы... назву: Беларусь. Нашмат даўжэй, чым у Польшчы, ляжаць у ёй снягі, і ў той час (там) бела. Нашмат часцей, чым у нас, лясны ўпрыгожаны там бярозамі, або туляца да гэтага дрэва вясковыя грады. Выбраві таксама беларусы — калі толькі займелі карэцкую гістарычную магчымасць — перавагу белі на сваім нацыянальным штандарце: два белыя пасы на краях, падзеленыя чырвоным.

Нам у Польшчы пагражае анахранічнае бачанне Беларусі, праз прызму памяці 1939 года. А зямля тая — і людзі — пазней страшэнна перараная вайной, бадай ці не на яшчэ большую глыбіню, чым Польшча. Затым было 40 гадоў інтэнсіўнага "будавання сацыялізму". Ведаем у агульных рысах, што гэта значыць. Але, апроч іншага, адбылася імклівая урбанізацыя, у выніку каторай, напрыклад, Мінск, званы ў нас некалі "літоўскім", сталіца, толькі крыху саступае па ліч-

бе жыхароў Варшаве. Буйнымі гарадскімі цэнтрамі паўсталі Віцебск, Магілёў і Бабруйск, а таксама Гродна, Брэст і Баранавічы. Цэнтравагі беларускага нацыянальнага патэнцыялу, як выдае, быў перанесены з вёскі, відочна цалкам "акалагаснай", у гарады — з усмі сацыялагічнымі і культурнымі наступствамі таго (працэсу). Паўстала вытворчасць галоўным чынам перапрацоўчая: машынная, хімічная, валаконная, спажывецкая, дрэвавая... Дае яна не толькі іншы заробак, але і вымагае іншай якасці адукацыі, медыцынскага абслугоўвання, сувязі. Карацей кажучы, беларуская супольнасць сталася паддадзенай устрасальнаму лячэнню, апроч усяго, мадэрнізуючаму лячэнню, трывалыя — і далёкасяжныя — вынікі каторага перадусім у сферы культуратворчай і нацыянальнай с'я д о м а с ц і і а к т ы ў н а с ц і с'яння можам толькі спрабаваць аглядаць.

Няшмат прынцыповага — бадай што нічога — ведаем пра с'янняшнюю Беларусь: што там людзям зараз грае ў душы. Край носіць фармальную назву Беларуская Сацыялістычная Рэспубліка (1990 г. — Ю. З.). У Польшчы ні ў кога няма сумнення, што гэта пустая шыльда, нягледзячы на "сацыялізм", "народную дэмакра-

тыю", "мір" ці "прагрэс". Турыст з Польшчы, заглядаючы ў газеты, кіно, крамы... сузіраючы надлісы, тэлебачанне, цэрквы... падслухоўваючы людзей на вуліцах ці размаўляючы з імі наўпрост — не мае ўражання, што гасцю на Беларусі. Яму здаецца, што ён у с а в е ц к і м краі, дзе безаглядна дамінуе расейскасць; мову беларускую чуваць, але на другім-трэцім плане, беларускую ж культуру відаць пераважна ў музеях або з выпадка ўрачыстасцяў, у форме народных строяў альбо ансамбляў песні і танца. З той жа нагоды з'яўляюцца ў афіцыйных выступах ды газетных артыкулах згадкі, што гэта — Беларусь. Але турыст з Польшчы — сведка асаблівых, ён не можа верыць без рэшт. Што думае аб сваёй сітуацыі — і перспектывах — карэнныя жыхары?

Аб жыццёвым узроўні распавядаць няварта; шэсць гадоў, здаецца, была яна summa summarum ніжэйшая ад нашай цяперашняй, крызіснай. Русіфікацыя, не толькі гэтая фасадная, павярхоўная, але сягаючая ў глыбіні беларускае душы — мае месца з пэўнасцю. Можна, лепей было б гэта назваць с а в е т ы з а ц ы я й? Ведаем жа тэорыю і практыку нацыянальнай палітыкі ў СССР. Людзей тут жыве, здаецца,

каля 10 мільёнаў, у тым ліку беларусаў трохі болей за 8... Паводле афіцыйных дадзеных, кожны дзесяты жыхар — расеец, а болей чым дваццаты — паляк. Паспрабуем сабе ўявіць сітуацыю — дый атмасферу — у нас, у Польшчы, калі б жыло разам з намі 3,5 мільёна расейцаў плюс 1,7 мільёна, скажам, беларусаў. Дык жа расейцы тыя як правіла не з'яўляюцца земляробамі, якіх прывезлі дзеля таго, каб узмацніць брыгады паловы калгасаў і саўгасаў, ані таксама рабочымі на вытворчасці ці ў сферы паслуг. Гэта кадры перадусім палітычныя і адміністрацыйныя, у лепшым разе — тэхнічныя ды заводскія. З другога боку, усіх беларусаў не магло абмінуць "перамяшчэнне" — з традыцыйна заняпалых вёсак і мястэчак на вытворчасць, у партыйны і дзяржаўны апарат, у — апроч усяго — гарады. Дзейнічае там асвета ад пачатковай школы да ўніверсітэта, інстытута і палітэхнікі ды мастацкіх вучэльняў. З якімсьці месцам для мовы і культуры беларускай. Дзейнічаюць там таксама, хацелася б верыць, калі толькі не для выгляду, якіясьці грамадскія арганізацыі. З усяго, што мы ведаем аб шляхах развіцця кожнай нацыянальнай культуры, нават найбольш заціснутай, вынікае, што пlynяў незалежнасці з яе нельга выкараціць цалкам. Вядома, якія ўмовы грамадскага жыцця, не кажучы ўжо аб палітычным, у СССР. Не здзіўляе таму "ціша", што пануе на Беларусі. Хіба не факт, што гэта ціша існа магільная; не кажучы ўжо пра Літву і Украіну, большы "шум" чуецца нават з паўднёвай Расеі. Апошнім часам дайшлі чуткі такога шокавага ўражання, выкліканыя шматлікімі... трунамі з маладымі беларускімі хлопцамі, каторыя загінулі ў Афганістане, што загадана перапыніць... провады тых трунаў.

Адзінае, што ведаем напэўна, гэта хаджэнне літоўскага самвыда. Існуюць таксама беларускія эміграцыйныя асяродкі, найбольш моцны з іх — лонданскі, згуртаваны вакол Беларускага музея і Бібліятэкі імя Францішка Скарыны. Іх праграмы не маюць палітычнага характару, але культурны. Існуюць, такім чынам, дзве магчымасці: альбо беларусы ў сваёй масе лічаць, што ўсё, што належыць зрабіць для нацыянальнага росквіту, за-

ключаецца ў развіцці асноў уласнай культуры, альбо што болей у д а д з е н ы х у м о в а х зрабіць нельга. Інтуітыўна мяркую, што бліжэй да ісціны — другая з магчымасцей. А гэта ўжо нямае прыгадаем сабе з польскага лёсу, колькі залежала ад стану культуры і элементарнай нацыянальнай свядомасці. Яшчэ ў 1979 годзе Ян Павел ІІ казаў нам: "Культура з'яўляецца выразам чалавека... з'яўляецца выразам сувязі с у м ы с л е н ь н ы і с у д з е я ь н ы х людзей. Яна паўстае на службе агульнаму дабру — і робіцца галоўным дабром чалавечых супольнасцяў... Яна нас выдзяляе і яна нас прадстаўляе — болей чым сіла матэрыяльная, болей нават чым палітычныя межы". Няма падстаў меркаваць, што так ёсць толькі ў польскім выпадку.

Здаецца, што беларусы ўвесь час знаходзяцца на этапе стварэння менавіта такой — сваёй — культуры. Каторая вылучае іх. Каторая актывізуе, таму што няма культуры аўтэнтчнай і пасіўнай. Праўда, не хутка гэта ў іх адбываецца. Але памятайма, што ходзіць тут пра працэс нечуванага далікатнасці. І што адбываецца ён пачасна і традыцыйна, польскай, а перадусім расейскай. Не хапае ж этнасу і традыцыі; з нашымі, польскімі, увогуле нельга параўноўваць; ды і не мае за сабою Беларусь памяці двух дзесяцігоддзяў незалежнасці, як Літва, ані шырокіх, аб'ядноўваючых незалежніцкіх рухаў, як Украіна. Так ці інакш, беларусы стаяць перад татальнай пагрозай сваёй нацыянальнай таясамнасці з боку р а с е й ц а ў. І альбо знойдуць для той таясамнасці адпаведны выраз, неабавязкова адразу ў форме незалежнасці, альбо бег гісторыі здэградуе іх да расейскай этнаграфічнай асаблівасці. З усяго, што нам вядома аб дамагаанні сваёй меншымі народамі Еўропы і Афрыкі, Азіі і Паўднёвай Амерыкі, можна зрабіць выносу, што першая з названых магчымасцей найбольш рэальная. І за ёй бачыцца таксама як польскі эгаістычны, грубы нацыянальны інтарэс, так і наш сантымент. Праўда, дарога малюецца доўгай і цяжкай...

Пераклад з польскай Юрась ЗАЛОСКА

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:
Саюз беларускіх
пісьменнікаў
і Міністэрства
культуры
і друку Рэспублікі
Беларусь

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 ГОДА

Газету рэдагавалі

Х.Дунец	(1932-35)
І.Гурскі	(1935-41)
А.Куляшоў	(1945-46)
М.Горцаў	(1947-49)
П.Кавалёў	(1949-50)
В.Вітка	(1951-57)
М.Ткачоў	(1957-59)
Я.Шарахоўскі	(1959-61)
Н.Пашкевіч	(1961-69)
Л.Прокша	(1969-72)
Х.Жычка	(1972-76)
А.Асіпенка	(1976-80)
А.Жук	(1980-86)
А.Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар

Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ
Міхась ЗАМСКИ
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ
Жана ЛАШКЕВІЧ
Алесь МАРЦІНОВІЧ
Барыс ПЯТРОВІЧ,
першы намеснік
галоўнага рэдактара
Юрась СВІРКА
Віктар ШНІП,
намеснік
галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі -- 332-461
намеснікі галоўнага рэдактара -- 332-525, 331-985
аддзель: публіцыстыкі -- 332-525
пісьмаў і грамадскай думкі -- 331-985
літаратурнага жыцця -- 332-462
крытыкі і бібліяграфіі -- 332-204
паэзіі і прозы -- 332-204
музыкі -- 332-153
тэатра, кіно і тэлебачання -- 332-153
выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў -- 332-462
навін -- 332-462
мастацкага афармлення -- 332-204
фотакарэспандэнт -- 332-462
бухгалтэрыя -- 268-640

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛІМ".

Рукапіс рэдакцыя
не вяртае і не рэцэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа
не супадаць з думкамі
і меркаваннямі аўтараў
публікацый.

Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтра «ЛіМа»
Апаратныя сродкі і тэхнічная
падтрымка — фірма
«Дайнова»

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня
"Беларускі Дом друку".
(г.Мінск, пр. Ф.Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 10979.
Нумар падпісаны 1. 6.1995 г.

ЗАКАЗ 1789
Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

ПАЛОМНІЦТВА Ў ПОЛАЦАК

Іван ЖДАНОВІЧ

У ПОЛАЦАКІ!

Чаму, народзе, засмучоны ты?..
Бо Вера ў сэрцы
загасе-стыгне...

То пойдзем разам,
сёстры і браты,
ў паломніцтва
да Полацкіх святыхняў.

Над хвалямі Дзвіны і Палаты
Званамі Вечнасць
слухае Сафія...

Каб душы ўратаваць
ад глухаты —
Пачуйма кліч той,
сёстры і браты!

Ў паломніцтвах да Неба
йшлі й святыхя...

Быў час — мы,
як аблудныя, ішлі
Ад Веры... А без Веры —
усё загіне.

У Полацак! То наш Ерусалім!
Там дух святой княгіні
Еўфрасіні.

Там Волі дух. І велічы былой.
І Веры — праз вякі! —
нязгаснай промні.

У Полацак, паломнік!
Бог — з табой!
Хай будзе лёгкім шлях табе,
паломнік.

ЕЎФРАСІННЯ ПОЛАЦКАЯ — адна з першых кананізаваных святых на ўсходнеславянскіх землях, жыла ў XII стагоддзі; князёўна па паходжанні, унучка знакамітага полацкага князя Усяслава Чарадзея Прадслава (такое яе імя ад нараджэння) выбрала ў жыцці шлях служэння Богу і Айчыне. Калі дзяўчыне споўнілася 14 гадоў, яна паstryглася ў манашкі і ўзяла сабе імя Еўфрасініа. Займалася перапісаннем кніг, пашырэннем адукацыі, засноўвала манастыры, апекавалася ўзвядзеннем храмаў і іх мастацкім аздабленнем.

На заказ Еўфрасіні майстрам-ювелірам Лазарам Богшам быў зроблены унікальны крыж (вядомы як крыж Еўфрасіні Полацкай), у якім захоўваліся хрысціянскія святыні. Неацэнны твор мастацтва знік падчас апошняй вайны, лёс яго пакуль невядомы. У канцы жыцця, калі Еўфрасіні Полацкай было ўжо за 60 гадоў, яна

здзейсніла подзвіг паломніцтва ў Іерусалім, у святую зямлю. Там, па яе просьбе, Бог і прыняў светлую душу падзвіжніцы. Падчас ганенняў на хрысціян мошчы святой Еўфрасіні былі вынесены з Іерусаліма, доўгі час зберагаліся ў Кіева-Пячорскай лаўры. І толькі ў 1910 годзе святыхня была ўрачыста перанесена на родную зямлю, у Полацак.

Святая Еўфрасіня Полацкая лічыцца апякункаю, нябеснаю заступніцаю Беларусі. Не было Еўфрасіні — не было і палітычнай самастойнасці Беларусі. Доўгі час вяртанне святой на Беларусь, у колішні "Северо-Западный край", затрымлівалася па палітычных прычынах. Адрозна пасля перанясення мошчаў св. Еўфрасіні ў Полацак да святыхні штодзень прыходзілі сотні паломнікаў. Асабліва масавы характар мела паломніцтва ў дзень ушанавання памяці святой — 23 траўня (5 чэрвеня па новым стылі). Тады ж урачамі былі зафіксаваны выпадкі цудоўных ацаленняў хворых. З прыходам Саветаў традыцыі паломніцтва ў Полацак былі гвалтоўна перарваныя.

"Паломніцтва ў Полацак", у адзін з найстарэйшых гарадоў Беларусі, — не першая спроба адраджэння традыцый паломніцтва ў святых мяціны. Ужо ў наш час вернікі з

хрысціянскіх брацтваў паломнічалі з Мінска ў Слуцак, на Беласточчыну (на гару Грабарку), хадзілі з Оршы ў Полацак.

Ідэя "Паломніцтва ў Полацак", каардынатарамі якога сёлета выступілі рэдакцыя часопіса "Роднае слова" і Асацыяцыя хрысціянскай моладзі і сям'і, вырасла з жадання дапамагчы супляменнікам умацаваць свой дух, пашырыць хрысціянскія прынцыпы быцця ў нашым грамадстве. Падчас паломніцтва, якое пройдзе з канца мая і завершыцца 5 чэрвеня ў Полацку, вандроўнікі будучы вялікую частку маршруту ісці пешшу, сузіраць цудоўную прыроду, сустракацца з людзьмі, аглядаць помнікі архітэктуры, далаучацца да святыхняў беларускай зямлі.

Каардынатары "Паломніцтва ў Полацак" не маюць камерцыйных мэт і дзеляць на грамадскіх пачатках. Тыя, хто гатовы адправіцца ў паломніцтва, праз нас могуць адшукаць для сябе спадарожнікаў-аднадумцаў. Тэлефоны для кантактавання ў Мінску: 23-24-69, 23-07-40.

Хай аб'яднае наш народ імя святое Еўфрасіні!

Іван ЖДАНОВІЧ,
Валянціна ШЫМАНОВІЧ,
супрацоўнікі рэдакцыі часопіса
"Роднае слова".